

Eugeni S. Reig

EL BORUM I ELS GOSPINS

El lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de
Joan Valls Jordà: una aproximació

EL BORUM I ELS GOSPINS

El lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de Joan Valls Jordà: una aproximació

Eugeni S. Reig

Crèdits

© Eugeni S. Reig

Edita: Ajuntament d'Alcoi. Regidoria de Política Lingüística, 2017

ISBN: 978-84-16186-13-6

Depòsit legal: A 447-2017

Impressió: Quinta Impresión, Alacant

Disseny i maquetació: Tábula Comunicación

Disseny de la portada: Gilberto Dobón

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, sense l'autorització prèvia i escrita de l'autor i de l'editor, llevat de les citacions en revistes, diaris o llibres si se n'esmenta la procedència.

Índex

Pròleg	5
Introducció	11
Origen del present treball	11
Contingut	11
Relació de les 122 entrades del present treball	14
L'estructura del present treball	17
Model lingüístic	17
Els 'serafins' de Joan Valls Jordà	25
Joan Valls i Sara Colomer	26
Poemes de Joan Valls Jordà dedicats a Jordi Valor i Serra i a la seua filla Conxeta Valor Gisbert	28
Creació d'una pàgina web amb l'obra de Joan Valls Jordà	31
Agraïments	35
Tria lèxica	37
Bibliografia	193

*Assoliré la fúria
contra el renec dels bords
que un jorn albiraran
l'olor i la claror
de l'ull viu que té el poble
contra els armats sorolls.*

Joan Valls Jordà

Per la paraula viva, sempre

Vaig coincidir amb Eugeni S. Reig el 20 d'octubre del 2011, tal com recorda ell mateix a la introducció d'aquest llibre, en l'acte de commemoració a Alcoi del centenari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual jo era aleshores el president. En aquella ocasió celebràvem també els centenaris del naixement de Manuel Sanchis Guarner i d'Enric Valor, i els centenaris de la mort de Teodor Llorente i de Joan Maragall. Maragall, el poeta que va escriure l'elogi de la paraula viva —la paraula carregada de la màxima força expressiva—, va ser membre de la primera Secció Filològica i per aquest motiu la commemoració del centenari de la Secció va adoptar per lema 2011, *l'any de la paraula viva*.

Té sentit recordar ara aquests fets perquè la intervenció d'Eugeni S. Reig en aquell acte —de la qual procedeix el llibre que ara teniu a les mans— manifestava exactament la voluntat de donar plena vitalitat a un conjunt de paraules i expressions del nostre patrimoni verbal que podien caure injustament en l'oblit a causa dels condicionaments que afecten l'adquisició, la transmissió i la difusió pública de la nostra llengua. I com vaig dir en aquella ocasió, és necessari que tots els que compartim la llengua catalana reconeguem la importància de l'aportació valenciana al patrimoni lingüístic comú, perquè sense aquesta aportació —més enllà de Teodor Llorente, Enric Valor o Manuel Sanchis Guarner— no seríem el que som, i perquè les circumstàncies han fet que l'aportació valenciana no sigui tan plenament compartida com caldria.

És possible que aquesta coincidència en el compromís compartit amb la paraula viva sigui la raó que ha fet que Eugeni S. Reig m'hagi convidat a encapçalar aquest llibre seu amb uns mots de presentació, un oferiment que he acceptat amb molt de gust i que ens permet comentar què podem fer uns i altres per la paraula viva.

Diguem d'entrada que Eugeni S. Reig ja ha fet molt per aquesta causa. L'any 2011, quan el vaig poder conèixer personalment, jo ja era un beneficiari conscient de la

seva feina. El butlletí *InfoMigjorn* –que l'Eugeni ha publicat des de l'1 de febrer del 2006 fins al 31 de desembre del 2015 i que actualment publica l'associació Xarxa de Mots– ha representat per a milers de persones una selecció de referències utilíssimes sobre la llengua catalana, en tota la seva extensió i en totes les seves manifestacions. A més, l'Eugeni és també l'administrador de Migjorn –llista de distribució en internet sobre llengua catalana fundada el 18 d'agost del 2002– que ha estat i continua sent un fòrum de debat i d'aprenentatge per a centenars de catalanoparlants. A l'espai <http://www.migjorn.cat/>, que molts de lectors deuen conèixer –o farien bé de conèixer si encara no l'han visitat– trobaran informació sobre Migjorn i sobre InfoMigjorn. En aquell moment, l'Eugeni també havia publicat *Valencià en perill d'extinció* (1999, reeditat i ampliat el 2005), un extens treball de títol prou explícit sobre la necessitat de vetllar per la vida de les paraules. I, paral·lelament a la seva tasca en internet, l'Eugeni ha publicat amb constància articles de premsa i llibres valuosos sobre la vitalitat del nostre patrimoni lingüístic, especialment «L'aportació lèxica de Jordi Valor» dins *Jordi Valor i Serra, el mestre que estimava les paraules: aportació lingüística, literària i llegendària* (2007), *Les nostres paraules* (2008, reeditat i ampliat el 2009) i *El valencià de sempre* (2015), abans d'aquest que ara veu la llum. Segurament hi ha altres activitats lingüístiques i culturals rellevants d'Eugeni S. Reig que no he pogut conèixer, però aquestes ja l'acrediten sobradament com una persona d'eficàcia incansable en la causa de la paraula viva. Crec que li podem aplicar amb plena justificació la dita alcoiana que ell mateix inclou en aquest llibre, precisament a l'entrada referent als gospins que donen títol a l'obra: *quan el cuquet està dins, pica molt més que els gospins...* És així, i l'Eugeni porta el cuquet de la llengua molt endins.

En un moment com l'actual, en què –com dèiem abans– es transformen profundament i molt de pressa les formes de vida i les relacions comunicatives, és evident que això comporta modificacions molt fortes en els mecanismes d'adquisició i de transmissió de la llengua. Per això tenen una importància especial les aportacions que fa algú com Eugeni S. Reig, tant per l'objecte del seu interès com per la tria que fa de les paraules i per la manera de presentar-les, acompanyades d'un context d'usos significatius.

En primer lloc, és un gran encert fixar l'atenció en el lèxic i en les frases fetes del patrimoni tradicional, i sobretot en aquelles paraules i locucions carregades de força expressiva, per les connotacions afectives que tenen i per l'enginy popular que les acompanya –i que, paradoxalment, potser per aquest mateix motiu, no han trobat un lloc en les entrades asèptiques dels diccionaris acadèmics. No hi ha cap diccionari que pugui recollir la varietat exuberant de la llengua. N'hi ha que s'ho han proposat, com el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover i Moll, que ho va aconseguir en bona

mesura: moltes de les entrades d'*El borum i els gospins* s'hi poden trobar referenciades, per més que no sempre amb sentits o localitzacions tan precisos com els que dona aquest llibre. D'altres diccionaris ni tan sols s'ho proposen, perquè el seu objectiu és el lèxic contemporani general. Per això no inclouen el lèxic històric, i també descarten –a voltes injustament– paraules i expressions que consideren de difusió local o que creuen que tindrien poc rendiment per a la comunicació a escala global.

Aquesta restricció pot ser justificada quan es prescindeix de variants locals merament formals que no aporten cap matís significatiu ni expressiu –l'economia de la llengua ja tendeix de manera natural a fer aquesta selecció. En canvi, hi ha ocasions en què els mots i les locucions, fins i tot locals, tenen una càrrega significativa o expressiva que pot tenir un rendiment funcional clar en la comunicació, no sols localment, sinó a l'escala més àmplia que es pugui imaginar. I aquestes paraules mereixen ser reconegudes i incorporades com a disponibles per al conjunt dels parlants de la llengua.

Perquè la varietat comuna o estàndard de la llengua no té únicament la missió –això sí, indispensable– de restringir la variació a fi de facilitar la transmissió d'informacions precises i objectives, desproveïdes de sentiments o connotacions personals. És també la llengua de la creativitat literària i cultural de gran abast i de gran volada, la llengua de tota mena d'interaccions emocionades i emocionants que no pretenen transmetre coneixements asèptics, sinó experiències humanes fondes i transformadores. I això reclama que puguem eixamplar el ventall de la variació estilística.

Segurament durant les llargues etapes en què a la llengua catalana li ha estat negat l'accés a les funcions comunicatives públiques més prestigioses hem accentuat la dedicació a perfilar un model de llengua molt unitari i molt pulcre, poc propens a les efusions expressives i als colors de la variació local i col·loquial. Devia ser necessari. Però ara hem d'aspirar a l'expansió dels usos, i sense oblidar el llenguatge de la precisió conceptual, també necessitem donar la màxima vitalitat al llenguatge de la creativitat i de l'expressivitat. I això requereix que proliferin obres com les d'Eugeni S. Reig, i que se'ls faci el cas que mereixen. És així com la varietat comuna o estàndard pot acollir uns models de llengua que opten per les solucions més generals –per exemple en els documents institucionals de difusió supraregional o internacional– al costat de les opcions més ajustades a un espai territorial concret –com pot ser el cas de la meua petita illa d'Eivissa– o fins i tot els models lingüístics que representen les opcions més personals, com les que exposa Eugeni S. Reig. El repertori normal d'una varietat estàndard és així, i al seu costat té tota la resta de variants específiques dels parlars locals i col·loquials, de les quals pot extreure noves possibilitats expressives.

És cert que hi ha unes paraules tan lligades a formes de vida pretèrites que difícilment podran mantenir-se en el cabal lèxic general de la nostra societat actual. Hi ha objectes, estris o eines propis d'activitats desaparegudes que porten uns noms que tal vegada només caldrà documentar i conservar en els nostres diccionaris històrics i museus etnogràfics –però que malgrat tot sempre seran útils per a comprendre els textos que ens en parlen. És una part evanescent del nostre llenguatge, compensada per les noves realitats emergents i les paraules que les acompanyen, com passa per exemple en les innovacions tecnològiques de la comunicació o les descobertes científiques.

Però moltes altres paraules i frases fetes patrimonials mantenen encara un potencial comunicatiu que cal incorporar al bagatge compartit, perquè puguin transcendir al màxim de gent i recuperar una vitalitat que no haurien hagut de perdre –i, com diu l'Eugeni, perquè no acabin suplantades per paraules o locucions d'una altra llengua.

Fins i tot paraules vinculades al coneixement tradicional de la natura, com la paraula *gospí* –o *cospí*, en altres parlars valencians—ens poden servir per a descobrir el nom d'un objecte conegut: jo mateix havia vist gospins adherits a la llana, quan a casa refèiem els matalassos, o aferrats al jersei quan tornàvem d'una excursió pel camp. Ara sé com en diuen els valencians, i m'ha semblat molt interessant consultar la sèrie de denominacions que rep aquesta planta en altres parlars catalans: *catxurrera*, *agulles de pastor*, *enganxadones*, *punxaclus*... Tot un repertori de possibilitats suggerents per a un creador que hi posi l'enginy necessari –i tot això només entorn d'un mot!

La gràcia de la presentació que fa Eugeni S. Reig de les paraules i locucions, a part de la tria mateixa i de l'atenció especial que presta a les locucions, és que ens ofereix una gran varietat de contextos d'ús, en primer lloc a partir de l'extensa i variada producció literària de Joan Valls Jordà –un escriptor que també mereix ser conegut més enllà d'Alcoi i de l'àmbit valencià–, però també procedents de records personals i de moltes altres fonts d'informació. Aquesta documentació no és pròpia dels diccionaris, que normalment es limiten a il·lustrar alguna accepció amb pocs exemples d'ús. En canvi, es tracta d'una informació preciosa per a facilitar la rehabilitació de les paraules i locucions a les persones que no en tenen un coneixement viscut, perquè gràcies a tots els contextos presentats poden apreciar els matisos i les connotacions de cada unitat en les situacions en què s'han usat.

En el cas de la fraseologia, que segurament és una de les parts de la nostra llengua més amenaçades per l'oblit, l'aportació d'Eugeni S. Reig té un relleu singular i mereix una atenció especial. Les formes actuals de comunicació –emissions audiovisuals o

missatges telemàtics– tendeixen a substituir les converses directes entre familiars o coneguts locals de generacions diferents, que eren el camp lògic d'adquisició i de recreació d'aquest capital expressiu de les locucions. I lamentablement l'aprenentatge i l'exercici de l'ús de les frases fetes no sol ocupar el lloc que mereix en les activitats escolars, encara menys que el del lèxic.

Per això voldria atreure especialment l'atenció sobre les expressions i frases fetes del llibre que ara presentem, des de la primera entrada –*a trentaqueté*– fins a una de les últimes –*uns ulls com a tomaques*. És cert que el *Diccionari de sinònims de frases fetes* de M. Teresa Espinal, que Eugeni S. Reig esmenta en aquest llibre, constitueix un recull molt extens de fraseologia, però no és tampoc exhaustiu, com els altres diccionaris. A més, la catalogació i la recuperació de les frases fetes és especialment complexa, perquè allò que compta és el valor pragmàtic de cadascuna, i no sempre es desprèn el sentit que tenen de les paraules que les integren. Cal haver-ne comprovat l'efectivitat expressiva en el curs mateix de la comunicació.

Per això he insistit moltes vegades –i ara ho torno a fer de la mà d'Eugeni S. Reig– en la necessitat d'exercitar la creativitat a les aules –i en general, en tota pràctica de millora del llenguatge. Estic convençut que aquest és el millor camí per a l'expansió de l'expressivitat genuïna de la llengua, per a frenar l'adopció innecessària d'interferències d'altres idiomes i, en definitiva, per promoure la màxima vitalitat de les paraules. Si aprenem els mecanismes que té la nostra llengua per a formar derivats i compostos –tant per a conceptes abstractes com per a finalitats expressives, amb augmentatius, diminutius i altres sufixos– i si ens exercitem en la creació de noves expressions a partir dels procediments tradicionals per a formar refranys, locucions i frases fetes, en un context lúdic i imaginatiu, haurem fet la gimnàstica necessària per a saltar per damunt dels obstacles que ens presentarà una nova necessitat denominativa. És el que hauria pogut passar si s'hagués difós la paraula *esgoladora* que recull aquest llibre, en comptes –o al costat– del *tobogan* exòtic per on llisca ara la nostra llengua.

El *borum* multilingüe que ens envolta ens té aclaparats i, com aquell que es troba immers en l'estrèpit musical d'una discoteca –a Eivissa en diríem *al·lero*–, hem de sortir a l'exterior per a ser capaços de percebre la immensitat de l'espai i la meravella dels petits sorolls de la naturalesa. El llibre d'Eugeni S. Reig és una magnífica finestra des d'on observar i compartir aquest patrimoni tan i tan satisfactori. No ens ho perdem, que no és aigua de calaguala!

ISIDOR MARÍ MAYANS

INTRODUCCIÓ

ORIGEN DEL PRESENT TREBALL

El present treball d'investigació és conseqüència de la invitació que em va fer l'Ajuntament d'Alcoi a dictar una conferència sobre l'ús que els escriptors alcoians Joan Valls Jordà i Jordi Valor i Serra varen fer del lèxic tradicional d'Alcoi en les seues obres literàries com a part dels actes de la jornada que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va fer a Alcoi el 20 d'octubre del 2011 amb motiu del seu centenari i dels de Teodor Llorente, Joan Maragall, Enric Valor i Manuel Sanchis Guarner. El lèxic en qüestió és, en moltes ocasions, lèxic popular alcoià que no ha estat recollit mai en cap diccionari.

El lèxic emprat per Jordi Valor ja el vaig estudiar quan vaig preparar les intervencions que vaig tindre l'honor de fer en el curs *L'aportació lingüística, literària i llegendària de Jordi Valor i Serra (1908–1984): el mestre que estimava les paraules* que es va impartir en la Universitat d'Alacant els dies 29, 30 i 31 de març i 6 i 7 d'abril de l'any 2006. El citat estudi, amb el títol *L'aportació lèxica de Jordi Valor*, forma part del llibre *Jordi Valor i Serra, el mestre que estimava les paraules* publicat per la Universitat d'Alacant / Departament de Filologia Catalana a cura de Joan M. Perujo Melgar l'any 2007 dins la col·lecció Biblioteca de Filologia Catalana. En el citat treball vaig estudiar 144 unitats lèxiques que el mestre i escriptor alcoià va usar en la seua prosa literària.

CONTINGUT

El present treball comprén 122 unitats lèxiques genuïnament valencianes emprades per Joan Valls Jordà en la seua obra poètica. Es tracta, fonamentalment, d'unitats lèxiques (paraules i locucions) habitualment emprades pels valencians –i, en alguns casos, només pels alcoians– que m'han semblat especialment interessants, bé per la

seua raresa, bé perquè es troben en perill de desaparèixer pel fet que són poc conegudes o bé perquè hi ha tendència a usar-les indegudament o a substituir-les per unes altres de menys genuïnes.

La tria que he fet de les 122 unitats lèxiques és personal i, per tant, completament subjectiva, però considere que complix l'objectiu que el lector s'adone de l'ús que Valls va fer del valencià popular d'Alcoi, del valencià que ell va heretar per tradició oral dels pares, de la resta de la seua família i de tots els alcoians que foren els seus coetanis.

El present recull arreplega:

- 1) Paraules i locucions que s'usen només a Alcoi i en alguns casos –molt poquets– en altres poblacions, i que, per tant, no són conegudes per la major part dels valencians, com ara: *a trentaqueté / abranor / aigua de calaguala / alborça / aplegar i envasar / bequinet / borrunxada / borum / botxinxe / cara de poma sirga / carn fugida / carrera de món / cucarró* (brutícia epidèmica) / *cuscanelles / de fil de vint / donar ferri-busterri / engimbori / enxorlar-se / esgoladora* (tobogan) / *fornet* (nínxol) / *gaiata* (crossa) / *gavarrot* (fruit de la gavarrera) / *gobiós / greixonera* (tomaques, creïlles i albergínies cuites al forn) / *guisquet-visquet / mercolí / morrió* (deute) / *olià-alolià / pedra pomis / pelis / penella / petiquerri / pinyata / pinyater / ratot* (rata penada) / *somiacoques / tara* (tapa) / *tindre pansell / torra coca, Virtudetes / tramússol / traure el rot / tresullat* (estràbic) / *turbant de formatget*. Es tracta de paraules i locucions que, en alguns casos, són localismes exclusius del parlar d'Alcoi, és a dir, vocables o expressions que es varen originar a Alcoi i mai no s'han dit en altres parlars valencians, però, en altres casos, es tracta de mots o locucions que han sigut d'ús més o menys general en valencià, però que, actualment, es diuen en molt pocs llocs i Alcoi és un dels darrers reductes on sobreviuen.
- 2) Paraules i locucions que s'usen en el valencià nord-meridional (la zona compresa entre les línies Sumacàrcer-Carcaixent-Sueca-Cullera –al nord– i Biar-Busot –al sud–) i que només algunes d'elles –molt poquetes– s'usen també en altres llocs, com ara: *aixabegó / androna* (claveguera, conducte subterrani d'aigua) / *arrufar el melic / blau* (ponderatiu) / *bonyítol / borumballa / estar en punxes / estopenc / fer-se el tio gipó / fer-se malalt / gospí / menfot* (i *menfotisme*) / *menúncies / olm / orendella / porxi / ros* (rosada) / *tatxa* (taca).
- 3) Paraules i locucions que són emprades només per les capes de població de més edat i que, per tant, són desconegudes per les generacions més joves com ara: *alçar bambolla / bàlsem / boixar* (importunar) / *bufar en caldo gelat / calitja* (calor sufocant) / *cel de panxa de burro / cimboriet / conhort / endeny / engaldir / estar bascó*s / *farnera / fer coll de figa / fer pala / guilopo / haver-hi roba estesa / llambrenc / malcorar / menjar més que una revolta de riu / no vore's cera en l'orella / perdre en la figa lo que es*

guanya en la pansa / pet de frare / picar sola / posar els ossos de punta / posar (o ficar) la mà en la farnera / raïmet de pastor / irecontraminos! / relaix (relat) / talló / terreta d'escurar / tindre quimera / tirar el burro per la finestra / tornar a cap primer / vérbol.

- 4) Paraules i locucions que, encara que ben vives i conegudes per tots els valencians, hi ha perill que siguen substituïdes per altres d'equivalents per influència de la llengua normativa, com ara: *endenyar-se* (infectar-se) / *escabussó* (capbussó) / *esclavó* (baula) / *fardatxo* (llangardaix) / *gesmil* (llessamí) / *jovençol* (jovencell) / *prendre el bany* (banyar-se).
- 5) Paraules i expressions usades per la major part de valencianoparlants, incloses les persones més joves, però que la llengua culta empra molt poques voltes –o no les empra quasi mai–, com és el cas de: *cacau* (embolic) / *clavillar* (clivellar) / *clòtxina / corbella / gossera* (peresa) / *llandar / mantàfula / més net que una espasa / més sord que un cantal / micapà / mostós / pandorga / panfígol / pixó / ploró / revolta* (giragona) / *uns ulls com a tomaques / xitxi*.
- 6) He inclòs el verb *amanéixer* que, evidentment, és d'origen castellà però que és molt usat pels valencians i que Joan Valls va emprar diverses vegades, tant en la seua poesia culta com en la festiva. Sé que molts diran que aquest verb és un castellanisme inadmissible i completament prescindible. En l'entrada corresponent he copiat uns quants poemes de Joan Valls en els quals el poeta fa ús d'aquest verb. Espere que els partidaris de la inacceptabilitat i de la prescindibilitat d'aquest verb siguen capaços de substituir-lo en els poemes citats de manera que no es perda la mètrica, la comprensibilitat i la bellesa. Si ho aconseguixen, els agrairé que m'ho facen saber.
- 7) He inclòs la paraula *ferritja* perquè el significat que aquest mot té i ha tingut sempre en el parlar tradicional d'Alcoi no havia estat reconegut, fins ara, per la llengua normativa. Actualment veig amb satisfacció que el DIEC2, el TERMCAT i el DNV ja reconeixen eixe significat.
- 8) He inclòs també la variant formal *mentres* –amb la *s* epitètica anomenada sufix adverbial– variant molt usada per Joan Valls, tant en la seua poesia culta com en la festiva.

He donat al treball la forma adequada a fi que pugua ser publicat amb unes característiques semblants als meus llibres *Valencià en perill d'extinció*, *Les nostres paraules* i *El valencià de sempre*. Per això el treball està redactat de manera planera amb la finalitat que pugua ser comprés per la major quantitat possible de lectors i, així, pugua assolir una difusió més gran i ser més beneficiós per a ajudar a conservar, millorar i perfeccionar l'ús de la nostra llengua i conèixer millor l'obra de Joan Valls Jordà.

He decidit donar un protagonisme important a la fraseologia lèxica –més de la tercera part de les unitats lèxiques estudiades– perquè sóc conscient que eixa és la part del lèxic que desapareix més de pressa, d’una manera molt més ràpida que les paraules, i pense que és importantíssim que arrepleguem tantes locucions i frases fetes com siga possible abans que desapareguen per complet sense estar registrades enlloc. En el present treball he arreplegat 40 unitats lèxiques d’aquest tipus de les quals només tres (*fer coll de figa*, *fer pala* i *haver-hi roba estesa*) podem trobar-les en el *Diccionari de sinònims de frases fetes* de M. Teresa Espinal; les altres 37 no les arreplega el diccionari citat, diccionari que, per cert, està coeditat per la Universitat de València. En diversos treballs en els quals he arreplegat expressions valencianes, els resultats sempre han sigut semblants: més del noranta per cent de les locucions valencianes recollides per mi no apareixen en el *Diccionari de sinònims de frases fetes* de M. Teresa Espinal. És urgent que s’elabore un *Diccionari valencià de fraseologia lèxica* en el qual s’arrepleguen totes les locucions, frases fetes, refranys, dites, etc., de la nostra llengua, abans que no es perden per a sempre. Caldria fer una tasca doble. Per un costat seria imprescindible fer una faena de camp arreplegant de viva veu en tots els pobles valencianoparlants la fraseologia que encara es coneix i s’usa. Per un altre costat seria menester recopilar tot el que s’ha publicat sobre aquesta matèria al llarg dels temps i que ara està dispers en una gran quantitat de publicacions. Es tracta d’una tasca molt complexa que és pràcticament impossible que la faça una persona tota sola. Una tasca així ha de ser abordada necessàriament per un equip d’experts tan nombrós com calga dirigit per un especialista. Els valencians tenim dret i necessitat de disposar del nostre *Diccionari valencià de fraseologia lèxica*. Espere que aviat siga una realitat.

RELACIÓ DE LES 122 ENTRADES DEL PRESENT TREBALL

Les 122 entrades del present treball són les següents:

Paraules (82)

abranor	blau
aixabegó	boixar
alborça	bonyítol
amanéixer	borruntada
androna	borum
bàlsem	borumballa
bequinot	botxinxe

cacau	mantàfula
calitja	menfot (i menfotisme)
cimboriet	mentres
clavillar	menúncies
clòtxina	mercolí
conhort	micapà
corbella	morrió
cucarró	mostós
cuscanelles	olià / alolià
endeny	olm
endenyar-se	orendella
engaldir	pandorga
engimbori (angimbori o atzimbori)	panfígol
enxorlar-se	pelis
escabussó	penella
esclavó	petiquerri (petiterri)
esgoladora	pinyata
estopenc	pinyater
fardatxo	pixó
farnera	ploró
ferritja	porxi
fornet	ratot
gaiata	ireconraminos!
gavarrot	relaix
gesmil	revolta
gobiós	ros
gospí	somiacoques
gossera	talló
greixonera	tara
guilopo	tatxa
guisquet / visquet	tramússol
jovençol	tresullat
llambrenc	vérbol
llandar	xitxi
malcorar	

Expressions (40)

a trentaqueté	més sord que un cantal
aigua de calaguala	no vore's cera en l'orella
alçar bambolla	pedra pomis
aplegar i envasar	perdre en la figa lo que es guanya en
arrufar el melic	la pansa
bufar en caldo gelat	pet de frare
cara de poma sirga	picar sola
carn fugida	posar els ossos de punta
carrera de món	posar la mà en la farnera
cel de panxa de burro	prendre el bany
de fil de vint	raïmet de pastor
donar ferri-busterri (donar ferribusterri)	terreta d'escurar
estar bascós	tindre pansell (tindre panzell)
estar en punxes	tindre quimera
fer coll de figa	tirar el burro per la finestra
fer pala	tornar a cap primer
fer-se el tio gipó	torra coca, Virtudetes
fer-se malalt	traure el rot
haver-hi roba estesa	turbant de formatget
menjar més que una revolta de riu	uns ulls com a tomaques
més net que una espasa	

Les unitats lèxiques apareixen en cada entrada amb la grafia que va emprar Valls, encara que jo, en alguns casos no hi estic d'acord. La paraula *engimbori* la vaig incloure en la primera edició de *Valencià en perill d'extinció* amb la grafia *angimbori*. En la segona edició la vaig canviar per *atzimbori* perquè vaig considerar que és més adequada. En *El valencià de sempre* he mantingut la grafia *atzimbori*. El mot *orendella* apareix en els meus llibres amb la grafia *orandella*, que és la que conec de la meua família i que he sentit moltes voltes a Alcoi. La locució *tindre pansell* considere que s'ha de grafiar *tindre panzell*. Així mateix considere que *ferri-busterri* és millor escriure-ho aglutinat: *ferribusterri*.

L'ESTRUCTURA DEL PRESENT TREBALL

El treball té 122 entrades ordenades alfabèticament –*menfot* i *menfotista* estan en la mateixa entrada–, cadascuna de les quals consta de:

- La unitat lèxica corresponent (paraula o locució).
- El text corresponent a l'entrada que conté, com a mínim, la definició de la unitat lèxica estudiada i, eventualment, altres informacions, comentaris i reflexions.
- Un exemple –o més d'un– de Joan Valls Jordà i, en alguns casos, exemples d'altres autors.
- En algunes entrades, sinònims emprats pels diferents parlars valencians, siguen normatius o no ho siguen.
- En algunes entrades, sinònims emprats habitualment per la llengua estàndard majoritàriament usada.
- Informació de si la unitat lèxica estudiada la recull el DIEC2 o no.
- Informació de si la unitat lèxica estudiada la recull el DNV de l'AVL o no.

MODEL LINGÜÍSTIC

Tots els que escrivim tenim un model lingüístic al qual ens ajustem. Considere que és convenient que cadascú explique de manera clara el seu model a fi que pugui ser conegut per qui ho desitge. El meu model lingüístic és el que trobareu tot seguit. No és ni millor ni pitjor que cap altre, és el que jo, lliurement, he triat perquè m'ha semblat el més adequat per a escriure un valencià digne i comprensible.

En general, empre el valencià normatiu que correspon a les directius que dona la *Gramàtica normativa valenciana* editada per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Tot seguit explique de manera explícita com actue en qüestions concretes.

- Faig sempre la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona. Tots els valencians hem fet sempre eixa concordança i, actualment, la immensa majoria de nosaltres continuem fent-la. Encara que en el cas del masculí plural l'hem perduda per complet des de fa molt de temps, en el femení singular i en el femení plural continuem fent-la.

El castellà no fa la concordança, però en eixa llengua no hi ha cap problema. Si dic “lo he visto”, sé que em referisc ‘a él’ i si dic “la he visto” sé que és ‘a ella’. En valencià, si dic “l’he vist” quan em referisc a ell i “l’he vista” quant parle d’ella, la cosa és claríssima. Però si dic “l’he vist” en els dos casos, no puc saber de qui parle.

En la *Gramàtica Normativa Valenciana* de l'AVL (pàgina 180, punt 23.2.2.1.) diu: «El participi dels temps composts concorda en gènere i nombre amb els pronoms acusa-

tius de tercera persona lo, la, los, les: *–Has vist la meua germana? –No, encara no l’he vista.»* La concordança també es dóna en aquells casos en què el temps compost va seguit d’un infinitiu i el pronom s’anteposa al conjunt verbal, amb independència que el pronom siga un complement de l’infinitiu o no: *No les he sentides entrar. No l’ha deguda conèixer. No les hem pogudes comentar.»*

La concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona, per desgràcia, s’ha perdut, probablement per influència del castellà, en una part important de la nostra àrea idiomàtica –la major part de Catalunya– però es conserva ben viva en terres valencianes i, també, a les Illes Balears a on, fins i tot, fan la concordança amb el masculí plural. Actualment molts escriptors continuen fent la concordança –com feia la llengua clàssica i com continuem fent valencians i illencs– però alguns que no la fan en la llengua parlada, tampoc no la fan en la llengua escrita i això s’admet, es considera correcte. Jo comprenc perfectament –i em sembla molt bé i estic totalment d’acord– que als minusvàlids els donem tota classe de facilitats per a fer-los la vida més fàcil, més còmoda i més agradable, però el que no puc comprendre –ni crec que ho entenga ningú– és que u s’automutile voluntàriament per a convertir-se en minusvàlid i gaudir d’eixes facilitats. Doncs això és exactament el que fan els valencians que renuncien a fer la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona en la llengua culta quan la immensa majoria de nosaltres la fem en la llengua parlada. És mutilar la llengua d’una manera lamentable. Maltractar-la i empobrir-la d’una manera absurda a canvi de no res. I acostar-la una mica més al castellà.

Actualment, que tanta preocupació hi ha perquè les dones no siguen invisibles tant en la llengua parlada com en l’escrita i, per tal d’aconseguir-ho, usem fórmules moltes voltes absurdes que compliquen les coses d’una manera innecessària, em resulta desconcertant que es deixi de fer la concordança del participi passat amb el pronom acusatiu de tercera persona que dóna visibilitat a la dona d’una manera ben clara i natural. Si parlem d’unes dones i diem “les he vist” en lloc de “les he vistes” considere que, a més d’atemptar contra la integritat de la llengua, atemptem contra la dignitat de les dones.

- Quan cal accentuar les paraules pose, sobre les *ee* obertes, accent greu, i sobre les *ee* tancades, accent agut (*café, comprén, francés, véiem, interés, entés*, etc.), d’acord amb la manera en què les pronunciem la major part dels valencians, excepte en els mots *què, perquè* i *València*, que els escric amb accent greu a la *e*, per tal de ser fidel a la normativa en vigor, malgrat que els valencians els pronunciem sempre amb *e* tancada.

- Empre la conjugació verbal valenciana amb l’acceptació dels morfemes d’indicatiu i subjuntiu, dels pretèrits imperfets de subjuntiu en *–ara, –era, –ira* i de les formes en *–ix, –isc, –isca* dels incoatius que són les que trobem en la *Gramàtica normativa*

valenciana així com en la conjugació verbal del SALT₃ i en *Els verbs valencians* (València, 1995), publicació dirigida per Josep Lacreu amb l'assessorament de Germà Colón, Antoni Ferrando i Manuel Pérez Saldanya. Les formes en *-ix*, *-isc*, *-isca* dels incoatius són actualment les més generalment emprades pel valencià culte i ja foren emprades per Josep Giner, Enric Valor i Carles Salvador, encara que ells també varen usar les formes populars i vives en *-ix*, *-ixc*, *-ixca*.

- Use les formes verbals amb la *i* antihiàtica *i*, per tant, escric *feia*, *treia*, etc. En els exemples que reflectixen la llengua tradicional dels valencians empre les formes populars *fea*, *trea*, etc.

- Escric, tant en el text dels meus escrits com en els exemples, les formes populars *tindre* i *vindre*, generalment usades per la majoria dels valencians, en lloc de les clàssiques *tenir* i *venir*, conservades actualment en terres valencianes de manera residual només en les comarques més meridionals.

- Use en el text dels meus escrits els participis *ofert* i *sofert* i, en els exemples que reflectixen la llengua col·loquial, *oferit* i *sofrit*. Empre sempre *complit*, *establit*, *omplit*, *reblit* i *suplit*. No use mai les formes dialectals pròpies del català oriental *complert*, *establlert*, *omplert*, *reblert* i *suplert*, formes que considere que s'haurien d'eradicar de la llengua culta.

- Pel que fa al participi del verb *ser* (o *ésser*) escric quasi sempre *sigut*, *siguda*, *siguts*, *sigudes* i només esporàdicament *estat*, *estada*, *estats*, *estades*. En els exemples empre *segut*, *seguda*, *seguts*, *segudes* que són les formes populars valencianes.

- Escric el verb *bollir* amb *o* perquè eixa grafia és la més fidel a la pronúncia de la majoria dels valencians, la més adequada per raons etimològiques, la més coherent amb les grafies usades per les altres llengües romàniques (occità *bolir*, italià *bollire*) i la que apareix en el DNV de l'AVL.

- Empre el verb *haver-hi* fent-lo concordar amb el sintagma nominal que l'acompanya i que el parlant percep com a subjecte de l'oració, tal com ho fa gran part del valencià col·loquial, d'acord amb l'argumentació que fa el professor Abelard Saragossà en el capítol 5é del seu llibre *Reivindicació del valencià. Una contribució* titulat "La concordança del verb *haver* locatiu (*De persones com ell, fja no en queden / ja no n'hi han*): teoria i evolució". Per tant, escric, per exemple, *hi havien moltes dones* en lloc de *hi havia moltes dones*. Eixa concordança és una característica de la nostra llengua que li dóna personalitat i que la diferencia del castellà. Perdre-la significa empobrir la llengua de manera gratuïta i acostar-la més al castellà. La normativa no prohibeix fer eixa concordança.

- Escric la forma clàssica i normativa *veure* en el text dels meus escrits i la variant popular *vore* en els exemples de creació pròpia que reflectixen la llengua col·loquial.

- Use sempre el verb *acostar*, mai el verb *apropar* que considere espuri i innecessari.
- Use el verb *caldre* i les construccions verbals *ser necessari* i *ser menester* de manera alternativa, però done preferència a *caldre*.
- Use els verbs *usar*, *emprar*, *utilitzar* i *gastar* així com la perífrasi verbal *fer servir* de manera alternativa, però done preferència a *usar*.
- Use els verbs *arreplegar* i *recollir* de manera alternativa, però done preferència al primer.
- Use sempre el verb *triar* i, només esporàdicament, *elegir*. No empre mai *escollir*.
- Use els verbs *encollir* i *encongir* de manera alternativa, però done preferència al primer.
- Use indistintament els verbs *dur* i *portar*.
- En els verbs que els valencians –de manera majoritària– velaritzem la primera persona del present d’indicatiu, com ara *afegir*, *collir*, *cosir*, *dormir*, *engolir*, *fregir*, *fugir*, *perdre*, *sentir*, *sofregir*, *voler*, etc., escric sempre en el text de redacció la forma clàssica no velaritzada –*afig*, *cull*, *cus*, *dorm*, *engul*, *frig*, *fuij*, *perd*, *sent*, *sofrig*, *vull*, etc.– i la forma popular velaritzada –*afigc*, *cullc*, *cusc*, *dorc*, *engucl*, *frigc*, *fuijc*, *perc*, *senc*, *sofrigc*, *vullc*, etc.– en els exemples que reflectixen la parla viva actual. Per que fa al verb *morir*, empre sempre la forma normativa *mor* i no use mai la forma, també normativa, *muir*. En els exemples faig servir les formes populars *morc*, *mòric* i *muic*, segons la parla que calga reflectir.
- No empre mai els gerundis velaritzats (tinguent, caiguent, diguent, creguent, vinguent, etc.), ni tan sols en els exemples.
- Use, habitualment, el perfet perifràstic i només esporàdicament el perfet simple.
- En el perfet perifràstic empre sempre *vares*, *vàrem*, *vàreu* i *varen* en lloc de *vas*, *vam*, *vau* i *van*.
- En els verbs que es poden conjugar emprant formes pures o formes incoatives –*afegir*, *fregir*, *engolir*, *sofregir*, etc.– utilitze sempre les pures –*afig*, *frig*, *engul*, *sofrig*, etc.– i mai les incoatives –*afegisc*, *fregisc*, *engolisc*, *sofregisc*, etc.–.
- Pel que fa als demostratius, he decidit, tant en el text dels meus escrits com en els exemples, usar el sistema de tres graus de proximitat, que és el que utilitzem els valencians. I, pel que fa a la morfologia, seguisc el criteri que empre el professor Abelard Saragossà en la seua *Gramàtica valenciana raonada i popular*, és a dir, per al primer grau de proximitat, empre en la llengua de redacció sempre les formes reforçades (*aquest* i els seus femenins i plurals) i per al segon grau de proximitat empre habitualment les formes simples (*eixe* i els seus femenins i plurals) i només esporàdicament, si el text ho requerix, les formes reforçades (*aqueix* i els seus femenins i plurals). En els exemples que reflectixen la llengua viva del carrer, utilitze sempre les

formes sense increment (*este, eixe* i els seus femenins i plurals), que són les úniques que emprem els valencians en la nostra llengua parlada i que ja eren usades pels nostres clàssics. Hem de tindre ben clar que tant les formes simples dels demostratius com les reforçades són formes genuïnes valencianes i tant les unes com les altres són normatives.

- Use *per* i *per a* com ho fan els parlars valencians.
- Use *com* i *com a* com ho fan els parlars valencians.
- Use quasi sempre *prompte* i només esporàdicament *aviat*.
- Use quasi sempre *davall* i només esporàdicament *sota*.
- Use sempre *damunt*, mai *sobre*.
- Use habitualment *quasi* i només esporàdicament *gairebé*. No use mai *quasibé*.
- Use *a*, *per* i *de* en sentit duratiu davant les paraules i locucions que emprem per a denominar les diferents parts del dia –*matí, migdia, migjorn, mitjanit, vesprada, nit, mitjan matí, mitjan vesprada*– i també de la paraula *dia* amb el significat de ‘temps en el qual hi ha llum del sol’, amb els significats que els valencians assignem a cadascuna de les tres preposicions.

- En les datacions seguisc el criteri de Josep Ruaiç, és a dir, use la preposició contracta *del* per als anys 2000 i posteriors i 1099 i anteriors, però use la preposició *de* per als anys compresos entre 1100 i 1999.

- Empre, indistintament, *enlloc* i *en cap lloc*. En els exemples use *en cap de lloc*.
- Escribe quasi sempre *alguna cosa* i només de manera excepcional *quelcom*.
- Use les partícules pronomino-adverbiales *en* i *hi* d’acord amb la normativa vigent.
- En lloc de *mentre*, escriu sempre *mentres*, amb l’anomenat sufix adverbial, una epitètica que també duen paraules com ara *abans, corrents, ensems* o *llavors*.
- Faig servir quasi sempre la locució adverbial de lloc *a on* i només esporàdicament l’adverbi *on*.

- Empre de manera indistinta l’adverbi *malauradament* i la locució adverbial *per desgràcia*. No acostume a emprar l’adverbi *desgraciadament*.

- Use quasi sempre *prou* i només esporàdicament *suficientment*.
- Use quasi sempre *sovint* i només esporàdicament *freqüentment*.
- Use sempre *després-demà* i *després-ahir*, mai *demà passat* i *abans d’ahir*.
- Use *anit* amb el significat que li donem els valencians a eixe adverbi, és a dir ‘la nit d’ahir’. No use l’expressió equivalent *la nit passada*. De la mateixa manera, use *després-anit* amb el significat de ‘la nit de després-ahir’ d’acord amb l’ús que habitualment fem els valencians d’eixe adverbi.

- Use sempre *avant* i *arrere*, mai *endavant* i *endarrere*.
- Use sempre *així* i només a voltes, en algun exemple, *aixina*.

- Use l'adverbi *adés* amb el significat que li donem els valencians, és a dir, 'en un temps passat molt acostat al present'. També use, si ho considere convenient, les expressions equivalents *fa una estona*, *fa un instant* i *fa un moment*.

- Escric sempre els possessius tòpics femenins amb *u* intervocàlica, tant en singular com en plural: *meua*, *teua*, *seua*, *meues*, *teues*, *seues*.

- Use sempre les formes reforçades (o invertides) del pronoms febles (o àtons) *em*, *et*, *es*, *ens* i *us*. Les formes plenes *me*, *te*, *se*, *nos* (o *mos*, plural analògic de *me*) i *vos* les use només ocasionalment, si cal, en algun exemple en què considere que he de reflectir la llengua col·loquial. En el text dels meus escrits no use mai la forma plena *vos*, encara que el seu ús és normatiu.

- Use sempre la forma reforçada del pronom de tercera persona davant dels verbs començats per *s-*, *ce-* o *ci-* (escric *es sent*, no *se sent*, *es suposa*, no *se suposa*, *es saben*, no *se saben*, *es celebra*, no *se celebra*, etc.), de la mateixa manera com ho feien sovint Pompeu Fabra, Manuel Sanchis Guarner o Enric Valor. Els que defenen que cal escriure la forma plena del pronom feble de tercera persona davant dels verbs començats per *s-*, *ce-* o *ci-* per a evitar una cacofonia, haurien d'explicar per quins motius no s'ha d'actuar de la mateixa manera amb els pronoms febles de primera i de segona persona i, per tant, escriure també *me menjaré* en lloc de *em menjaré* o *te tiraré* en lloc de *et tiraré*. Cacofonia significa 'malsonant'. Dir que "es sap" és malsonant i "em menge" no ho és pas, és una afirmació subjectiva.

- Use sempre les combinacions valencianes dels pronoms personals àtons.

- Use sempre la paraula *roïn* (i el seu plural, *roïns*) de forma invariable, tant per al masculí com per al femení i, per consegüent, no empre mai *roïna* ni *roïnes*. No use mai la variant formal *roí* (sense *-n*).

- Use els noms *paraula*, *mot* i *vocable* de manera alternativa, però done preferència al primer.

- Use sempre *enguany*, mai *aquest any*.

- Use sempre *l'endemà*, mai *el dia següent*. En els exemples empre *l'endemà* o *el sendemà* segons el parlar que calga reflectir.

- Empre les grafies *dèssset*, *dívuït* i *dènou*, que són les més etimològiques i les més fidels a com es pronuncien els noms dels cardinals citats en quasi tots els parlars valencians. En els exemples, en canvi, faig servir les grafies *díhuit* i *dèneu* que s'adiuen més a la pronúncia popular. No use en cap cas *disset*, *divuït* i *dinou*.

- Escric les locucions *a voltes*, *a vegades* i *de vegades* de manera alternativa, però done preferència a la primera. No use mai altres locucions equivalents com ara *a pics*, *a cops* o *en ocasions*.

- Escric quasi sempre *més aïna* i només esporàdicament *més aviat* o *més aïnes*.

atentament alguna cosa quedant-se absorbt en la vista d'allò que es mira', 'recrear-se la vista mirant alguna cosa', no significa 'considerar'. *Convencional* significa 'establert per un acord', no significa 'tradicional'. *Corporació* significa 'grup organitzat o associació de persones' (corporació professional –d'advocats, de jutges, de metges, etc.– o corporació religiosa) i també 'organisme públic format per diversos membres' (corporació municipal, ajuntament), no significa 'empresa gran, empresa important'. *Crim* significa 'delicte molt greu, molt important' (en llenguatge popular, és sinònim d'assassinat), no significa 'delicte' en general. *Domèstic* significa 'relatiu o pertanyent a la casa en tant que és seu de la família' no significa 'local' ni 'nacional' ni 'en l'interior del país de què parlem'. *En profunditat* significa 'en un lloc profund', no significa 'de manera minuciosa, detallada, detinguda'. *En viu* forma part de l'expressió "menjar-se algú de viu en viu" que significa 'consumir-ne les forces, la salut, el patrimoni'. La locució *en viu* no significa 'en directe' ni tampoc 'en persona'. Malgrat que el significat 'en directe' ha estat acceptat per l'Institut d'Estudis Catalans i ja l'arreplega el *DIEC*, jo no l'use mai. *Encontre* significa 'acte i efecte d'encontrar o encontrar-se', és a dir, fa referència a persones, animals o coses que es mouen i que se'n troben d'altres que es mouen en sentit contrari, no significa en absolut 'aplec, reunió, trobada, tertúlia o conversa de diverses persones al voltant d'una taula'. *Evidència* significa 'qualitat d'evident'. *Evident* és allò que és perfectament clar a l'enteniment, que no deixa lloc a cap tipus de dubte. *Evidència* no significa en absolut 'allò que serveix per a provar o establir la veritat d'una cosa'. Açò darrer, en la nostra llengua s'anomena 'prova', encara que en anglés en diuen 'evidence'. *Firma* significa 'signatura', no significa 'empresa'. *Honest* significa 'conforme a la decència; no oposat als bons costums i més particularment a la bona conducta sexual', no significa 'honrat'. *Informal* significa 'mancat de formalitat, que no té formalitat', no significa 'que no actua, que no es comporta, que no és vist d'acord amb les regles socials en ús'. *Santuari* significa 'lloc sagrat, església o capella a on es venera la imatge o relíquia d'un sant i que ha esdevingut centre de devoció i pelegrinatge', no significa 'lloc a on u es pot amagar impunement de la justícia'. *Sever* significa 'no gens indulgent amb les faltes, les febleses' i també 'estricte, rígid, en l'observança d'una llei, d'un precepte, d'una regla', no significa en absolut 'greu, molt important, perillós, difícil de superar o de resoldre'. No hi han malalties severes ni perills severes ni problemes severes, hi han malalties greus, perills importants i problemes difícils de resoldre. *Sofisticar* sempre ha significat 'adulterar, falsificar; fer semblar allò que no és' (mireu l'entrada *sofisticar* del *DCVB*). Ara significa també –per influència de l'anglés– 'aportar avenços notables (a una cosa o a una disciplina), millorar-la, perfeccionar-la' (mireu la segona accepció de l'entrada *sofisticar* del *DIEC*). Jo no empre mai eixa segona accepció.

- No use mai el verb *implementar*.
- Empre cultismes, neologismes, xenismes i arcaïsmes només quan considere que la redacció del text ho exigeix.
- Empre sempre la grafia *blog* perquè considere que cal escriure *blog* i no *bloc*, ja que eixe neologisme deriva de *weblog*, vocable format per l'aglutinació de *web log*. També escric *bloquista* i no *bloquista*.
- Les paraules *sandwich, ketchup, pizza, whisky, squash, flash, stop, spinnaker, striptease, show* i *showman* les escric sempre amb la grafia que correspon a l'idioma original. Per a les paraules *geisha, sushi* i *sashimi*, d'origen japonés, empre la grafia internacionalment acceptada.
- Pose sempre els signes d'interrogació al començament i al final de la frase. Hi ha qui és partidari de posar-los només al final de la frase i usar els signes invertits únicament en les frases llargues, quan pugua haver-hi possibilitat de confusió. Però ¿quan una frase és llarga i quan és curta? Això és una cosa completament subjectiva. Unes persones diran una cosa i unes altres en diran una altra. ¿Quin criteri tan absurd és eixe de “si una frase és llarga” si no sabem quan és llarga? ¿No és una arbitrarietat dir “si pot haver-hi confusió” si, de fet, pot haver-ne per a uns sí i per a uns altres no? Jo, personalment, considere que l'única solució racional per a la nostra llengua és posar el signe sempre al començament i al final, siga com siga la frase de llarga, encara que siga d'una única paraula. Per coherència, ho faig de la mateixa manera amb els signes d'admiració.
- Només escric les denominacions de les categories gramaticals de les paraules (article, verb, nom o substantiu, pronom, adjectiu, adverb, preposició, conjunció, interjecció) quan considere que és convenient fer-ho. La major part de voltes escric, simplement, *paraula* i, esporàdicament, *mot* o *vocable*.

ELS 'SERAFINS' DE JOAN VALLS JORDÀ

Joan Valls va escriure i publicar en el periòdic *Ciudad de Alcoy* cinc-cents poemetes satírics signats amb el pseudònim Serafí, primerament en l'espai titulat *L'univers en miniatura* i, des del dimarts 10 de setembre de 1968, amb el títol de *Cançons*. Aquests poemetes festius han passat a la posteritat amb el nom de *serafins*. Una selecció de cent d'aquests cinc-cents poemes es va publicar el 8 de desembre de 1975 en el llibre *Cent serafins*, editat per l'Obra Cultural del Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Alcoy.

El professor Jordi Colomina i Castanyer va tindre l'atenció d'enviar-me a casa fotocòpies de tots els serafins que es varen publicar entre el 2 de gener de 1969 i el 19 d'abril de 1975, tres-cents cinquanta-set en total. Trenta-cinc d'eixos poemes corresponen a *L'univers en miniatura* i els tres-cents vint-i-dos restants a *Cançons*. Es tracta

de fotocòpies de retalls de premsa que Joan Valls va recopilar i que actualment es conserven en l'Arxiu Municipal d'Alcoi. Alguns dels retalls contenen anotacions i correccions fetes pel mateix Valls.

Tinc a casa el llibre *Cent serafins* que Joan Valls va tindre l'amabilitat de regalar-me al febrer de 1976, afectuosament dedicat a mi i a la meua esposa. Els trenta-huit primers poemes que es troben en aquest llibre són anteriors al 2 de gener de 1968 i, per tant, no formen part dels que em va enviar fotocopiats Jordi Colomina. Així doncs, he pogut llegir i buidar tres-cents noranta-cinc serafins dels cinc-cents que va escriure Valls, és a dir, el setanta-nou per cent del total. Suppose que en els cent cinc que no he llegit deu haver-hi material lèxic interessant que caldria arregar i estudiar. Espere poder-ho fer més avant i ampliar adequadament aquest treball.

Els serafins estan escrits en un llenguatge planer per tal d'arribar als lectors alcoians no avesats a llegir en valencià. Valls va escriure els seus serafins en un valencià tan normatiu com va considerar adequat, però va fer algunes concessions al valencià popular d'Alcoi –incloent-hi alguns castellanismes molt arrelats–, tant pel que fa al lèxic com pel que fa a la sintaxi, amb la finalitat de ser ben entés pels lectors. En els serafins publicats en el periòdic observem algunes errades, moltes de les quals apareixen corregides amb llapis pel mateix Valls en els retalls de premsa. Aquestes petites errades –la majoria no atribuïbles a Joan Valls– m'he permés corregir-les.

Considere imprescindible que es faça una edició crítica dels serafins que incloga els cinc-cents que va escriure Valls. Cada poema hauria d'anar acompanyat dels comentaris adients, tant pel que fa a qüestions lingüístiques com sociològiques. Seria una eina molt bona per a conèixer el parlar d'Alcoi, la vida quotidiana en l'Alcoi de l'època 1963-1975 i la manera de pensar de Joan Valls sobre les qüestions de la vida diària.

JOAN VALLS I SARA COLOMER

Vaig tindre l'honor i la satisfacció de conèixer i tractar Joan Valls Jordà i la seua esposa Sara Colomer Nadal que em varen honrar amb la seua amistat. Joan Valls i la seua muller eren molt amics dels meus sogres Jordi Valor i Conxita Gisbert. Va ser precisament Jordi Valor qui em va presentar Joan Valls. Va ser el 14 de juliol de l'any 1963. Era diumenge i quan arribàvem a casa de Valls tocaven les dotze del migdia en el campanar de Santa Maria. En aquella època, Valls estava en plena etapa productiva. Ell tenia 46 anys i jo en tenia 21. El vaig conèixer en sa casa del carrer del Carme, en el petit despatx a on tenia els seus llibres i la taula a on treballava. Em va regalar un exemplar del poemari *Toia d'ofrena* que va tindre l'amabilitat de dedicar-me i que conserve amorosament en companyia d'altres llibres que em va regalar posteriorment, tots ells

amb dedicatòries molt afectuoses. L'any 1971 em vaig casar amb Conxín Valor, filla de Jordi Valor, i a partir d'aquell moment la nostra amistat es va intensificar. La meua muller i jo residíem –i continuem residint– a València, però sempre que anàvem a Alcoi visitàvem Joan i Sara i parlàvem amb ells de moltes coses, entre les quals, com és lògic, sempre era present la nostra estimada llengua. Els recorde com si els tinguerà davant ara mateix. Recorde el seu pis del carrer del Carme. Recorde el seu despatx, amb finestra que mira a la placeta del Fossar. Recorde la mare de Sara, molt anciana, que sempre hi era. I recorde la biblioteca, xicoteta, però amb llibres que eren verda-ders tresors per a Joan. I recorde el canari. I recorde les fotos dels nebots, dels quals sempre ens parlaven. Joan i Sara no varen tindre fills. Ell mateix ens ho explica en el poema XVII del poemari *Breviari d'un eremita urbà*. Escriu Valls:

Després que he fet la troca del llarg torn laboral,
m'he llavat mans i cara. La brutor sol estendre
una pàtina fosca de gregari habitant
per a l'òptima summa d'importants estadístiques.
Vaig al meu domicili del carrer d'Argadins,
que dóna a una placeta on hi ha, entre gespa i olms,
un bust de ferro vell dedicat a Azorín.
Bese la meua esposa. Parlem de coses vives
que han passat, que couen, que omplen el curs seré
de la nostra existència; els germans, els nebots,
els amics que prosperen. De fills, res. No en tenim.
Aquest eclipsi entronca un acord voluntari,
compliment d'un temps rònec de trista economia,
daltabaix desganat, positura benigna.
Els avis deien que cada fill que ve al món
duu un pa sota l'aixella. La innocent confiança
no ens inspira seguir tan clàssic optimisme.
Muller, mare política, canari i avant sempre.
Quan ve la nit descanse vulgarment. Tinc la pau
que, en cloure'm les parpelles, nivella excelsament
el meu somni de pària benigne, ací aturat,
donant senyals de vida sota un trespol anònim.
No em negarà ningú que açò és civilitat
i obediència pura als dictats establerts
de l'ordre social que adopten moltes víctimes.

Aquest és un dels poemes més impactants de Joan Valls, en el qual descriu la quotidianitat humil i trista d'un treballador modest, d'ell mateix. Poema realista i colpidor.

Cal aclarir que el carrer on vivia Joan Valls a Alcoi es diu actualment *carrer del Carme* però en l'Edat Mitjana es deia *carrer dels Argadins*. Al començament del carrer del Carme, on s'ajunten el carrer de Sant Tomàs i la plaça d'Espanya, aproximadament on ara hi ha un edifici d'oficines que té un supermercat en la planta baixa i on fa uns anys estava el cinema Avenida, en l'època medieval hi havia una torre de la muralla d'Alcoi anomenada *torre dels Argadins*.

La casa on vivia el poeta mira, en efecte, a una placeta –la placeta del Fossar– on hi ha des de fa temps un bust de ferro dedicat a l'escriptor monoverí. Actualment, en la mateixa placeta, a l'altre costat, prop de la que va ser sa casa, hi ha un altre bust dedicat a Joan Valls.

POEMES DE JOAN VALLS JORDÀ DEDICATS A JORDI VALOR I SERRA I A LA SEUA FILLA CONXETA VALOR GISBERT

Joan Valls va dedicar un poema al seu amic –i sogre meu–, l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra. Aquest poema el va llegir Joan Valls el 31 de gener de 1975 en l'homenatge que els alcoians feren a Jordi Valor amb motiu de les seues noces d'or amb les lletres i Manuel Sanchis Guarner el va reproduir en el pòrtic que va escriure per a *De la muntanya i vora mar*, llibre en què s'arrepleguen diverses narracions curtes de l'autor alcoià. El poema diu així:

Jordi Valor i Serra, home senzill,
 d'Alcoi enamorat com un bon fill,
 hui entre nosaltres un gran veterà
 per complir cinquanta anys ploma en la mà,
 sempre testificant devota amor
 per sa terra nadiua amb un fervor
 que toca mare de pregona arrel,
 igual que un pregoner de crit fidel.
 La teua prosa clara ens ha mostrat
 la dolça transparència, el fur guanyat
 en lliçó de fraterna galania
 a punt de col·loquial valenciana,
 perquè tens, en missió de mansuetud,

rodó el paràgraf i l'estil ben dut,
i una fidelitat arquitectònica
per escriure el que veus a tret de crònica.
Els teus escrits millors tenen l'enyor
d'allò que es filtra pel sedàs del cor.
Ens has donat novel·les, narracions,
articles de viatges a muntons
i crítiques de llibres que has llegit,
amb febre entusiasta, dia i nit,
i als periòdics locals i forasters
les teues línies han omplit papers,
sempre donant notícia en pla objectiu
d'encoratjar la vena del qui escriu.
Mestre de bona escola i bon paisà
amb do de patriarca que la mà
donares als xiquets. Mestre diari
a colps de bon consell i sil·labari.
Mestre de virolada geografia,
poblant indrets amb ta pedagogia:
Calbera als Pirineus, roca massissa
El lloc de Calp, i més avant Benissa,
fins complir el deler de bona gana
en afincar-te a la fi en terra alcoiana,
el poble del teu Sant que sempre has dut
al teu pit com el més preuat escut.
Pensa que esta entranyable companyia
reconeix els teus mèrits i calia
a taula reunir-se els qui han capit
la teua bonhomia d'esperit,
eixe fons d'excel·lències alcoianes
que han inspirat les "Històries casolanes",
llibre que es guanya un lloc ja destinat
al vent futur de la posteritat.
Jordi Valor i Serra, l'escriptor,
mig segle conreant la teua amor,
la que, nodrida d'enlairat anhel,
alça bandera d'alcoià fidel.

El 12 d'octubre de 1979, Jordi Valor va fer els 71 anys d'edat. Joan Valls li va escriure el poema *Serenor de l'edat* que va dedicar "A l'amic Jordi Valor en complir 71 anys". Es va publicar en el llibre *Dos novel·les de aquella retaguardia*, de Jordi Valor, que va editar el mateix autor l'any 1980. El poema diu així:

Arribem a certa edat
en què el fons vital s'aploma
i puja en vol de coloma
el seny i la veritat.

S'esmola la bonhomia
sense saber la raó
i va la consumpció
donant pas a l'harmonia.

El temperi de la sang
mesura la continència.
Sols un bleix de convivència
equilibra el viure franc.

Abans era un elf que duia
la gerdor del blat novell.
Ara arriba l'al·leluia
solar de sentir-se vell.

Vell farcit de maduresa
–plenamar d'endolciment–
Per a capir la bellesa
daurada del sol ponent.

Llampats pel destí boirós
fem balanç de curta flama.
Per tenir part en el drama
Hem fet de joglar joiós.

I mantenint-se en l'espera
d'un curs d'ànima evitern,
de lerem la primavera
entre els vaivens de l'hivern.

Joan Valls va tindre l'amabilitat de fer-li un madrigal a la meua esposa –i filla del seu amic Jordi Valor i Serra– Conxeta Valor Gisbert. El poema està datat el mes d'agost de l'any 1979 i no ha estat publicat mai. De fet, a banda de la meua muller i jo mateix, són poquíssimes les persones que el coneixen. Diu així:

Ulls expressius, cara fina,
dolça alcoiana d'arrel,
qui en veure't no et denomina
Marededéu florentina
pintada amb colors de cel?

La juvenesa et somriu
com una toia de roses
i al teu esguard clar i viu
hi ha un sol i un revol d'aloses
amb encís definitiu.

De la llengua catalana
tens l'accent ple de dolçor
i et brolla llum sobirana
amb la simpatia ufana
que t'auriola d'amor.

I si ets la dona agradosa
que a la bonesa s'inclina,
jo et veig sempre tan formosa
com la més esplendorosa
Marededéu florentina.

CREACIÓ D'UNA PÀGINA WEB AMB L'OBRA DE JOAN VALLS JORDÀ

Considere que és imprescindible que s'elabore una pàgina web amb tota l'obra de Joan Valls Jordà.

Usuaris potencials de la web

La web aniria adreçada al públic en general que tingera interès per conèixer la literatura valenciana de la postguerra i seria un homenatge a Joan Valls i a tots els escrip-

tors valencians que varen tindre la valentia i l'honestat intel·lectual d'escriure i publicar obres en valencià en aquells anys tan difícils.

Tant els ensenyants com els alumnes gaudirien d'un recurs formatiu ben documentat i molt valuós. La web actuaria de punt neuràlgic des del qual se'n podria obtindre informació, baixar textos, contrastar-ne opinions, etcètera.

Estructura de la web

La pàgina web de Joan Valls constaria de:

I) Pàgina inicial o portada

Contindria el text de presentació i de funcionament de la web il·lustrat, si s'escau, amb les imatges que es consideraren oportunes, així com el menú de la web, en el qual es destacaria l'accés a l'obra.

En la portada es farien constar explícitament les institucions, entitats o empreses que hagueren contribuït al finançament de la web.

II) Continguts

Els continguts de la pàgina web serien els següents:

a) Presentació

El projecte d'elaboració d'aquesta web partix de la constatació que l'obra de Joan Valls Jordà (Alcoi, 1917-1989) és poc coneguda pel públic actual i es mereixeria molta més difusió que la que té. Joan Valls, com molts altres autors valencians nascuts a primeries del segle xx, té el gran mèrit d'haver mantingut viva la flama de la literatura en la nostra llengua amb molt pocs mitjans i en una època molt difícil de la nostra història. Aquesta web contribuiria a la difusió de l'obra de Joan Valls Jordà de la manera següent:

- Copiar en línia tota la seua obra literària, publicada o no, tant en valencià com en castellà, incloent-hi la poesia culta, la poesia festiva, les obres de teatre, els articles de premsa, els pròlegs de llibres, etc.
- Copiar en línia altres texts relacionats amb Joan Valls Jordà.
- Enregistrar diversos poemes de Joan Valls Jordà en un fitxer d'àudio.

b) Biografia de Joan Valls Jordà

La web inclouria una nota biogràfica tan extensa com fóra possible, il·lustrada amb fotografies del poeta.

c) *Obra de Joan Valls Jordà.*

La web inclouria:

1. Totes les obres publicades en valencià per Joan Valls, és a dir: *La cançó de Mario-la* (1947 i 1990), *L'home pot ésser àngel* (1953), *Presoner de l'ombra* (1955), *Grumet a soles* (1958), *L'íntim miratge* (1959), *Toia d'ofrena* (1960), *Tast d'eternitat* (1960), *Paradís en blanc* (1964), *Les roses marginals* (1965), *Versos a Sara* (1965), *Geòrgica amb figures* (1966), *Posicions terrenals* (1969), *Hereu de solituds* (1972), *Sainets alcoians* (1972), *Cent serafins* (1975), *Breviari d'un eremita urbà* (1975), *Les hores vives* (1978), *A cavall de la vida* (1983), *La guapeta d'Alcassares* (1984), *Anys i paranyes* (1984), *Sonets de la fita obscura* (1984), *Quadern vermell* (1986), *La rosa quotidiana* (1990).
2. Els cinc-cents poemes satírics que Joan Valls va publicar en el periòdic *Ciudad de Alcoy* amb el pseudònim de Serafí entre 1963 i 1975, primerament en l'espai titulat *L'univers en miniatura* i després amb el títol de *Cançons*. En el llibre *Cent serafins* se n'arreglen només cent, els altres quatre-cents només es varen publicar, en el seu moment, en el periòdic. Seria molt convenient que cada un d'aquest poemes festius anara acompanyat dels comentaris adients, tant pel que fa a qüestions lingüístiques com sociològiques.
3. Els setze sainets que va escriure Valls (la majoria, festers). En el llibre *Sainets alcoians* se n'arreglen quatre: *El primer tro*, *La visita del Blavet*, *La filla del còp* i *El crit de la festa*. Els sainets *Tot per un balcó* i *La vinguda del rei Pere* els va publicar el periòdic *Ciudad* formant part d'una col·lecció de 22 sainets alcoians de diversos autors. L'any 2013, l'Ajuntament d'Alcoi va publicar *Els reis vingueren a peu*. Els altres nou sainets no s'han publicat mai, encara que es varen estrenar en el teatre en el seu moment.
4. Els bans que va escriure per a la festa dels Reis d'Orient.
5. Totes les obres escrites en castellà per Joan Valls, tant les publicades com les inèdites.
6. Tots els articles de Joan Valls publicats en diaris i revistes de diferents llocs i en diferents èpoques que es troben i que es consideren adequats, amb les anotacions i els comentaris que es consideren oportuns.
7. Tot allò que es considere interessant publicar com ara cartes, targetes postals, fotografies, etc.
8. Diversos poemes de Joan Valls enregistrats en un fitxer d'àudio.

III) Crítica

Totes les publicacions (notícies, articles, llibres, etc.) sobre Joan Valls Jordà així com les rescensions dels seus llibres que es consideren adequades.

IV) Cercador

Independentment dels cercadors parcials que hi haurien als apartats construïts entorn d'una base de dades, hi hauria un cercador global per al conjunt de la web.

V) Contacte

1. Formulari de contacte a través del qual els usuaris podrien fer arribar a l'administrador de la web els seus comentaris, opinions, dubtes, crítiques i suggeriments. Aquest formulari es rebria en una adreça de correu electrònic específica que no es facilitaria als usuaris de la web a fi d'evitar el correu brossa conegut com a *spam*.
2. Llibre de visites: els visitants podrien escriure els comentaris que consideraren oportuns sobre l'obra de Joan Valls Jordà o sobre qualsevol aspecte de la web. Aquests comentaris quedarien enregistrats en el llibre i podrien ser llegits per qualsevol persona que entrara a la web.
Els comentaris del llibre de visites així com els missatges rebuts serien importants per tal de millorar la web.

VI) Enllaços d'interés

Els que es consideraren adequats.

VII) Other languages (altres llengües)

En aquesta secció es podrien posar traduccions a altres llengües d'obres (o fragments d'obres) de Joan Valls Jordà que es considerara adequat traduir. Açò afavoriria la difusió de la seua obra a escala internacional.

VIII) Estadístiques

S'instal·laria un sistema de comptatge adequat a fi de poder conèixer les visites que rebria la web. Es podrien saber les visites diàries, setmanals, mensuals, anuals, etc., així com el nombre total de visites rebudes. Aquestes dades podria veure-les només l'administrador de la web.

Compatibilitat

La programació hauria de ser compatible, com a mínim, amb les diferents versions dels principals navegadors usats en internet, com ara Internet Explorer, Mozilla Firefox, Opera, Google Chrome, Safari, etc

Domini

Caldria adquirir un domini específic per a la web. En període de proves es podria emprar un domini provisional.

Construcció de la web

Es cercaria una empresa especialitzada en serveis informàtics a fi que s'encarregara professionalment de la construcció de la web.

Finançament

Aquesta iniciativa es planteja sense ànim de lucre. Si volem elaborar una web digna i ben feta, cal una professionalització de les tasques que únicament es pot assolir amb un finançament adequat. La web ha de ser rigorosa en els continguts i professional en el disseny gràfic i en la programació. Només així podem comptar amb una bona usabilitat, una bona arquitectura de continguts i un codi òptim per a la indexació en els buscadors.

Els organismes, entitats, institucions i empreses que contribuïren al finançament de la web es citarien de manera explícita en la pàgina inicial posant tant el seu nom com els anagrames, símbols o emblemes que es consideraren adequats.

Contactes

Per a la construcció de la web de Joan Valls Jordà seria imprescindible contactar amb les persones i entitats adients. Hi ha diversos especialistes que han estudiat l'obra de Joan Valls, han fet diverses ressenyes dels seus llibres, han publicat antologies, han editat poemes de Joan Valls en internet, etc. Encara viuen moltes persones que el varen conèixer i el varen tractar personalment i que poden aportar informació molt interessant.

Es podria parlar amb Radio Alcoy (cadena SER) per si un cas conservaren algun enregistrament amb la veu de Joan Valls Jordà.

Cal esbrinar si cal demanar permisos als hereus i a altres persones, entitats i institucions.

AGRAÏMENTS

Done les gràcies a l'Ajuntament d'Alcoi que em va convidar a participar en la jornada que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans va fer el 20 d'octubre del 2011 a la ciutat d'Alcoi i, de manera molt especial, als qui varen intervenir de manera directa en l'organització de la jornada citada, és a dir, a l'alcalde, Antoni Francés Pérez, a la regidora de Cultura, Anna Serrano Catalina, al regidor de Normalització Lingüística i Medi Ambient, Jordi Tormo i Santonja, i al cap del Gabinet Municipal de Normalització Lingüística, Joaquim Victoriano Lavinya. Així mateix done les gràcies a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i, de manera molt especi-

al, a Isidor Marí Mayans que en aquell moment n'era el president i que ara ha tingut l'amabilitat d'escriure el pròleg d'aquest llibre.

Done les gràcies al professor Jordi Colomina i Castanyer que va tindre l'amabilitat d'enviar-me a casa fotocòpies de tots els poemes satírics signats per Seraffí –pseudònim usat per Joan Valls– que es varen publicar en *Ciudad* –el periòdic d'Alcoi– entre el 2 de gener de 1969 i el 19 d'abril de 1975. Gràcies a la seua generositat aquest treball té molta més informació que la que hauria tingut si no haguera disposat d'aquest material tan valuós.

Done les gràcies a tots els que m'han ajudat en l'elaboració del present treball i, de manera molt especial –per orde alfabètic del primer cognom– a: Consuelo Cantó Gisbert, Carles Lluís Domingo i Francàs, Carlos Esparza Olcina, Joan-Carles Martí i Casanova, Joan Mascarell i Gasol, Joan Olivares Alfonso, Justo Peris Martínez, Manel Rodríguez Castelló, Roberto Roselló Gimeno, Josep Saborit Vilar i Eduard Verger i Hervàs. No vull oblidar a Roberto Garcia Payá que, malauradament, va faltar el 3 de novembre del 2005. Gràcies a ell les entrades *a trentaqueté* i *de fil de vint* contenen una informació molt valuosa.

A tots moltíssimes gràcies i, per damunt de tot i d'una manera molt especial, a la meua esposa i a ma mare –que malauradament va faltar el 24 de novembre del 2014– que, a més d'una gran quantitat d'informació lingüística de primera mà, m'han donat sempre el seu suport i la seua ajuda, m'han encoratjat a continuar treballant i m'han facilitat la tasca. Sense aquest recolzament hauria sigut impossible que el present treball aplegara a vènit.

EUGENI S. REIG

València, primeries del 2017, any del centenari de Joan Valls Jordà

EL BORUM I ELS GOSPINS

El lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de Joan Valls Jordà: una aproximació

Eugeni S. Reig

Tria lèxica

a trentaqueté

Molt de pressa, a tota velocitat.

Podem dir, per exemple: «Fill meu, sempre vas a trentaqueté. Pren-te les coses amb tranquil·litat, perquè sinó et faràs malalt.»

Joan Valls utilitza aquesta expressió en la seua poesia festiva. En el poemeta *Llàgrimes de melodrama*, publicat el dimarts 23 de juliol de 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 17), llegim:

«El melodrama deté
el respir cada minut
i el cor, del tot commogut,
funciona a trentaqueté.»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *L'amor pel carrer*, publicada el dissabte 10 d'octubre de 1970, va escriure:

«L'enamorament ressolla
i la poma s'amanolla
com en el Gènesi antic.
Cupido ja no es reté
i tot va a trentaqueté
entre la xica i el xic.»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *De festa en festa*, del dimarts 11 de gener de 1972, podem llegir:

«Després venen les rostides:
Sant Antoni del Porquet
–graella ben abastida–
i Sant Vicent Màrtir, fets
de tradicions que han minvat,
però que fan que les dents
funcionen triturant xulles
de moltó a trentaqueté.»

Recorde que, en certa ocasió, em va comentar Joan Valls que l'expressió *anar a trentaqueté* s'havia originat a començaments del segle xx quan els automòbils podien córrer, com a màxim, a trenta quilòmetres per hora. *Anar a trentaqueté* significa, em deia, anar a trenta quilòmetres per hora que té el cotxe, que són tots els que té, perquè ja no en té més. Aquesta teoria etimològica de Joan Valls la recull el lingüista alcoià Jordi Colomina i Castanyer en el seu llibre *Els valencians i la llengua normativa* (Alacant, 1995), on ens diu que a ell li l'ha comunicada Josep Tormo Colomina. En el llibre citat (pàg. 195) podem llegir: «Segons el parer del mateix Joan Valls aquest modisme s'hauria creat a la primeria de segle i fóra paral·lel al nostre “a cent per hora”: en aquell temps els automòbils quan corrien al màxim agafaven els trenta km/h, i anaven, doncs, “als trenta-que-tenien”; de *anar als trenta-que-té* s'hauria passat a *anar a trenta-que-té*. Però a mi em sembla més probable que siga alteració de *anar a trenta-quatré*.»

La locució *a trentaqueté* la coneixem tots els alcoians. És una expressió que s'ha usat moltíssim a Alcoi, però és d'aquelles coses que, no se sap molt bé per quin motiu, un bon dia deixen de dir-se. Jo, que al llarg de la meua vida l'havia sentida a bondó, quan la vaig llegir en el llibre de Jordi Colomina, en els darrers dies de l'any 1999, em va produir la sensació que tenim tots quan ens trobem un conegut que fa molt de temps que no veiem, una sensació de sorpresa i alegria, tot a la volta. Quan, un poc més avant, vaig tindre el gust de conèixer personalment el professor Jordi Colomina, li vaig preguntar per què considerava ell que era més probable que la locució fóra una alteració d'*anar a trenta-quatré*. Em va dir que *trenta-quatré* és la denominació d'una classe de fil i que pensava que la locució podia haver-se originat en l'argot del tèxtil alcoià. Jo, amb intenció d'aclarir la qüestió, em vaig permetre escriure el 3 de març del 2000 una carta a l'enginyer alcoià Roberto García Payá, gran coneixedor de la indústria tèxtil, per a demanar-li el seu parer. Va tindre l'ama-

bilitat de respondre'm el 8 del mateix mes i aquesta és la seua contestació: «Respecto a la duda que me planteas en la tuya del pasado 3 del corriente mes, he de decirte que estoy con Joan Valls respecto a lo que parece significar *anar a trentaqueté*. Textilmente no encuentro explicación plausible, ya que el *trentaquatré* significa categóricamente que la cuenta de urdimbre de un tejido es, en todo su ancho, de 3.400 hilos, ya que por aquí se dice, aunque cada vez menos, la densidad del tejido por urdimbre, nombrándola por lo que se denominan centenas, por ejemplo: *catorzés* serían $14 \times 100 = 1.400$ hilos, *vingtés* serían $20 \times 100 = 2.000$ hilos y *trentaquatrés* serían $34 \times 100 = 3.400$ hilos. Lo anterior viene recogido, de antiguo, en los libros de la Bolla y en Pragmáticas Reales».

Pense que l'explicació etimològica de Joan Valls té més probabilitats de ser verídica que la proposta del professor Colomina. De tota manera, tinc els meus dubtes, ja que pense que, si s'haguera originat com deia Valls, seria més lògic que diguérem *a trentaquenté* en lloc de dir *a trentaqueté*.

Equivalents d'aquesta expressió usats pels valencians són: a cent per hora, a tota castanya, a tota paleta, a tota velocitat, a tota virolla.

La llengua estàndard sol emprar: a brida abatuda, a cent per hora, a rem i vela, a tot drap, a tot estrop, a tot gas, a tot past, a tot rem, a tot vent, a tota brida, a tota castanya, a tota màquina, a tota marxa, a tota pastilla, a tota velocitat.

El DIEC2 no recull l'expressió *a trentaqueté*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *a trentaqueté*.

abranor

Ardor d'estómac.

El mot *abranor* antigament significava abrasiment, en general, però actualment només designa la sensació d'abrasiment que notem a l'esòfag quan hi refluïx l'àcid clorhídric de l'estómac. És una sensació de cremor que puja des de la punta de l'estèrnium fins a la gola. En aquest sentit és un mot viu a Alcoi i molt utilitzat.

Podem dir, per exemple: «Jo no puc menjar coses coentes perquè em fan *abranor* i he de prendre bicarbonat.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 22 de novembre de 1966, titulada *Canvi de llengua*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 52), llegim:

«Té *abranor*, molt bé no dorm
i està més sord que un cantal,
encara que en Benidorm
tinga pins, cala i casal.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 28 d'agost de 1973, titulada *Estiuença a vora-mar*, trobem:

«Com Pep patix d'abranor
a la platja se n'anà
amb la creència que el iode
i el sol, prenent-lo en fartà,
minvarien l'acidesa
del seu ventre averiat.»

En el mateix poema, una mica més avant:

«Pel gran règim de marisc
l'abranor li se n'ha anat [...].»

I també en el mateix poema, una mica més avant encara:

«[...] i recorda aquelles sueques
que en l'Espanya “typical”
solen demanar paella
allà per la matinà,
sense que açò els produïxca
ni abranor ni rampallà.»

El terme mèdic per a denominar el fenomen descrit és *pirosi*.

Equivalents d'aquest mot usats pels valencians són: ardor d'estómac, cremor d'estómac.

La llengua estàndard sol emprar: ardor d'estómac, coragre, coragror, cremor d'estómac, piroso.

El DIEC2 no recull la paraula *abranor*.

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *abranor* que definix com «ardor d'estómac».

aigua de calaguala

Allò que ens decep, que ens desenganya, que frustra les esperances que hi havíem posat.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 29 d'octubre de 1968, va escriure Joan Valls:

«Aquella explosió de bala
per l'ascens il·lusionat
pareix que ara s'ha canviat
en aigua de calaguala.»

Amb la paraula *calaguala* –vocable d'origen quítxua que ens ha arribat a través del castellà– denominem diverses plantes de la família de les polipodiàcies originàries del Perú i, especialment, la que pertany a l'espècie *Polypodium cambricum*.

La decocció del rizoma de la calaguala s'ha emprat tradicionalment com a remei per a diversos problemes de salut. Es considerava que beure aigua de calaguala era adequat quan algú patia un traumatisme com a conseqüència d'haver rebut un colp perquè es pensava que la decocció d'aquesta planta ajudava a eliminar les blaüres produïdes per l'extravasació de la sang. També se li donava aigua de calaguala a qui havia tingut un esglai perquè es considerava que era tranquil·litzant. També s'ha emprat contra diversos mals com ara la lepra o les malalties venèries. Com que, la veritat, és que era un remei francament poc eficaç, el poble va començar a anomenar *aigua de calaguala* a tot allò que era decebedor, que no satisfieia les expectatives que s'hi tenien.

Actualment s'ha descobert que la calaguala reforça el sistema immunitari. Estan fent-se investigacions sobre determinats derivats d'aquestes polipodiàcies que podrien ajudar a combatre determinats tipus de càncer, especialment la leucèmia. Esperem que totes aquestes recerques arriben a vènit i els científics aconseguisquen obtindre medicaments eficaços per a millorar la salut dels malalts. Esperem i desitgem que no quede tot en aigua de calaguala.

El DIEC2 no recull l'expressió *aigua de calaguala*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *aigua de calaguala*.

aixabegó

Xarxa feta de cordes que s'empra en les tasques agrícoles, sobretot per a arreplegar la palla.

En el poemeta de *L'univers en miniatura* de dimarts 2 d'abril de 1968, va escriure Joan Valls:

«S'estilen ara unes calces
a l'estil aixabegó.
Ho dic per la malla grossa
que deixa com en presó

les cames de les xicones,
imants de molts peatons.»

I va acabar el poemeta amb aquests versos:

«I si alguna es decidix
(perquè està agraïda al torn),
que lluïska cama crua
i fora els aixabegons,
que la xica al natural
—com la tomaca— és millor.»

I en el poemeta de *L'univers en miniatura del* dimarts 4 de juny de 1968, llegim:

«Després de les calces rares
a l'estil aixabegó,
ara ha esclatat una moda
de medievals proporcions,
i és eixa llarga cadena
d'anelletes de llautó
que rodeja la cintura
i va caent en penjoll
damunt de la minifalda
com un emblema molt fosc
que parlara d'esclavatges
de cara a l'actual món.»

En el sainet fester titulat *La visita del Blavet*, el personatge anomenat Tomaset diu:

«Agarra l'aixabegó
i ara que està distragut
el caçarem.»

La grafia *aixavegó* seria més adequada perquè aquest mot és un diminutiu d'aixàvega —variant formal de xàvega—, però cal dir que aquesta paraula, que és molt popular en tot el valencià nord-meridional, es pronuncia —excepte a Xàtiva— amb be bilabial malgrat ser zona no betacista. Eixe és el motiu pel qual, habitualment, la veiem grafiada *aixabegó*.

A Ontinyent, Bocairent i altres poblacions de la Vall d'Albaida, a l'endemà del darrer dia de les festes de Moros i Cristians, l'anomenen "el dia de l'aixabegó". Eixe dia, els festers arrepleguen totes les deixalles i estris inútils que resten en els locals on es reuneixen els dies de festa. Antigament, tot el que recollien, ho ficaven dins d'un aixabegó.

El DIEC2 no recull ni *aixabegó* ni *aixavegó*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *aixavegó* que indica que cal pronunciar amb v labiodental. No arreplega la variant formal *aixabegó*.

alborça

Fruit de l'arbust o arbre de la família de les ericàcies que rep el nom científic d'*Arbutus unedo*. Aquest fruit és una baia esfèrica de 20 a 25 mil·límetres de diàmetre, de color vermell quan està ben madur, que té tota la pell coberta de berruguetes i no té pinyol. La carn té un color grogós i és comestible. Quan està ben madur és dolç i té certa quantitat d'alcohol, per la qual cosa pot arribar a produir embriaguesa. És ric en vitamina C, en betacarotí i en tanins. Malgrat la seua dolçor, conté molt poca quantitat de sucre (entre el 7 i el 8 per cent) i per consegüent pot ser consumit pels diabètics. Conté quantitats importants de fibra alimentària.

Alborça (plural, *alborces*) és el nom que rep a Alcoi el fruit descrit. La denominació emprada per la majoria dels valencians és *alborç* (plural, *alborços*) i a Benissa, Calp i altres poblacions de la Marina l'anomenen *boç* (plural, *boços*).

Joan Valls en el poema *Els fills de la sempre viva* escriu:

«La nostra llengua es daurarà de prestigi
enriquida d'aurores i mel tàcita.
Pronunciarem taronja, tarongina,
raïm, magrana, alborça, síndria, pruna,
sentint el suc fruital agermanant-nos
en un crismal auguri de creixença.»

El DIEC2 no recull ni *alborça* ni *alborç*.

El DNV de l'AVL arreplega *alborç* que remet a *arboç*, però no recull *alborça*.

NOTA: El poema *Els fills de la sempre viva* (*Homenatge a Constantí Llombart*) podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 460)

alçar bambolla

Impressionar fortament, sorprendre d'una manera contundent, colpir.

En la *Cançó de Serafi*, titulada *Serps d'estiu*, publicada el dijous 8 d'agost de 1972, llegim:

«Com la premsa es fa monòtona
i de nou té poc que dir,
apareix en lletra impresa
això que es diu serp d'estiu:
fantasies siderals,
troballes en l'infinit,
on apareixen els ovnis
com si foren teuladins;
invents de molta mantàfula,
bruixeries de vampirs
i llegendes antiguíssimes
que en els pobles xicotius,
alcen bambolla en la gent
privant-la del bon dormir.»

El DIEC2 no recull l'expressió *alçar bambolla*. Tampoc arreplega el mot *bambolla*, vocable molt antic que ja tenim documentat en Ramon Llull i que és àmpliament usat pels valencians.

El DNV de l'AVL tampoc recull l'expressió *alçar bambolla* però sí que arreplega *bambolla*.

amanéixer

Començar a fer-se de dia.

En el poema *Vent de profecia* de Joan Valls llegim:

«Al segle vinent, però,
s'hi desorbitaran els antics rètols,
quan l'ànima s'engresque en cercar
les noves resplendors que han d'amanéixer
cada jorn als ulls joves dels genets.»

En *Memòria a mossén Torregrossa* –un dels tres poemes que formen *Tríptic de la festa alcoiana*– de Joan Valls llegim:

«Dia vint-i-tres d'abril.
Amaneix en un esclat

d'heroisme que la lluita
pot tindre negres senyals.»

En *Tast de la paraula* dins el poemari *Paradís en blanc* de Joan Valls llegim:

«L'origen de la crida per demanar al món
ses punxes primerenques, no amaneixia i era
una boca petita la que brollava en doina
d'enceses alegries, quan la vocal oberta
nimbava de sorpresa la testa nodrissona.»

En *Vells testimonis* dins el poemari *Les hores vives* de Joan Valls llegim:

«Volíem claredat i sols a l'horitzó
véiem creus infinites, al temps que ressonaven
tambors batuts per moros als carrers. Uns ressons
de campanes pugnaven per moure l'alegria
contra l'adversa llàgrima de sofriment i ceba,
contra la fam sofrida que en la son s'oblidava
i amaneixia al jorn següent amb l'esperança
d'un mos assimilat als naps que ja es podrien.
No faig biografia per propagar un ritus,
sinó escriptura èpica a nivell de veí,
car els versos em surten amerats a la vora
d'aquells escatològics alfabets d'injustícia
que a molts ens van fer home a prova de tempestes
i de brams reprimits. Així anava la història:
amagant dins els ventres l'anònima creença
d'acompassar la vida malgrat la sang en baixa.»

En *Els valencians pintats per ells mateix* d'Enric Soler i Godes podem llegir:

«Ja tot arreglat, abans d'amanexir, cada un ja estava al seu lloc. El barquer feia les darreres advertències al caçador: *Tire'ls al coll, no els fassa nafrats*; després s'aparta del lloc i d'allí avisa per on entren els pardals: *Del Palmar... del Saler... de banda de Sollana... terra de mar...* i quan entra la bandada a tir crida alarminat... als bots.»

En el poema *Noctambulisme* del poemari *Vermell en to major* de Carles Salvador llegim:

«Amaneix el dia
quan els estrells tenen son
i es retiren a dormir.»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *amanéixer*, diu:

«*v. intr.* (castellanisme)

|| 1. Començar a esser de dia (Val.); cast. *amanecer*. Este dia amaneixqué cobert lo cel ab disposició de plourer, Entrev. Eyv. 104 (a. 1755).

|| 2. Aparèixer, fer-se visible (Maestrat); cast. *aparecer*. En això ja amaneix allà a la vora l del camp, frontera al mur, este lletrer, Seidia 152. «Li ha amaneixcut un gra al braç» (Benassal).

Fon.: amanéjfe (Maestrat); amanéjfer (Val., Alcoi, Alacant).»

Aquesta segona accepció del verb *amanéixer* la trobem en el poema *La bova* del poemari *Raim diürn* de Vicent Andrés Estellés. Escriu el poeta de Burjassot:

«Aquest amor tan gentil de la bova,
flor d'un moment, que amaneix i s'amaga
en arribar el barquetot, fangós,
aquest amor reverent i molt cast
que et llava els peus cansats amb aigua i sal,
¿com l'he de dir, flor antiga del fang?
El teu destí solemne de cadires,
¿qui el podrà dir, més que siga en veu baixa?
Lànguida flor, alta habitant del llac
que des del llim, el teu origen fèrtil,
toques, febril, l'estatura de l'aigua...
Molt reverent, i també circumspecte,
anote, breu, la teua gentilesa,
el teu mullat regnat o precipici.»

El DIEC2 no recull el verb *amanéixer*.

El DNV de l'AVL inclou el verb *amanéixer* només amb el significat d'«aparèixer, fer-se visible», però no amb el significat de «començar a fer-se de dia».

NOTA 1: El poema *Vent de profecia* forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 356)

El poema *Memòria de mossén Torregrossa* forma part del poemari *Toia d'ofrena*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 169)

El poema *Tast de la paraula* forma part del poemari *Paradís en blanc*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 263)

NOTA 2: El poema *Noctambulisme* de Carles Salvador és un haikai, poema japonés del segle XVI que consta de tres versos que tracten de qüestions quotidianes.

androna

Conducte per on circulen les aigües fecals i l'aigua de pluja d'una població.
En el poema *Nocturn del vell carrer* de Joan Valls llegim:

«A l'arc de l'antigalla
de l'obscur carrer
l'androna regalla,
Portal de Riquer [...]»

A Alcoi, l'únic significat que conec de la paraula *androna* és el que he definit i amb eixe significat l'usa Joan Valls. En altres poblacions valencianes nord-meridionals *androna* significa 'conducte subterrani d'aigua'. No cal que siguen aigües fecals, pot ser aigua per a regar, per exemple. En la llista Migjorn (llista de debat en internet sobre llengua catalana) vàrem parlar del mot *androna* del 4 al 7 de maig del 2011. Àngel Alexandre, de Simat de la Valldigna, en un missatge enviat el 5 de maig escriu: «Per a mi, una androna és un conducte subterrani que connecta dos séquies, és a dir, quan una séquia ha de passar una carretera o qualsevol altre obstacle per sota.» Amb aquest significat trobem la paraula *androna* en la novel·la *Temps de batuda* d'Enric Valor i Vives. Escriu Enric Valor: «Però ja dic, aquella nit no les va fer davallar-hi, entre altres raons perquè podia saltar-los una rata grossa de l'androna que donava a l'hort.»

Però no únicament a Alcoi una androna és una claveguera. El novel·lista otosí Joan Olivares Alfonso va enviar a la llista Migjorn el 5 de maig del 2011 un missatge en el qual deia: «Al meu poble (Otos, la Vall d'Albaida) és un mot ben viu en el sentit de claveguera. També hi ha una partida de camp que es diu l'Androna amb un despoblat de sis o set cases conegut com les casetes de l'Androna.»

Hi ha un sainet fester del escriptor alcoià Armando Santacreu titulat *Nou cadires i una androna*.

L'escriptor suecà Josep Franco empra la paraula *androna* amb el significat ací definit en la seua novel·la *En Això és llarg de contar* a on podem llegir:

«[...] hi havia dies que venia a buscar ta tia amb un nas més roig que una tomata i amb uns ullets llunts que no podia ni obrir-los. A voltes, la mare no t'exagera, la boca li feia olor d'androna...»

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *androna*.

El DNV de l'AVL inclou l'entrada *androna* amb cinc accepcions, la primera és: «conduïte subterrani per on s'escorren les aigües residuals».

aplegar i envasar

Locució que s'usa per a expressar que algú, només arribar a un lloc, aconseguix de seguida tot allò que s'havia proposat i li ix bé.

Aquesta expressió és d'ús habitual en el parlar d'Alcoi, com també ho són les locucions equivalents *aplegar i poar* i *aplegar i besar l'anella*. A l'Horta de València s'usen *aplegar i besar la pau* i *aplegar i fényer*. Totes elles equivalen a la locució *arribar i moldre*, usada per la llengua estàndard.

Cal aclarir que la major part de valencians usen indistintament els verbs *aplegar* i *arribar*. L'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra usa la variant *arribar i envasar*. En la narració curta *La sirena de l'Illa* que forma part del llibre *Narracions alacantines de muntanya i voramar* podem llegir:

«—Doncs, que què volia? Arribar i envasar? No, home, no. Crega'm a mi.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 15 de maig de 1973, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 136), llegim:

«Són molts els que tenen pressa
en aplegar i envasar [...].»

El DIEC2 no recull l'expressió *aplegar i envasar*.

El DNV de l'AVL no arreplega explícitament l'expressió *aplegar i envasar*, ara bé, en l'entrada *aplegar* ens diu que aquest verb equival a *arribar* i en l'entrada *arribar* trobem *arribar i moldre* (o *carregar*, o *enfornar*, o *envasar*, o *fényer*, o *poar*).

arrufar el melic

Fer perdre el coratge (a algú), intimidar-lo, acovardir-lo.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 21 de desembre de 1971, titulada *Villancet d'humilitat*, va escriure Joan Valls:

«No obstant li done les gràcies
a la providència i dic
enmig de tantes desgràcies

que el món patix, les fal·làcies
no m'arrufen el melic.»

Arrufar-se-li el melic (a algú) significa, lògicament, *acovardir-se*.
En la novel·la *A la contra*, de Francesc Gisbert, trobem:

«Els he amenaçat d'enviar-los la guàrdia civil i traure'ls a colps de baqueta. Però als torracastanyes no se'ls arrufa el melic, no, i em boicotegen sempre que poden. Fan pintades a les oficines dels meus bancs, em tiren ous i tomaques als actes públics!»

En la rondalla *Don Joan de la Panarra* d'Enric Valor llegim:

«Que era valent! Ni el cor li feia trac, ni se li arrufava el melic.»

El DIEC2 no recull l'expressió *arrufar el melic*.
El DNV de l'AVL no recull l'expressió *arrufar el melic*.

bàlsem

1)

Oleoresina aromàtica d'aspecte viscos que conté, o bé àcid benzoic, o bé àcid cinàmic, o bé tot dos, o bé un derivat de l'un, de l'altre o de tots dos alhora.

L'oleoresina que s'obté de l'arbre de l'espècie *Myroxylon pereirae* rep el nom de *bàlsem del Perú*. S'usa en cosmètica i en farmàcia.

L'oleoresina que s'obté de l'arbre de l'espècie *Myroxylon balsamum* rep el nom de *bàlsem de Tolú*. S'usa en farmàcia per a elaborar preparats anticatarrals i en perfumeria.

L'oleoresina que s'obté de l'arbre de les espècies *Commiphora gileadensis* o *Commiphora opobalsamum* rep el nom de *bàlsem de Judea*. S'usa en farmàcia i en perfumeria.

Podem dir, per exemple:

«-¿T'ha agradat la podòloga nova o què?

»-Sí, però només m'ha tallat les ungles dels peus i au.

»-¿I què volies, que t'ungira els peus amb bàlsem com si fores el Nostre Senyor?»

2)

Oleoresina semblant, per l'aspecte i les propietats, al bàlsem autèntic, però d'una composició química diferent.

L'oleoresina que s'extrau dels copaiers s'anomena *bàlsem de copaiba* o, simplement, *copaiba*.

L'oleoresina que s'extrau de l'avet nord-americà de l'espècie *Abies balsamea* rep la denominació de *bàlsem del Canadà*. S'usa en òptica i microscòpia i també en medicina i en perfumeria.

3)

Preparat galènic d'ús extern amb propietats medicinals i d'aspecte semblant al de l'autèntic bàlsem.

4)

Planta herbàcia perenne de la família de les aizoàcies, espècies *Carpobrotus edulis* i *Carpobrotus acinaciformis*, reptant, de fulles de secció triangular, allargades i carneses, de flors molt vistoses, vermelles, blanquinoses o de color de rosa. S'usa molt en jardineria perquè és una planta molt resistent. S'ha usat també en la fixació de dunes, però ha esdevingut una planta infestant que en la actualitat s'està tractant d'exterminar de les platges, perquè desplaça les espècies autòctones.

5)

Planta herbàcia perenne de la família de les crassulàcies, espècie *Sedum telephium*, de fulles alternes, planes, oblongues i carneses, de flors pentàmeres disposades en corimbos terminals grossos i densos. Té propietats cicatritzants i ablanidores.

6)

En sentit figurat, qualsevol cosa que consola, que aconhorta, que fa més suportable una pena, una aflicció, un desengany, un disgust, un patiment, una preocupació, que suavitza el dolor, el sofriment, la desesperació.

Joan Valls en el poema *Lloança a Alacant* escriu:

«Diga el clam del qui viu al soplug d'aquest blau
la roda de la feina, la vela de la nau,
el solc en aigua i terra que el fidel braç humà
ha traçat per al poble lluminós que donà
bellesa, companyia, conhort, calma i dreuera
per amostrar al món sa eterna primavera,
la que és bàlsem de l'ànima i el cos en ventolí
que daura i apaigava entre ors el sol marí,
la que és vital resum de serenor radiant
i fixà el seu estatge al bell punt d'Alacant.»

En el poema *Lloança a la Verge dels Lliris* escriu Valls:

«Pelegrí que camines on ton cor millor goja:
vers la verda muntanya que s'encontra al Ponent,

freda limfa que adolla i que es diu la Font Roja
durà al teu esperit el bàlsem del creient.»

El lingüista Jordi Colomina i Castanyer en el seu llibre *Els valencians i la llengua normativa* ens presenta ordenats cronològicament des del segle XIV fins a les darreries del XX una gran quantitat de documents en els quals podem trobar la grafia *bàlsem*. Diu Jordi Colomina: «Fabra, per dissort, va oblidar tota aquesta tradició gràfica i va optar pel modern i dialectal *bàlsam*, que només trobem en Belvitges (1803) i Labèrnia (1839).»

A continuació arplegue diversos exemples literaris de la paraula *bàlsem* en diferents accepcions.

En l'*Spill de les dones* de Jaume Roig, versos del 4576 al 4585, trobem:

«Deu saluda
en lo migjorn
lo mon entorn,
tot d'orient
ffins al ponent,
ab la sabor,
suau olor
de tal canyella,
sarmen novella,
de balsem planta.»

En el mateix *Spill de les dones*, una mica més avant, versos del 7443 al 7452, podem llegir:

«anyell rostit,
tot enguollit
os no trencat;
ell gra sembrat,
mort verament,
molt fruyt retent;
ell balsem fi
de l'Enguadi;»

I en la mateixa obra, una mica més avant encara, versos del 8710 al 8722, trobem:

«Dona m'hunguents
molt fins d'olor,
de gran valor
dona·m planter
he sementer,
de balsem brots
–Enguadi tots
vinya·n plantam–;
sovint parlam
he discutim,
molt departim
d'astronomia:
molt ne sabia.»

En *Lo Passi en cobles* de Bernat Fenollar, Pere Martines, Joan Escrivà, Joan Roís de Corella i Jaume de Vila, versos del 4047 al 4051, trobem:

«Sera gran riquea aquesta gran gracia
de vostra clemencia atenyer, Senyor,
e si huy es tanta la mia desgracia,
a vostra bondat soplich no desplaia
puix es pelech fondo d'un balsem d'amor.»

L'escriptor Enric Valor i Vives usa aquest mot en la seua prosa literària. Així, en la seua novel·la *L'ambició d'Aleix* podem llegir:

«Avui em sentia ple d'una ferma vitalitat; la veu de Pauleta amerava la meua ànima d'un bàlsem novell; les velles tristors i els antics neguits s'arraconaven.»

I en la mateixa novel·la, una mica més avant:

«Ella sabia que havia tret jo bones notes, que li semblaren brillants. I em va dir que n'estava orgullosa. Gota a gota queia allò com un bàlsem que m'esponjava el cor.»

En la novel·la *Sense la terra promesa* trobem:

«Estelric es feia d'estimar, sempre discret, ocurrent i agradable. La seua conversa era per a Elisa com un bàlsem per a les ferides del seu esperit.»

I en la mateixa novel·la, una mica més avant:

«Passà la tardor, passà l'hivern, i Maria-Júlia, com cada any, després d'uns bons assaigs que li serviren molt de bàsem i esbargiment, tornà a cantar en el chor a les Flors de Maig.»

I més avant:

«So Pep, vostè no beu com havia de beure. Si aquest vi és un bàsem!»

En la novel·la *Temps de batuda* podem llegir:

«Enmig d'aquella agradable tranquil·litat que actuava com un bàsem sobre el sistema nerviós, quina llàstima!, s'amagaven perills poc coneguts, cosa que els produïa, segons em contaren a la nit, juntament amb la contemplació de la solitud radical d'aquells paratges, un cert sentiment d'indefensió.»

I en la mateixa novel·la, una mica més avant:

«Allò era un bàsem que acabava fins i tot amb les seues invisibles cicatrius de les antigues ferides morals –les que li deixaren les diverses frustracions de la seua vida.»

En la rondalla *Els guants de la felicitat* trobem:

«Per fi! Allò va ser com un bàsem. De colp i volta, ella deixà de plorar, ella provà de somriure, ella pegà un bot i s'abraçà al coll d'aquell pare estrany, temut i turmentat.»

Josep Mascarell i Gosp en el seu llibre *Amics de muntanya* escriu:

«Un metge és sempre un metge i, encara que la gent els sol posar mala fama, cal confiar-li el malalt de seguida que hom puga. Endemés de posar-los el termòmetre, prendre les pulsacions i escriure il·legiblement una recepta d'aquesta o aquella potinga... ell fa i reporta el malalt quelcom més important que regir el tractament terapèutic: escoltar-nos i deixar-nos a la llar el bàsem d'unes paraules de conhort i d'esperança... Perquè al malalt, de vegades, li es més peremptori que l'ús de la medicina, passar, compartir amb altre els seus patiments, com la vella penitenta fa amb el confessor, una volta i altra volta...»

El DIEC2 no recull la paraula *bàlsem* però sí la variant formal *bàlsam*.

El DNV de l'AVL té les entrades *bàlsem* i *bàlsam*, la primera és la principal i la segona n'és la secundària.

NOTA 1: El poema *Lloança a Alacant* podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 387 i 388)

NOTA 2: El poema *Lloança a la Verge dels Lliris* forma part del poemari *Toia d'ofrena*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 224)

bequinet

Persona curta d'enteniment, d'excessiva bona fe, infeliç, sense malícia, que és fàcil d'enganyar.

El mot *beguí* té diversos significats, tots ells relatius a la religió. Significa 'persona pertanyent al tercer orde de Sant Francesc', així com 'membre d'una associació de laics cristians fundada als Països Baixos a la segona meitat del segle XII' i també s'empra per a denominar els antics heretges begards. Altres significats són: 'persona que té una devoció estreta i minuciosa' i 'devot hipòcrita'. El vocable *bequinet* va nàixer com un pejoratiu de *beguí*, però va evolucionar al sentit que actualment té. A Alcoi s'empra la variant formal *bequinet*, que és la que Joan Valls va usar en la seua poesia festiva.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 23 de setembre de 1969, va escriure Valls:

«Micalet, home devot
del màgic curanderisme,
fidel a l'esperitisme
està fet un bequinet.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 15 de febrer de 1972, trobem:

«Sabent-se fill i devot
del seu Alcoi benvolgut,
no pot mai quedar-se mut
ni menys fet un bequinet.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 31 d'octubre de 1972, titulada *Tres epitafis*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 125), llegim:

«La gula el matà iredell!
i em pense que Sant Miquel,
volent-li calmar l'anhel
li donà al bequinot
“bocadillos” de cuixot
en lloc de coques en mel.»

Enric Valor usa en la seua prosa literària la variant formal *abeguinot*, amb una a protètica, de la qual dóna la definició següent: «Es diu de la persona bonhomiosa, sense malícia.»

En la rondalla *Joan Antoni i els torpalls* d'Enric Valor i Vives, trobem:

«Massa bonic era allò per a tornar-se'n. Correria una miqueta més! I ara duia el cavall, tan llustrós i d'un pas tan lleuger i elegant. I també anava fent diners entre aquelles colles d'abeguinots!»

A banda de les tres variants formals considerades –abeguinot, beguinot i bequinot– altres paraules usades pels valencians amb el mateix significat són: albercoc, alficòs, bacora, badoc, bajoca, bambau, bergerol, bovo, bifoï, bresquilla (o ambresquilla), fava, macoca.

La llengua estàndard sol emprar per a aquest concepte: babau, bàmbol, beneit, beneitó, tanoca, ximple.

El DIEC2 no recull ni *bequinot* ni *beguinot* ni *abeguinot*.

El DNV de l'AVL tampoc recull ni *bequinot* ni *beguinot* ni *abeguinot*.

blau

Vocable que s'usa com a ponderatiu i així podem dir:

- Blau de fam Es diu de qui té moltíssima fam.
- Blau de son Es diu de qui té moltíssima son.
- Blau de fred Es diu de qui té moltíssim fred.
- Blau de bulla Es diu de qui riu molt i molt a gust, amb moltes ganes.
De qui es bada de riure.
- Blau de riure Es diu de qui riu molt i molt a gust, amb moltes ganes.
De qui es bada de riure.
- Fer blau (a algú) Pegar-li una bona palissa.

És molt emprada la frase feta «blau de verga i sense milotxa» que s'aplica a qui, no sols no aconsegueix allò que pretén, sinó que damunt ix escarmentat de l'intent.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 5 de gener de 1971, titulada *Enyorances*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 91), llegim:

«Aquell any els Reis venien
a peu i sense camells.
Una copiosa nevada
de dos pams en el carrer
va obligar als tres monarques
a fer ruta de romers
i, complidors, vindre a Alcoi
blaus de fam i blaus de fred.»

L'escriptor i gramàtic Enric Valor i Vives també empra aquestes expressions en la seua prosa literària.

En la rondalla *Esclafamuntanyes* llegim:

«—Açò s'ha acabat, xiquets —que va començar Bartomeu amb una veu solemne—. Estem blaus de fam i morats de fred. D'avui en avant farem crides pels pobles i masos de la contrada a fi de donar compte dels nous oficis que tindrem.»

En la rondalla *El xiquet que va nàixer de peus* trobem:

«Bernadet, fet puça, estava blau de riure i no perdia punt.»

I en la rondalla *L'amor de les tres taronges* llegim:

«El príncep, a primeries, no en féu massa cas; però, a poc a poc, s'interessà per la gràcia i l'espontaneïtat popular, per l'humor heroic que malgastava la pobresa, i, darrerament, en moltes ocasions, es feia blau de riure.»

El DIEC2 no recull aquest ús de la paraula *blau*.

El DNV de l'AVL arplega, en l'entrada *blau*, la locució verbal *estar blau* que defineix de la manera següent: «Tindre moltes ganes de satisfer una necessitat fisiològica. *Estar blau de set, de son, de fred*».

boixar

Fastiguejar, molestar, importunar.

En el DCVB trobem la definició següent: «Importunar, donar molèstia amb la insistència excessiva (Val.); cast. *jeringar*.»

En el poemeta *Conserves de peix*, publicat el dimarts 30 de juliol de 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 18), llegim:

«iDéu meu i quina injustícia
en les llandetes s'observa!
Lo que és en peix de conserva
està boixant-nos Galícia.»

Aquesta accepció del verb *boixar* era correntíssima en el parlar d'Alcoi de la meua infància (anys 40). Ara, per desgràcia, sembla que el seu ús ha reculat força.

L'expressió *ara sí que m'has boixat* és molt usada en diversos parlars valencians. L'escriptor otosí Joan Olivares l'empra en la seua novel·la *Pana negra* a on podem llegir:

«—I a tu et portaran davall palis, com el bisbe d'Oriola..., ara sí que m'has boixat.»

El DIEC2 no recull aquest ús del verb *boixar*.

El DNV de l'AVL sí que arreplega aquesta accepció del verb *boixar*.

bonyítol

Peix de la família dels escòmbrids, de fins a 75 centímetres de llargada, de dors blau fosc on destaquen de set a nou bandes negroses obliqües descendents cap avant, ventre argentat, i de carn excel·lent (*Sarda sarda*).

En el poemeta *Conserves de peix*, publicat el dimarts 30 de juliol de 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 18), llegim:

«Si el tender diu que és tonyina,
ix bonyítol tot desfet.
La burla del lletreret
sol omplir a tots d'inquina.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 15 d'agost de 1972, titulada *Corsaris en la costa*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 117), trobem:

«[...] siga aladroc, sardineta
o bonyítol platejat.»

En la *Cançó de Serafí* del dijous 20 de febrer de 1975, titulada *Mar de fons*, llegim:

«O es faria el suec menjant,
a tot queix i a tot bocí,
bonyítol, tonyina, déntol,
lluç, llobarro, llagostins
i tota l'extensa fauna
per a calmar l'apetit
encara que li digueren
lo pitjor del mar llatí.»

La paraula *bonyítol* l'usa també l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra en la seua obra literària. En la narració curta *Pasqua florida* –dins el llibre *Històries casolanes. Narracions alcoianes*– trobem:

«Tots en un rogle, sentats a terra, volatilitzaren la menjuga amb una fam de gos. Ous bollits que es trencaven al front del veí descuidat, sobrassada i llonganissa de Tàrbena, formatget fresquet de Cocentina, fins bonyítol i melva.»

L'erudit alteà Francesc Martínez i Martínez també emprava la paraula *bonyítol*.

Aquesta variant formal de *bonítol*, amb la *n* palatalitzada, és l'única que s'usa en el parlar d'Alcoi.

El DIEC2 recull la paraula *bonítol* però no la variant *bonyítol*.

El DNV de l'AVL té les entrades *bonítol*, que és l'entrada principal, i *bonyítol* que n'és la secundària.

NOTA: L'expressió *fer-se el suec* que usa Joan Valls amb el significat de “fingir que no entén de l'assumpte que s'està tractant o que no comprén el que se li està dient; fer el despistat, el distret, el desentés.” és una traducció completament incorrecta de l'expressió castellana *hacerse el sueco*. En aquesta expressió castellana la paraula *sueco* no significa “natural de Suècia” i, per tant, no es pot traduir per *suec*. Aquest *sueco* deriva del llatí *soccus* i significa “persona d'intel·ligència obtusa”. La traducció adequada no és, doncs, *fer-se el suec* sinó *fer-se el soca* i, millor encara, *fer el soca*.

borruntada

Impuls anímic fort que a algú li ve de colp i volta, sense cap motiu aparent que ho justifique, i que es posa de manifest en accions no meditates. Ramalada, rampell, rauxa.

Podem dir, per exemple: «Li ha agarrat la borruntada de no dinar i se n'ha anat sense menjar res.»

En el sainet fester titulat *La filla del cóp*, el personatge anomenat Patrocínio diu:

«iVine, Paulina, als meus braços!
Olvidem les borruntaes
i vixcam per a contar-ho.»

L'expressió *tindre borruntaes de llimonada* significa “tindre algú impulsos anímics forts, que li vénen de sobte, per qualsevol cosa sense importància, i que es posen de manifest en accions no meditates, més o menys violentes o espectaculars, com ara fer crits forts o pegar colps de puny damunt d'una taula, però que passen de seguida i no tenen cap transcendència”.

Podem dir, per exemple:

«—Ai filla meua, és que ton pare no saps mai per a on t'ha d'eixir. A voltes, sense trellat, li agarra una borrunxada de les seues i et quedes més gelat que un rave.

»—Sí, però són borruntaes de llimonada, molt de gas i tot bromera. Pega quatre critots, però en acabant, quan li passa la rabinada, es queda fet una bleada i fas d'ell lo que vols. És un tros de pa, t'ho dic jo que el conec molt bé.»

Aquesta és una expressió d'ús habitual en el parlar tradicional d'Alcoi però, com tantes altres, malauradament, ha caigut en desús.

El DIEC2 no recull la paraula *borrunxada*.

El DNV de l'AVL no recull la paraula *borrunxada*.

borum

I)

Conjunt confús de sorolls produït per molta gent que parla, crida, riu, etc.

Podem dir, per exemple: «En el bar aquell hi havia un borum que vaig eixir mig atalbat.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 14 de gener de 1969, va escriure Joan Valls:

«Quan ja s'ha alçat el teló
i fins mitja hora després,
no t'enteraràs de res
de lo que diu la funció.
Taconaes i borum,
remors i colps de butaca,
i algú creu que així es destaca,
sent tardà ja per costum.»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *borum*, diu: «Brogit o bugiot de molta gent.» Diu que la paraula és pròpia d'Alcoi i que l'equivalent en castellà és *barullo*. L'etimologia del vocable diu que és «onomatopeia del soroll fort i confús.»

2)

Grup considerable de persones o d'animals, especialment quan es mouen de manera desordenada fent una remor somorda.

En l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Ximeta diu:

«Jo no entenc d'eixes cabòries,
saps que sóc prou ignorant.
Lo que em preocupa, Toni,
és saber on estaran
la nostra filla i Leocàdia.
Mira, ¿saps què he pensat?
Buscar-les entre el borum, [...]»

Ací, quan Ximeta parla del borum, es referix al moviment de la gent que anava i venia pels carrers de manera desordenada. Era el preludi de la revolució anarquista coneguda com "el Petròlio".

En l'obra teatral *La visita del Blavet (Sainets alcoians*, p. 105), escriu Valls:

«¿Què havia organitzat jo
sinó un borum perentori,
un atac ple de desori
i errònia insurrecció?»

En l'obra teatral *La visita del Blavet (Sainets alcoians*, p. 112), llegim:

«[...] menges olla i formes junt
en la gran entrà nocturna
de la vespra del borum»

En l'obra teatral *El crit de la festa (Sainets alcoians*, p. 283), trobem:

Són molts crits els que en abril
esclaten entusiasmats:

el que és fester per l'orgia
 que en el carrer gojarà
 i el que no és fester per vore
 eixe borum ordenat
 on creix el clam per Sant Jordi
 entre moros i cristians.»

La paraula *borum* és d'ús habitual a Alcoi en les dues accepcions definides.
 En la narració *El fantasma de la torre* de l'escriptor alcoià Francesc Gisbert trobem:

«Així que hi vaig entrar, em va rebre la sentor de tabac i el borum de les converses dels parroquians, les veus d'un televisor que ningú no mirava i els colps de les fitxes de dòmino.»

Lluís Gimeno Betí, en l'estudi que fa de la paraula *brumidor* en el seu llibre *De lexicografia valenciana*, diu: «Amb sentits semblants també es diu *brum* i *barum* (i a Alcoi *borum*).»

El lingüista alcoià Jordi Colomina i Castanyer, en l'apartat 8.5 del seu llibre *Els valencians i la llengua normativa*, titulat "Algunes mostres de lèxic interessant en les obres festives de Joan Valls", va estudiar entre altres, la paraula *borum*. En la nota 2 que trobem al peu de la pàgina 194 llegim: «Encara que podria ser que *borum* fóra variant anaptíctica de *brum*, de verbal de *brumir*, em sembla més convincent veure-hi una alteració de *volum*, com ho són els mots *embalum*, *balum* i *abalum*. És interessant comparar el nostre *borum* amb la locució adverbial occitana *en volum* 'en foule' (*Gramàtica occitana*, d'Alibert, p. 224), que semànticament s'hi acostava prou.»

Joan Valls també va emprar *brum* en la seua poesia festiva. En la *Cançó de Serafí* del dimarts 4 de maig de 1973, titulada *Olors*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 135), llegim:

«Després del brum de les festes
 que ha enfervorit la ciutat,
 s'inicia el mes de les flors
 farnit de gràcia fragant.»

Si llegim la *Cançó de Mariola*, ens trobarem que el segon poema de *Paisatges de serra i vall* diu:

«Obertura del silenci
d'extàtic clamor. Batega
el murmuri de la brisa
sa cançó de violeta.
El toll se'n riu de la lluna
fent d'ella
un joc onat de fulgors.
en porcellana riallera.
Per un atall ve un soroll
de corbs de levita negra.
L'obertura del silenci
recorda la mort i sembla
que ha expirat en llunyania
una abandonada ovella.»

Aquesta és la versió que trobem en l'*Obra completa* de Joan Valls (Alacant, 1981) i en totes les edicions posteriors. Però la versió original, escrita l'any 1947, no deia «Per un atall ve un soroll» sinó «Per un atall ve un borum». Considere que el canvi va ser molt desafortunat. Ací, la paraula *borum* ens suggerix una serrada de corbs que s'acosten produint una remor somorda i inquietant. A la paraula *borum* associem els conceptes “conjunt de corbs que s'acosten volant desordenadament” i “conjunt de sorolls confusos i somorts”. És una paraula molt expressiva que diu exactament el que l'autor ens volia comunicar. En canvi ¿què és un soroll de corbs? És un concepte molt pobre, que ens diu ben poca cosa. És veritat que la paraula *borum* la coneix poca gent i, en canvi, la paraula *soroll* la coneix qualsevol catalanoparlant. Però eixe problema es resol molt fàcilment amb una nota a peu de pàgina. Lamente que Joan Valls fera aquest canvi que va empobrir un poema tan bell com la *Cançó de Mariola*.

El DIEC2 no recull la paraula *borum*.

El DNV de l'AVL sí que arraplega la paraula *borum* en les dues accepcions definides.

borumballa

Llenca fina i generalment enrotllada en espiral que s'obté quan es treballa la fusta amb determinades ferramentes, com ara fent punta a una llapissera amb la màquina o passant la plana o la garlopa per una peça de fusta amb la finalitat d'allisar-la.

El vocable *borumballa* –junt amb les seues variants formals *barumballa*, *barrumballa*, *borrumballa* i *burumballa*– és el que utilitzem la majoria dels valencians. També usem la denominació *caragol de fuster*.

En el poema *Escena teologal* de Joan Valls podem llegir:

«Cal, doncs, descarregar la consciència.
De ferritja, de pinyol, de borumballa,
del que siga.
La qüestió és humilitzar-se,
capir l'anagrama que cega:
misteri de l'Alfa i l'Omega,
car l'orde del dia diu:
amb salms a l'harmònim salveu
la idea massissa de Déu.»

Aquest mot l'empen la majoria d'autors valencians.

En la novel·la *El desig dels dies* de Joan Francesc Mira trobem el fragment següent en el qual apareixen juntes les paraules *encenalls* i *borumballa*:

«Ja sé, però, que mai no gosaré posar les mans en aquesta empresa impossible, perquè sóc massa feble, jo i tots, un per un i sumats, encenalls, borumballa, primaris i emotius, sempre Pensat i mai no Fet.»

Cal aclarir que la immensa majoria de valencians donem el nom d'*encenalls* no sols a les borumballes, sinó a tot allò que es crema amb molta facilitat i que, per consegüent, pot aprofitar per a encendre el foc, com ara palla, branquillons, etc.

El DIEC2 recull la paraula *borumballa* que remet a *encenall*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *borumballa* com a entrada principal. En l'entrada *encenall*, la segona accepció remet a *borumballa*.

NOTA: El poema *Escena teologal* forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 351).

botxinxe

Taverna o vinateria pobra, de poca categoria i més aïna xicoteta. També s'aplica, per extensió, a bars, sempre que siguen un xibiu, un tuguri, i els clients siguen gent més aviat vulgar.

Podem dir, per exemple:

«—M'han dit que la teua filla s'ha posat a festejar amb un xicot que té un bar.

»—¿Un bar? Lo que té és un botxinxe de mala mort en un carreró que no trau cap.
No em faces parlar, no em faces parlar.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 17 de desembre de 1968, va escriure Joan Valls:

«Si condix este costum
molt prompte vostés voran
fumar fàries a les xiques
a doll i sense parar,
i l'amor farà un aroma
fortament entabacat,
i ja l'òscul tindrà un tuf
no de poncelles fragants,
sinó de taula de cotos
en el botxinxe més baix.»

La paraula valenciana *botxinxe* és la castellana *bochinche* però en una accepció que en castellà actual no té, excepte, de manera residual, a les illes Canàries. Si cerquem *bochinche* en el DRAE trobem que l'accepció principal és «tumulto, barullo, alboroto, asonada». També ens diu que a Extremadura significa «buche» i a Panamà «chisme» però, curiosament, no diu res en absolut de les Canàries. El *Diccionario del español actual* la definix com a «lío o jaleo» i el *Diccionario ideológico de la lengua española* de Julio Casares com a «tumulto, perturbación, alboroto». Però en el *Diccionario de uso del español* de María Moliner trobem l'explicació. Diu Maria Moliner: (Quizá de «BUCHE», sorbo, y significase primero «sorbo» después «taberna», lugar donde se bebe, de aquí «lugar donde se alborota», y, por fin «alboroto»; «Armarse, Haber un b.») «*Jaleo». Escena en que la gente se excita y grita o *riñe. (V. «embochinchar»).

La paraula *botxinxe*, amb el significat definit, la conec molt bé d'Alcoi, on és d'us habitual, però l'he sentida també en boca de valencianoparlants d'altres llocs. Sense cap mena de dubte és una paraula de procedència castellana que va arrelar en els parlars valencians com també ho varen fer *preguntar* (= demanar) (al segle XVI), *buscar* (= cercar) (al segle XVII) o *entrega* (= lliurament) (al segle XVII). En alguns casos, com passa amb el substantiu *batidor* o amb la locució *més aïna*, la paraula o expressió en qüestió han desaparegut per complet de la llengua castellana actual i, en canvi, en valencià continuen vives. Quelcom de semblant passa amb la paraula *botxinxe* en l'accepció definida: el castellà actual la desconeix –excepte el castellà popular de les Canàries, però únicament les persones de més edat– però en valencià encara és viva i ben viva. Totes eixes paraules varen passar del castellà al valencià, fonamentalment, durant el segle XVII a conseqüència de les representacions teatrals en llengua espanyola que es feien en les nostres terres. ¿Hauríem d'acceptar en la llengua normativa

el castellanisme *botxinxe* amb el significat especificat? Si acceptem *armilla*, que és un castellanisme completament innecessari perquè ja tenim la paraula *jupetí*—vocalbe valencià d'origen àrab conegut i usat per tothom—, ¿per quin motiu no hauríem d'acceptar *botxinxe* en l'accepció definida si no tenim cap altra paraula valenciana per a eixe concepte? Si no l'admetem ¿quina paraula o expressió hem d'emprar: *taverna de calbot i mig*, *baret de mala mort*, *tuguri indecent*?

La paraula *botxinxe* no apareix en cap diccionari valencià o català, antic o modern, ni tan sols en diccionaris tan complets, tan exhaustius, com el DCVB o el DECat de Coromines.

El DIEC2 no recull la paraula *botxinxe*.

El DNV de l'AVL no recull la paraula *botxinxe*.

bufar en caldo gelat

I)

Fer ostentació de riquesa, de poder, de títols, de propietats, etc., fins i tot exagerant o falsejant la realitat, aparentant que es té el que no es té. Gloriejar-se de les pròpies qualitats o dels propis mèrits, exagerant-los i atribuint-se'n de falsos. Donar-se importància, donar-se olla. Presumir d'allò que no es té.

Podem dir, per exemple:

«— Ad eixos els agrada molt bufar en caldo gelat.

»— Sí, tenen molta terra en l'Havana.»

En la *Cançó de Serafí* del dijous 14 de setembre de 1972, titulada *Tres cabdelllets*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 126), llegim:

«Així és molta humanitat
que entre bambolla i fumera
sol, per falta de mollera,
bufar en caldo gelat.»

En la novel·la *En blanc i negre* de l'escriptor gandienc Rafa Gomar podem llegir:

«Estàvem convençuts que només ens ho deia per fer-se la interessant i que el seu fill destacara de la resta dels xiquets del carrer. Li agradava bufar en caldo gelat i mirava els altres per damunt del muscle.»

La immensa majoria dels valencians usem habitualment l'adjectiu *gelat* amb el significat de *fred*. En el cas que ens ocupa el significat de la paraula *gelat* és, exacta-

ment, ‘a la temperatura ambient’. *Bufar en caldo gelat* significa ‘bufar en un plat de brou que està a la temperatura ambient a fi que els altres creguen que està calent’, és a dir, ‘fer creure que les coses són d’una manera quan en realitat són d’una altra de ben diferent’.

L'autor valencià Eduard Escalante Mateu va escriure un joguet còmic en vers titulat *Bufar en caldo gelat* que va estrenar a València l'any 1869.

Equivalents d'aquesta expressió, en aquesta accepció, usats pels valencians són: bufar, donar-se olla, tirar-se befes, traure el flato, traure el rot.

La llengua estàndard sol emprar els verbs o sintagmes verbals equivalents: blasonar, fer els gegants, fer ufana, vanar-se, vantar-se

2)

Esforçar-se a assolir una cosa que és impossible d'aconseguir.

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *caldo*, arreplega aquesta expressió en aquesta accepció i diu: «**Bufar en caldo gelat**: esforçar-se inútilment.»

El DIEC2 no recull l'expressió *bufar en caldo gelat*.

El DNV de l'AVL sí que arreplega l'expressió *bufar en caldo gelat*. La trobem en l'entrada *caldo* amb la definició «esforçar-se inútilment». Com veiem, no arreplega la primera accepció ací definida que és la més usada pels valencians i es limita només a copiar el que diu el DCVB.

cacau

1)

Avalot, gresca, brega.

2)

Situació confusa, complicada, problemàtica, difícil de resoldre. Embolic, confusió.

3)

Conjunt de sorolls que molesten i atabalen.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 28 de desembre de 1971, titulada 1972 –poemeta que va escriure a darreries de 1971 per a donar la benvinguda a l'any nou, 1972– i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 108), llegim:

«L'al·leluia de la pau
tindrà el seu signe enganyós.
Tant com pau hi haurà cacau
i ballarà en el sarau
1972.»

Enric Valor i Vives també usa la paraula *cacau* amb aquest significat. En la rondalla *L'albarder de Cocentaina* escriu:

«Quan més gran cacau estava congriant-se, sentiren un xiulet pel forat del pany i hi aparegué una bruixa que tenia uns cabells llargs que li tocaven en els peus.

»—Jirònia! —escridassaren tots.»

La paraula *cacau*, en els significats especificats, probablement deriva del mot *cacau* 'el buit on està el rodet del molí d'aigua'. L'aigua que ix del molí per la cacau ix fent molt de soroll i d'una manera turbulenta, desordenada. Els significats arreplegats pel DRAE de la paraula *cacau*: 'jaleo, alboroto' i 'desorden, confusión en la ejecución de un trabajo o en las ideas' han de ser, lògicament, valencianismes en el castellà.

El DIEC2 no recull aquests significats de la paraula *cacau*.

El DNV de l'AVL, en la quarta accepció de *cacau*¹ diu: «Gran desorde, confusió, rebombori. *S'ha armat un cacau de por*». Considere que aquesta accepció correspon a *cacau*², no a *cacau*¹.

NOTA 1: En el llibre *Cent serafins* apareix equivocada la data de publicació del poema titulat 1972, diu 31-12-72 en lloc de 28-12-71.

NOTA 2: La paraula *cacau* amb el significat d'el buit on està el rodet del molí d'aigua' és femenina. El DNV i el DCVB la donen com a masculina. El DIEC2 no recull tampoc aquest significat de la paraula *cacau*.

calitja

Calor sufocant.

Podem dir, per exemple: «Este matí fa una calitja que no es pot eixir al carrer.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 1 d'agost de 1972, titulada *La botija*, va escriure Joan Valls:

«Ara, en el temps ardent de la calitja,
quan el cos va perlant-se de suor,
iquè grat calmar la set en la frescor
de l'aigua prima i suau de la botija.»

Els versos següents formen part d'una cançó popular de Cocentaina:

«Encara no són onze i el sol ja pica;
quan seran les dotze caurà calitja.»

La paraula *calitja* és d'us habitual en el parlar d'Alcoi.

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en la segona accepció de la paraula *calitja* diu: «Xafogor; ardor de l'ambient (Empordà, Pla d'Urgell, Camp de Tarr., Tortosa, Maestrat, Valldemossa). «Fa una calitja que no es pot aguantar» (Llofriu, Balaguer, Massalcoreig, Montblanc, Reus, Tortosa, Benassal). «Si ses oliveres són massa baixes, sa calitja de sa terra fa malbé sa pareia» (Valldemossa).»

Com veiem, no diu res en absolut d'Alcoi.

Els valencians també emprem, per a aquest concepte, les paraules basca, blamor, brusentor i calda.

El DIEC2 té l'entrada *calitja*. La segona accepció remet a *xafogor*.

El DNV de l'AVL també té l'entrada *calitja*. La primera accepció és: «calor opressiva, basca».

cara de poma sirga

1)

Es diu de la cara de qui està contrariat, enutjat, descontent, decebut.

2)

Es diu de la cara d'algú que traspua hostilitat, enemistat, animadversió.

En l'acte primer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*—segons el seu autor, Joan Valls Jordà, “tragicomèdia alcoiana de base històrica en tres actes en vers i prosa”— el personatge anomenat Danieleta diu: «Un xicot jove, vestit en brusa, gorra de fall i espartenyas de careta. Per cert que em mirava en cara de pomes sirgues.»

3)

Es diu de la cara de la persona que, a causa d'una malaltia, la té grogussa, triada, descomposta, trista. En aquesta accepció és el mateix dir *cara de poma sirga* que *cara de pomes agres* o que *cara de magranetes agres*.

La *poma sirga* és una varietat de poma de carn ferma, forma aplanada i sabor agredolç.

També hi ha l'expressió *tindre gust de poma sirga* que s'usa quan volem posar de manifest que algú té mal gust. Podem dir, per exemple: «¿Eixe quadro t'agrada? ¡Fosca, quin gust de poma sirga que tens!»

Maria-Àngels Subirats Bayego en la seua tesi doctoral *La cançó de bressol: un fenomen etnomusicològic* arplega la cançó següent:

«La meva xiqueta és guapa
si la mireu a la llum,
pareix una poma sirga
collida en el mes de juny.

La xiqueta té soneta
sa mare la dormirà,
i se l'endurà a València
a vore balls populars.»

És evident que la grafia ‘meva’ és cosa de l'autora. La forma ‘meva’ per al possessiu tònic femení és impossible que aparega en una cançó popular valenciana. També és bastant evident que la grafia del vers “sa mare la dormirà” ha de ser “sa mare l'adormirà”.

Un fragment d'aquesta mateixa cançó de bressol el trobem en la sarsuela *Dolorettes: boceto lírico-dramático de costumbres alicantinas en un acto dividido en tres cuadros*, text de Carlos Arniches i música d'Amadeu Vives i Manuel Quisilant, estrenada el 28 de juny de 1901 en el Teatro Apolo de Madrid. L'obra està escrita íntegrament en castellà però al començament de l'obra entra en escena un llaurador cantant una cançoneta en valencià amb la lletra següent:

«La meua Isabel, señores,
si la miren a la llum,
pareix una poma sirga
collida en el mes de juny.»

Com veiem els versos “pareix una poma sirga / collida en el mes de juny” són idèntics als de la cançó de bressol arrellegada per Maria-Àngels Subirats Bayego. Carlos Arniches va nàixer a Alacant l'any 1866. Potser en el segle XIX la cançoneta era coneguda en el valencià d'Alacant.

En el llibre *El valencià de la Marina Baixa* de Jordi Colomina i Castanyer, trobem l'entrada +*sigra* (pàg. 302) que diu:

«+**poma sigra** ‘espècie de poma de gust agredolç i de forma aplanada’ (Call, la Vila, Polop, Brm); a Alcoi en diuen +*poma sirga*. De *sigra* en tinc un exemple literari de Callosa; es tracta de la cobla núm. 271 de l'arrellega folklòrica d'A. Salvà: “Si jo fóra pardalet, / me n'aniria a parar / a una pomereta *sigra* / i un metleret amollar.”

»Encara que no es tracta de la mateixa fruita, em sembla que les *pomes sirgues* o *sigres* han de tenir relació amb el *ponsir*. J. Coromines, en el *DECH*, dubta entre POMUM CITREUM I POMUM SYRIUM com a ètim del cast. *poncil* i acaba inclinant-se per la segona possibilitat. El *DCor* (s.v. *poncem*) pensa que *ponsir* “la cosa més probable és que vinga de POMUM SYRIAE ‘fruit de síria’” i esmenta una altra fruita que també tindria nom sirià: les *pomes del Siri*, varietat agredolça i primerenca de poma de forma allargada”.

Per la descripció, em sembla que aquestes pomes són les mateixes *pomes sirgues* alcoianes i les *pomes sigres* de la Marina Baixa. Potser el nom originari fos *pomes de Síria* reduït per apòcope (normal a l'hora d'anar en mall., ross. i provençal: *histori, graci* – però que potser temps enrere tingué més extensió–) a *pomes de Siri* i després *pomes del Siri*. La forma alcoiana *poma sirga* podria provenir igualment de POMA SYRICA ‘pomes de Síria’. En llatí hi havia MALUM ASSYRIUM ‘llima, llimona’ al costat de MALUM PERSICUM ‘préssec’ i MALUM ARMENIACA ‘albercocs’ (*DSegura*) i Sant Isidor parla d’una mena de fava anomenada *faba syrica* (Tagliavini, *Orígenes*, 299). Si la forma alcoiana *sirga* és la bàsica, la varietat de la Marina *sigra* es podria explicar com a resultat d’una metàtesi afavorida per la influència d’*agra*.»

I en aquest mateix llibre, tot seguit trobem l’entrada +*sigre* (pàg. 303) que diu:

«+ **sigre** subs. ‘agroreta, especialment de la poma sigra’, “este menjar té un punt de *sigre*” (Polop); i també com a adj. *sigret* ‘agredolç’: “té un gust *sigret*” (Callosa).»

El DIEC2 no arreplega l’expressió *cara de poma sirga*.

El DNV de l’AVL tampoc arreplega l’expressió *cara de poma sirga*. En canvi, sí que arreplega *cara de pomes* (o de magranetes) agres amb la definició següent: «*Cara de pocs amics*.».

NOTA 1: La tesi doctoral *La cançó de bressol: un fenomen etnomusicològic* de Maria-Àngels Subirats Bayego la vaig trobar en internet el 29 d’agost del 2011 en l’enllaç http://tdx.cat/bitstream/handle/10803/2017/08.MASB_8de10.pdf?sequence=8 (pàg. 1012, cançó núm. 60). El 16 de gener del 2017 vaig comprovar que aquest enllaç encara era operatiu.

NOTA 2: En el text original de Carlos Arniches, el possessiu tònic femení està grafiat “megua”. La Isabel que menciona la cançó és Isabeleta Carratalà, un dels personatges de l’obra.

carn fugida

1)

Massa muscular que s’ha desplaçat del seu emplaçament habitual com a conseqüència d’un traumatisme i forma una protuberància visible.

2)

Distensió d’una articulació, com a conseqüència d’una vencillada violenta, sense que l’os es trenque ni es desplace del seu lloc habitual, però amb ruptura d’algun lligament o d’algunes fibres musculars periarticulars.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 17 de desembre de 1974, titulada *Prodigis terapèutics*, va escriure Joan Valls:

«I segons diu un “dotor”
expert i experimentat,
domina les rampallaes,

còlics, febres, mals de cap,
carn fugida, diarrees,
inflamacions, reuma, grans,
trencadures, infeccions
i càncer, si a temps està
d'aplicar la Radioestèsia
com un fluid cerebral.»

El DIEC2 no arreplega l'expressió *carn fugida*.

El DNV de l'AVL arreplega l'expressió *carn fugida* que remet a *esquinç*. Veiem, doncs, que arreplega només la segona accepció d'aquesta locució ací definida, però no la primera que és habitual en els parlars valencians.

carrera de món

Coses que passen en la vida i que no es poden evitar. Llei de vida.

Podem dir, per exemple: «Clar, i els xics es faran fadrins, es casaran i se n'aniran de casa. ¿Què vols que li fem? És carrera de món.»

Aquesta expressió és d'ús habitual en el parlar d'Alcoi. En el poema *La felix frontera* de Joan Valls podem llegir:

«La collita no deixa
d'ésser humana,
rectilínia.
Hi és el retrobament de l'alta lògica
i el dictamen pacífic de la saba.
Carrera de món,
marxa de carn,
suor i grapa
lluïta lluitant.»

En la novel·la *Tota d'un glop* de l'escriptor catarroquí Pasqual Alapont Ramon llegim:

«—Això és carrera de món —va començar a dir. Mirava de calmar Pilar, però sobretot no volia quedar-se sol, i s'aferrava al telèfon com si li haguera de donar la vida—.»

En *La melodia del desig* de Ferran Garcia-Oliver trobem:

«—Comence a fer-me vella. Em canse més prompte de fer les coses.

»—Ai, filla meua, això és carrera de món.

»—Em fa ràbia.»

El DIEC2 no recull l'expressió *carrera de món*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *carrera de món*.

NOTA: El poema *La felix frontera* forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 354 i 355)

cel de panxa de burro

Cel cobert de núvols grisos que donen a l'ambient un aspecte trist i plomós, sense lluminositat.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 5 de desembre de 1972, titulada *Dies grisos*, va escriure Joan Valls:

«Un collar de dies grisos
fa de la ciutat bonica
un conjunt aglomerat
d'intensa tristor humida.
El cel, de panxa de burro;
la boira, baixa i plomissa,
boira pixona que diu
la gent de parla castissa,
fent metàfora urinària
d'eixa plugeta tan fina
que als ancians els acovarda
i als reumàtics martiritza.»

Joan Ll. Sanxis i Forriols en el seu llibre *Saviesa popular* arreplega la dita *Cel de panxa de burra, aigua segura*.

El DIEC2 no recull les expressions *cel de panxa de burro* ni *cel de panxa de burra*.

El DNV de l'AVL no recull les expressions *cel de panxa de burro* ni *cel de panxa de burra*.

cimboriet

I)

A la ciutat de València, la campana situada damunt del cimbori de la catedral que s'usava per a avisar els campaners dels tocs que havien de fer en cada cas. El

cimboriet el tocava un dels escolans de la catedral estirant una corda llarga des del cimbori.

Podem dir, per exemple: «Ara ja no es pot tocar el cimboriet. iHan tapat els forats per a on passava la corda!»

2)

A Alcoi, la campana més xicoteta, la que fa el so més agut i s'usa (o s'usava) per a repicar en senyal d'alarma.

Podem dir, per exemple: «Amb eixa veu tan potent i tan aguda que tens, si parles tant i tan a pressa, et diran “el cimboriet”. Ensenya't a parlar més a poquet a poquet i sense alçar tant la veu, et convé.»

Els versos següents els diu el personatge anomenat Ximeta en l'acte tercer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà:

«I hui no treballe més
que és un dia atrotinat,
perquè en les remors que es senten,
el cimboriet repicant
i els trons que hi han en la plaça,
algo grave deu passar.»

Els fets greus que sospitava Ximeta que passaven eren els aldarulls de l'anomenada Revolució del Petroli (coneguda popularment com “el Petrólio”), revolta anarquistista que va succeir a Alcoi durant el mes de juliol de l'any 1873.

La grafia adequada és *cimboriet*, amb *c*, no *simboriet*, amb *s*, com la va escriure Joan Valls.

La paraula *cimboriet* és una deformació de *cimbolet*, diminutiu de *címbol* (del llatí CYMBĀLU), per influència de *cimbori*.

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en la segona accepció de l'entrada *címbol*, trobem: «Campana petita que serveix per a tocar les hores o per a convocar a una assemblea; cast. *címbalo*, *cimbalillo*. Per rahó d'una campana o címbol a obs de un rellotge, doc. a. 1437 (Arx. Gral. R. Val.). Ja són estats cridats ab so de símbol y trompetas, doc. a. 1607 (Alm. Isl. Bal. 1874, p. 27). Conuocat y aiustat lo gran y general concell del present regne de Mallorca, ço és, los concellers de la part forana mitgensant letres citats, e los de la ciutat mitgensant so de címbol o reloge de la dita ciutat, doc. a. 1618 (BSAL, III, 225).»

L'escriptor borrianenc Josep Palomero emprà la variant *cimbolet* en la seua prosa literària. En la novel·la *El tatuatge dels apàtrides* escriu:

«[...] el mosso de quadres deixà lliure el tir i, amb el so d'un trall que esclafí en l'aire uns moments abans que el toc del cimbolet anunciara als vianants que a l'interior de la Seu el celebrant procedia a alçar Déu, la diligència de València enfilà a massa velocitat, com cada dijous, el camí de Tortosa.»

El DIEC2 no recull ni *cimboriet* ni *cimbolet*.

El DNV de l'AVL no recull ni *cimboriet* ni *cimbolet*.

NOTA: El personatge anomenat Ximeta és Joaquina Ibàñez, mare de Roseta, *la guapeta d'Alcassares*, àvia materna de l'autor de l'obra teatral. El mateix Valls ho diu en la dedicatòria de l'obra: «*En memòria de la meua àvia materna Rosa Arques Ibàñez, la que en l'Alcoi del segle passat fou nomenada popularment "la guapeta d'Alcassares"*»

clavillar

Obrir-se clavills en un cos, és a dir, fer-se fissures més o menys allargades i no gaire profundes.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 22 de juny de 1971, titulada *S'obri l'estiu*, va escriure Joan Valls:

«Quan clavillen les bacoress
i les roses fan esclat,
i el solstici és la balança
que nivella Sant Joan,
ixen al carrer les xiques
fetes uns pomells fragants,
olent a sabó d'olor
i a espígol embotellat,
que s'anomena "lavanda"
en un deix afrancesat.»

En la novel·la *Ofidi* de Josep Lozano llegim:

«El dia 19 de març de 1911, Leonora es venia el ranxo de cananea, per un preu irrisori, a un comerciant d'El Paso. tres dies després, ella, Candelària i la meua mare, encara una criatura de bolquers, travessaven la frontera per Nogales, amb una vella i esbalandrada calessa tirada per dues mules cabudes i mig salvatges. "Feia un sol de clavillar pedres"»

Tenim la dita valenciana: «La figa per a ser bona ha de tindre tres senyals: clavillada, rebecada i picadeta de pardals.»

El DIEC2 no recull aquesta accepció del verb *clavillar*.

El DNV de l'AVL té l'entrada *clavillar'* que remet a *clevillar*.

clòtxina

I)

Mol·lusc lamel·libranqui de l'espècie *Mytilus galloprovincialis* que té una closca allargada de color negre. És un comestible molt gustós i molt apreciat pels valencians.

Podem dir, per exemple: «¿Recordes aquelles clòtxines que ens feen en els barrancs de la platja quan érem menuts? ¡Allò era glòria!»

Joan Valls en el poema XXI del poemari *Breviari d'un eremita urbà* escriu:

«Difícil és donar un nom a cada cosa
mentre els camins resulten pedregosos i infausts.
Mire el paisatge august dels conreus profitosos
i sols recullc un poc de mots elementals:
poma, pruna, taronja, tomaca i albergínia
i un etcètera patri d'altres fruits naturals.
Del blau mediterrani: lluç, tonyina, llobarro
clòtxina, déntol, sípia, sardina i calamar.
L'ampla geografia del país és nutrícia,
com l'antiga deessa de malucs i pits grans.
Versaires que la canten cauen al dèdal pànic
pel polícrom barroc que els atorrolla el cant.
De bell nou tornarem al clam admiratiu
amb un intent feréstec d'ésser originals.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 16 de juliol de 1968, va escriure Joan Valls:

«Una notícia han donat
que et posa el cor en un crit
informant que en ple Madrid
cruelment s'han intoxicat
durant un nupcial convit
dues famílies contentes

menjant clòtxines pudentes
 i gambes que s'han florit.
 La núvia sofrí els assots
 dels més dolents retorçons
 fent-li, amb moltes precaucions,
 un llavat de gavarrots.»

En la *Cançó de Seraffí* del dimarts 28 d'agost de 1973, titulada *Estiuença a vora-mar*, trobem:

«Pep fartava com un llop:
 llagostins, gambes i crancs,
 sépia, caragols, cigales,
 tonyina, polp, lluç i rap
 paraven al seu estómac
 que s'inflava com un sac,
 i quan demanava clòtxines
 se les solia menjar
 a grosses, com Pantagruel
 si haguera ressuscitat.»

En la novel·la *El desig dels dies* de Joan Francesc Mira podem llegir: «Un vespre d'hivern vam anar al Grau, a menjar clòtxines, a la taverna que hi havia dins del port mateix, allà on s'acaben els molls de càrrega de ponent, després de les vies i les grues i les muntanyes de sal, i comença l'escullera del far. Lloc ple de munts hostils de ferro rovellat, clapes de greix per terra, fustam podrit i rotllos de cables inserbibles, i on hi havia permanentment una parella de la Guàrdia Civil. Però el patró de la taverna, home panxut i de grans mostatxos a la italiana, cuinava unes clòtxines mereixedores del llarg viatge en tramvia i de la caminada pels molls seguint el carril del tren que allí mateix moria. Clòtxines com només se'n poden menjar de semblants a ca la Pilareta del Barri del Carme, catedral de la clòtxina, que podria fer i ha fet de marc i argument de memorables poemes, però tan lluny del seu natural ambient de mariners, d'olors de port i de vaixells quiets en la nit, a més que la barra de la Pilareta era sempre congestionada de masses de gent que devorava cassolletes senceres mentre els de darrere passaven el braç per agafar les seues amb una mà i amb l'altra la gerra de cervesa, i tot el local esdevenia un llac negre i nacrat de corfes de clòtxina dins del qual hom s'enfonsava fins els genolls i no es

podia fer mitja passa sense esclafar grapats de corfes fent un *crrec crrec* seguit que m'es mussava insuportablement. A la taverna de l'escullera, doncs, lloc més tranquil, taules cobertes d'un hule de quadrets blancs i blaus i en una paret una roda de timó repintada i velles xarxes penjant amb els seus suros, el Gabriel Lluch va començar a beure vi acompanyant les clòtxines i el suquet coent de llima, pebre blanc i vitet, [...]»

En el poema *Bel·lisa* del poemari *Donzell amarg*, de Vicent Andrés Estellés, llegim:

«Entre les corfes de les gambes, entre
les clòtxines a terra esventrades,
sent el gemec de la virginitat,
plore, perduda, pel que ja no sóc,
plore, perduda, tanta cosa bella,
tanta cosa petita i trencadissa...»

2)

Per extensió, mol·lusc lamel·libranqui de l'espècie *Mytilus edulis* que, com el de l'espècie *Mytilus galloprovincialis*, que té una closca allargada de color negre i viu formant colònies sobre roques, però és més gran que aquell i no tan gustós. L'espècie *Mytilus galloprovincialis* és el musclo mediterrani i l'espècie *Mytilus edulis* és el musclo atlàntic.

El vocable *clòtxina*, heretat de la parla dels mossàrabs prejaumins, és molt utilitzat a València a on s'usa fins i tot quan es parla castellà.

A Alcoi es pronuncia 'clòtgina', amb so prepalatal africad sonor, pronúncia local que Joan Valls no va reflectir en la seua poesia festiva.

El DIEC2 recull la paraula *clòtxina* que definix com a «petxina grossa», definició que no correspon en absolut al significat que per als valencians té aquesta paraula.

El DNV de l'AVL recull la paraula *clòtxina* que definix així: «mol·lusc lamel·libranqui marí (*Mytilus edulis*)». No diu res de l'espècie *Mytilus galloprovincialis* que és la genuïna de les terres valencianes i del Delta de l'Ebre.

NOTA: El poema XXI del poemari Breviari d'un eremita urbà podem trobar-lo en Obra Poètica de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 521)

conhort

Acció i efecte de conhortar.

En el primer poema del llibre *Sonets de la fita obscura* escriu Valls:

«Per a que tot el foc creme la vida,
necessitem la boira de la mort
i pensar que la rosa re florida
és l'aroma que ens dóna el bon conhort.»

En el poema *Toc de poesia* que forma part del poemari *La rosa quotidiana* llegim:

«No cal sinó percebre
i desxifrar la suma
del somni. Així sabrem
el temps transcorregut
del rumb que ens encoratja
com un destí segur
fins a la gran blavor
del cel i la mar
llargament assequibles
i que ens donen conhort
de resurrecció,
mentre totes les coses
vibren d'esvelta gràcia.»

Joan Valls en el poema *Lloança a Alacant* escriu:

«Diga el clam del qui viu al soplug d'aquest blau
la roda de la feina, la vela de la nau,
el solc en aigua i terra que el fidel braç humà
ha traçat per al poble lluminós que donà
bellesa, companyia, conhort, calma i drecera
per amostrar al món sa eterna primavera,
la que és bàsem de l'ànima i el cos en ventolí
que daura i apaigava entre ors el sol marí,
la que és vital resum de serenor radiant
i fixà el seu estatge al bell punt d'Alacant.»

Aquest mot també l'usa l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra. En la narració curta *Marxa militar* dins *Històries casolanes* escriu:

«Si tu hagueres estat com jo en les campanyes del nord i saberes lo que són per a un soldat les paraules de conhort i afecte dels veïns d'un poble, i més de la casa on s'allotgen, no hagueres fet eixe acte de persona roïn.»

Tant els substantius *conhort*, *aconhort* i *desconhort* com els vebs *conhortar*, *aconhortar* i *desconhortar* són (o han sigut) molt usats pels alcoians (sobretot el verb *aconhortar*). Jo els vaig rebre en el valencià que vaig aprendre de menut de boca dels meus pares i altres membres de la meua família.

El DIEC2 té les entrades *conhort*, *desconhort*, *conhortar* i *desconhortar*. També té les entrades *consol*, *desconsol*, *consolar* i *desconsolar* però, curiosament, no remet en a les anteriors sinó que tenen definicions pròpies. No té les entrades *aconhort* ni *aconhortar*.

El DNV de l'AVL també té les entrades *conhort*, *desconhort*, *conhortar* i *desconhortar*. I també té les entrades *consol*, *desconsol*, *consolar* i *desconsolar* i, com en el cas del DIEC2, no remet en a les anteriors sinó que tenen definicions pròpies, excepte *conhortar* que remet a *aconhortar*. El DNV no té *aconhort* però sí *aconhortar*.

NOTA: El poema Lloança a Alacant podem trobar-lo en Obra Poètica de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 387 i 388)

corbella

Aïna agrícola consistent en una fulla corba de ferro acerat, dentada en la part còncaua, de manera que un dels extrems acaba en punxa i l'altre té un mànec de fusta. El mànec i la fulla tallant es troben en plans diferents perquè la corbella té una mena d'escaló en angle recte en la part oposada a la punta. Gràcies a això es pot fer anar la fulla de la corbella arran de terra per a segar l'herba mentres que la mà del segador es mou en un pla superior sense tocar el sòl de terra. La falç és igual que la corbella però no té l'escaló en angle recte i per tant el mànec i la fulla estan en el mateix pla.

El fragment que copie a continuació corresponent a la novel·la *Sense la terra promesa* de l'escriptor i gramàtic Enric Valor i Vives és ben aclaridor, ja que cita *corbells* i *falçs* com a coses diferents:

«A les parets de la casa, estaques, estaques, moltes estaques per tots costats, grosses i petites. I cresols, bona cosa de cresols. D'ací d'allà, penjaven falçs, corbells, madeixes de corda. A la dreta de l'entrada, una porta donava pas al menjador, amb l'altre finestral.»

Joan Valls en el poema *Elegia a una pàtria marginal* que pertany al poemari *Temps de saó* escriu:

«Els telers i les mans, les coratjoses
corbelles incansables, les espigues
justes per a la fam, tots els treballs
d'ansiosa potència que menen
els estatges de l'ordre, són a l'home
un dèbil sustentacle sense pàtria.»

Altres exemples literaris on trobem la paraula *corbella* són els següents.
En la rondalla *Joan-Antoni i els torpalls* d'Enric Valor podem llegir:

«—Ecolten, bones dones, com seguen vostés?
»—Ja ho veu —li respongueren—: com sempre s'ha segat ací.
»Amb tisoires no es sega. No ho saben? —I traent una corbella que duia en el cabaset dels ferraments, prosseguí—: es sega amb açò!»

En la narració *Del llaurador beneit i lo sastre espavilat* de Josep Pascual Tirado trobem:

«Era una volta un bon llaurador, i no dels de tres corbelles, sinó ans al contrari de falç canamera i bona llegona, aixada de gavilans fins, xarcullera i aixadol, burra constelada d'estrels a les anques i carret a mig ús.»

En *Els valencians pintats per ells mateix* d'Enric Soler i Godes, podem llegir:

«Les seues ferramentes de treball són: “Una pastera, una bala de les de a dotze per a desfer la pólvora, un morter per a picar el sofre, una corbella per a tallar les canyes, unes tisoires per a tallar el paper, un embudet de llanda, uns quants punxadors, atacadors de ferro buits i massissos, un pes menut, taules i cadires”.»

Vicent Andrés Estellés en *Cançó del rei Jaume I* (Mural del País Valencià, Llibre ix) escriu:

«Era la nit de les corbelles, les nits irades dels grans focs
clandestins, subversius, que esperen com una pedra en el seu lloc

de permanència vigilant, les irades flames en roig
les nits de corona celeste, eren les nits de vidres mòlts.»

Vicent Andrés Estellés en *Ciutat a cau d'orella* escriu:

«Desfici amable de l'insinuat.
(¿On és, digau-me, el clam de la donzella?)
La lluna va del marbre a la corbella;
de la corbella al marbre, el juny del blat.
¡Oh tu, ciutat o el Paradís perdut!
El mur i el marbre jauen derrocats.»

Vicent Andrés Estellés en *Donzell amarg* escriu:

«Com un cercle de cans
o martells o corbelles
o furiosos batalls,
les preguntes que mai
no m'he fet, em colpegen,
com pedres, el pit amarg.»

Tenim la dita «al bon segador mai se li oblida la corbella» i el modisme comparatiu de superioritat «més tort que una corbella».

A Olocau (Camp del Túria) anomenen *corbella cendrera* a la que es fa servir per a segar la palma dels margallons.

El mot *corbella* en els diccionaris

Els diccionaris valencians del segle XIX (les tres edicions de l'Escriu i el Martí i Gadea), el *DGLC* de Fabra, el *GDLC* i el *DIEC* (1a i 2a edicions) diuen que una *corbella* és una *falç*, sense més explicacions. El *Diccionari General* de Francesc Ferrer Pastor diu: «Varietat de falç de fulla corba en pla distint del mànec, usada especialment per a segar herba i treballs d'horta. [hoz, segadera]». El *DVal* i el diccionari del *SALT3* reproduïxen la informació que dona Ferrer Pastor. El *DNV* de l'AVL dona la definició següent: «Falç de fulla estreta i corba en pla distint del del mànec, usada especialment per a segar herba i en treballs d'horta». Es veu clarament que la definició del *DNV* és la de Francesc Ferrer Pastor.

Joan Coromines en el seu *DECat* (vol II, pàgs. 924 i 925) diu: «És un mot distintivament valencià, i usat de cap a cap del País, començant per la Ribera d'Ebre fins al Camp d'Elx. En molts llocs s'usen conjuntament els mots *corbella* i *falç*, distingint-los

a eines més o menys diferents, en d'altres *corbella* s'usa indistintament per a totes menes de falç.

»Es comença de sentir ja en els pobles meridionals del Matarranya, i allà, a Bellmunt de Mesquí, distingeixen entre *corbella*, la mena de falç que té el mànec i la fulla en diferent pla, i que no s'usa tant per a les messes, i la *falç* que és específicament l'eina “per a segar lo blat” (J.G.M., 1936); a Morella la identifiquen amb el ‘falçó’ (*BCLC* XII, 289). Altrament he sentit *korb'ela* a les comarques valencianes més diverses, tant del Migjorn (Ràfol d'Almúnia, 1962), com del Nord del País (Xodos, 1961, on es tractava de la que usaven per tallar canyes); MGadea, *T. del Xè* 1, 58, usa ell *corbella*, però afegeix que a la gent de Xirivella els diuen “els de la corbelleta” perquè mai la desemparen en eixint de les cases del poble.

»S'usa pertot com a terme de comparació per excel·lència per a qualsevol cosa molt corba: “el caminasset - - - com és quasi tot ell massa estret i, a rodals, més tort que una *corbella* - - -”, Guinot (*Esce. Castellonenques*, 49), d'on ve que són molts els pobles on hi ha un carrer més tort que els altres, que per això rep el nom de *Carrer (de) la korb'ela*: així, p. ex., a Alcoi i a Castalla (1963). En fi, és natural que en aquelles localitats on prepondera un cultiu o indústria peculiar, s'hagi adaptat la *corbella* a un ús especial que requereix això: a Elx ‘mena de falç o ganivet, semblant al dels carnisers, útil per al conreu de la palmera’ (*BSCC* XVII, 283), a Manises els llenyaters que proveeixen els forns ceràmics tenen una *corbella* “hoz con que se corta la cuerda que sujeta el haz de leña” (Almela, *Voc. de la Cerám.*, 383), a Xodos la usada per tallar la canya; la dona d'un amic de Canyís usava la seva *corbella* per tallar-se les durícies (*Canyissaes*, 118).»

NOTA 1: Rafael Abad Segura explica en el seu llibre *Alcoy, sus calles y su historia* que el carrer que els alcoians anomenem i hem anomenat sempre el Camí es va anomenar oficialment Carrer de la Corbella durant la segona meitat del segle XIX. L'any 1895, a proposta de don Camilo Vicedo Moltó, va rebre el nom de Carrer de Santa Marta. L'any 1931 va passar a ser l'Avinguda del 14 d'Abril i el 1939 li varen posar el nom de General Mola. L'any 1979, per fi, se li va posar el nom del Camí, que és el que hauria d'haver portat sempre i l'únic nom popular que sempre ha tingut. El Camí és, simplement, un escurçament de la denominació antiga i tradicional d'aquest carrer: El Camí de les Ombries.

El meu avi patern tenia una fusteria en el Camí i, justet enfront, al altre costat del carrer, hi havia una font pública que s'anomenava Font de la Corbella. La font va conservar el nom de *la Corbella* fins que la varen destruir sense deixar-ne ni rastre.

A Castalla sí que hi ha, en efecte, un Carrer de la Corbella.

NOTA 2: En el fragment que he copiat del DECat de Coromines, les dues voltes que apareix el mot *korb'ela* (escrit amb els signes de l'AFI), en l'original està escrit amb els signes fonètics de la RFE (Revista de Filología Española) que actualment ja no s'usen.

cucarró

Petita aglomeració de brutícia i cèl·lules epidèrmiques mortes que es forma en fregar la pell.

Recorde un d'aquells acudits innocents que contaven els nostres avis que explica que una persona va al metge perquè diu que està malalta. El metge, després de reconèixer-la a consciència i fer-li diverses analítiques arriba a la conclusió que no li passa res i així li ho comunica al malalt, el qual li replica: «És precís que tinga alguna cosa, doctor, perquè em fregue la panxa i m'ixen cucarrons.»

En la *Cançó de Serafí* del dissabte 9 de març de 1974, titulada *Escena de veïnat*, llegim:

«—Xico: ¿quan et llavaràs?
 ¡Estàs ple de cucarrons!
 —Com de temps vaig molt escàs,
 Em llavaré en vacances.»

Cucarró és un diminutiu de *cuc*.

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *cucarró*, diu:

«*m.*
 »Llardó (Cullera); cast. chicharrón.
 »Fon.: kukaró (Cullera).»

Com veiem, el DCVB no arreplega l'accepció alcoiana.

El DIEC2 no recull la paraula *cucarró*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *cucarró* amb la definició següent: «Residu que queda quan es cola el sagí del porc després de fondre'l. *Li agrada molt la coca amb cucarrons*». Com veiem el DNV tampoc arreplega l'accepció alcoiana.

cusanelles

Sensació experimentada en algunes parts del cos, especialment les plantes dels peus, les aixelles i la part anterior del coll, quan són lleugerament estimulades pel tacte, que provoca la rialla i que, en cas d'insistir molt, produïx convulsions de tipus nerviós.

Podem dir, per exemple: «¡Ai, no em toques que em fas cusanelles!»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 9 de maig de 1972, titulada *Les visites a la lluna*, llegim:

«Si no obrin més portelles
al satèl·lit germanet
només vorem que li han fet
unes quantes cuscanelles.»

En la novel·la *Alcoi-Nova York* d'Isabel-Clara Simó trobem:

«Em féu un altre bes a la panxa i això em va fer cuscanelles i em va donar una
escalforeta agradable.»

I en la mateixa novel·la, una mica més avant:

«Després del partit, em comprava un gelat enorme, en una copa alta, com una tulipa,
i jo intentava xarrupar-lo fins al final, amb una palla que em feia cuscanelles al paladar.»

Hi ha l'expressió *buscar les cuscanelles* (a algú) que significa 'investigar les errades, les equivocacions, les coses mal fetes, el comportament incorrecte en un afer determinat, etc., a fi de donar-ho a conèixer amb la intenció d'averkonyir-lo, de demanar-li responsabilitats o d'obligar-lo a rectificar'.

En l'obra teatral *El crit de la festa* de Joan Valls Jordà (*Sainets alcoians*, p. 290-291), el personatge anomenat Tona diu:

«[...] un clarinet o un trombó
toca en conjunt i allí es mescla
lo individual en banda
d'harmoniosa convivència:
si a algú l'ix un petiquerri,
sempre el conjunt li l'ofega,
però un pintor és soliste
i si ho fa mal, imare meu!,
li busquen les cuscanelles
i el frigen en tomaqueta.»

Els valencians usem, a més de *cuscanelles*, els mots *cosconelles*, *casconelles*, *cosquere-
lles*, *cosquelles*, *cusquelles* i *sorelles*. Al Maestrat i als Ports de Morella diuen *cossinogues* i a Vinaròs *cassònigues*. En alguns llocs s'usen aquests mots exclusivament en disminu-
tiu. Així, per exemple, a Banyeres de Mariola diuen habitualment *cusquelles*.

Cuscanelles és la forma que es diu a Alcoi, a on no s'empra cap altra variant.

Joan Coromines arreplega la forma *cuscanelles* en el seu DECat (VI,476a58) i diu que l'ha trobada en Joaquim Martí i Gadea i en les *Canyissaes*.

El DIEC2 té l'entrada *cuscanelles* que remet a *pessigolles*.

El DNV de l'AVL té l'entrada *cuscanelles* que remet a *cosquerelles*.

de fil de vint

1)

Molt bo, molt ben fet, de primera categoria, de la màxima qualitat, sense el més mínim defecte, excel·lent.

Un dia, ja fa anys, vaig dir al meu mecànic, valencià de la ciutat de València: «Mati- es, deixe'm el cotxe de fil de vint», i em va contestar: «De fil de vint només te'l podria deixar si estiguérem en Alcoi. I fa quaranta anys, ara tampoc».

Eixe dia vaig ser conscient que l'expressió *de fil de vint* és un modisme local d'Alcoi.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 13 d'abril de 1971, titulada *Simfonia domèstica*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 100), llegim:

«Han estrenat un piset
i ella, amb bon gust per instint,
ho vol tot de fil de vint
i gastant al tort i al dret.»

2)

Molt mudat, molt ben vestit, impecable.

Podem dir, per exemple: «És una dona elegantíssima i de molt bon gust. Sempre va de fil de vint.»

La denominació fil de vint (del núm. 20) correspon a la numeració emprada en la indústria tèxtil per a la llana cardada, segons la qual el número d'un fil és el pes en grams d'una madeixa de 504 metres. Aquest és un sistema de numeració directe, és a dir que com més prim és el fil més baix és el número que li pertoca. Per consegüent, direm que un fil és del núm. 20 (fil de vint) quan una madeixa de 504 m pese 20 g. El fil de llana cardada més fi que se sol fabricar és el del número 18, ja que fils més prim es trenquen amb facilitat. A Alcoi, en l'època en què es teixia el triturat obtingut a partir de draps vells, s'usava, per al fils que s'obtenien filant la borra, la mateixa numeració que per als fils que s'elaboraven a partir de la llana cardada però, evidentment, amb una matèria primera de tan baixa qualitat era molt difícil aconseguir el núm. 20 i pràcticament impossible fabricar-ne d'un gruix més petit. Per consegüent,

una tela teixida amb fil de vint era la de major qualitat possible en regenerat. Aquest és l'origen de l'expressió.

Caldria afegir que Alcoi tenia un sistema de numeració propi per als fils de llana regenerada, segons el qual un fil de triturat té tants punts com madeixes de 1.320 metres entren en una lliura d'Alcoi (473,5 grams). Aquest sistema és invers, ja que si el fil és més prim, el número de punts és més alt. Amb uns càlculs molt senzills es pot trobar l'equivalència dels dos sistemes. El fil de vint seria, en el sistema tradicional alcoià, el fil de 9 punts (o punt del 9). Aquest sistema de numeració està en complet desús des de fa més de cinquanta anys.

Els alcoians no pronunciem 'fil de vint' sinó 'fil d'a vint', igual que la major part dels valencians no diem 'pa de quart' ni 'llit de cos i mig' ni 'és de xavo' sinó 'pa d'a quart', 'llit d'a cos i mig' i 'és d'a xavo'. Però com que segons la normativa no és correcte d'apostrofar la preposició de davant d'una vocal tota sola (caldria escriure de a en lloc de d'a) i a més a més es recomana de procurar evitar la coincidència de dues preposicions que no formen preposició composta, l'única manera d'escriure l'expressió alcoiana que estudiem sense violentar la norma és *de fil de vint*.

L'escriptora alcoiana Isabel-Clara Simó ha escrit durant força temps una columna en el diari *Avui* que titulava exactament així: *De fil de vint*. El malaguanyat poeta i novel·lista benicarlando Manel Garcia Grau va escriure en el diari *Avui* l'11 de setembre del 2003 un article titulat "El dret a la llibertat" en el qual, referint-se a Isabel-Clara Simó, deia:

«Aquí sap cosir amb fil de vint, aquell que, fort i flexible alhora, és ben difícil de trencar, manejable i dúctil per sargir qualsevol vestit que ha estat esgarrat. Una veu que sap, i vol saber-se, ben alta, perquè ben altes són les quotes d'estima, de mordacitat, d'ironia i de saviesa que són capaces, dia rere dia, de generar i d'engendrar.»

El DIEC2 no recull l'expressió *de fil de vint*.

El DNV de l'AVL recull l'expressió *de fil de vint* amb la definició següent: «molt bo, molt ben fet, de primera categoria».

NOTA 1: En el llibre *Cent serafins* apareix equivocada la data de publicació del poema *Simfonia domèstica*: diu 13-9-71 en lloc de 13-4-71.

NOTA 2: *Cada dia un mot* va enviar la locució *de fil de vint* dimarts 28 de febrer del 2006. Va ser l'enviament núm. 1552. El fragment de l'article "El dret a la llibertat" l'he copiat de la web de *Rodamots*. Es pot trobar ací: <http://rodamots.cat/de-fil-de-vint/>

donar ferri-busterri (a algú)

Donar (a algú) un disgust de mort, deixar-lo moralment fet pols.

En l'acte primer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat donya Elisa diu a Leocàdia, la seua filla:

«Fes lo que vullgues, Leocàdia. ¡M'has donat ferri-busterri!»

La *Cançó de Serafí* del dimarts 23 de febrer de 1971 la va titular Valls precisament així: *ferri-busterri*.

Aquest mot el vaig arregar en el meus llibres *Valencià en perill d'extinció* i *El valencià de sempre* i el vaig grafiar aglutinat: *ferribusterri*. Considere que aquesta grafia és més adequada.

Copie a continuació el que dic sobre el *ferribusterri*.

«Planta herbàcia de la família de les papaveràcies que rep el nom científic de *Fumaria officinalis*. Les fulles, finament dividides, són de color gris verdós i les flors, agrupades en raïms, són de color rosa púrpura, vermell obscur o blanc grogós. El suc d'aquesta planta té un marcat sabor amarg. Està considerada com a planta medicinal amb unes propietats molt interessants, ja que és espasmolítica, anfocolerètica i lleugerament laxant i diürètica. Es pot prendre en infusió i també se'n poden menjar les fulles crues en ensalada, barrejades amb altres verdures, com a cura primaveral. Però cal prendre-la amb mesura, ja que si ens excedim ens pot produir mal de ventre. En quantitats molt elevades es pot considerar com una planta tòxica, ja que pot arribar a produir una paràlisi dels músculs llisos i dels centres respiratoris. Per això, quan els llauradors arranquen les males herbes que després utilitzen com a farratge per als conills, si hi ha ferribusterri, l'aparten, ja que a un animal tan menut el fet de consumir-la en una quantitat considerable podria resultar-li fatal.

»Encara que la llengua estàndard ha preferit el nom de *fumària*, coincident amb la denominació que rep en castellà i amb el nom científic de la planta, el mot *ferribusterri* continua sent usat a la zona d'Alcoi, especialment per la gent del camp, i amb lleugeres variacions s'empra també en altres llocs.

»La paraula *ferribusterri* es pronuncia amb les dues es obertes.»

El DIEC2 no recull l'expressió *donar ferribusterri* ni tampoc la paraula *ferribusterri*.

El DNV de l'AVL té l'entrada *ferribusterri* que remet a *fumària*, però no recull l'expressió *donar ferribusterri*.

endeny

Acció i efecte d'endenyar.

En el poema *Companys de causa* del poemari *Anys i paranys* (1985) de Joan Valls Jordà llegim:

«Si les fosques ferides fan història
en vosaltres, veïns de cases grises,
sembla que s'aclareixen les senderes
a trenc d'albada.
»Hem blasmat dels feréstecs enemics
per l'endeny de fretures perdurables.
Ara obrirem al sol ulls i finestres
complint el pacte,
»el pacte amb l'energia que ens arriba
des del llamp que ha vibrat a les artèries.
La suor fa de túnica suprema
per aixecar-se.
»Puntes d'estrella punxaran la fosca
en defensa del poble i dels oficis
i ajuntarem cadires als grans rotgles
de la conversa.
»Jo també tinc la set esmaperduda
i delere la clara veu de l'aigua.
Si algú no escolta el broll sagrat que és nostre
val més que es muiga.»

En el poema *Teatre gratuït* de Joan Valls trobem:

«Per més que matineges pensant veure
ocells i claredats en l'atmosfera,
una sentor infame t'indueix
al parany, a l'endeny, a la claveguera,
al teatre obligat del fàstic lúcid.
Per més que matineges.»

A voltes, en lloc d'endeny, he sentit *endenyament* i, quan aquest és molt gran, he sentit *endenyamenta* que té un cert matís pejoratiu. Exemple: «No em vares escoltar i no vares voler posar-te aigua oxigenada ni alcohol a la ferida i ara tens una endenyamenta que el dimoni. Ara hem d'anar al metge vullgues o no vullgues.»

El DIEC2 no recull *endeny*. Tampoc recull *endenyament* ni *endenyamenta*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *endeny* que remet a *endenyament* que definix així: «Infecció, apostema, inflamació». No recull *endenyamenta*.

NOTA: El poema *Teatre gratuït* forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 363 i 364)

endenyar-se

Desenrotllar-se gèrmens patògens en una ferida que fan que s'inflame i supure.

Els valencians hem emprat des de sempre aquest verb per a designar el concepte especificat, però actualment s'usa cada vegada menys i en el seu lloc es diu *infectar-se*, que és el verb que utilitza majoritàriament la llengua estàndard. Així, perdem un vocable ancestral que ha arribat viu al segle XXI i el substituïm per un altre que és idèntic al seu equivalent castellà.

Endenyar-se s'usa també, en sentit figurat, amb el significat de fer empitjorar una situació, un afer o qualsevol cosa.

Aquest verb és d'ús habitual en el parlar d'Alcoi.

En el poema *Aquella bonhomia franciscana* de Joan Valls podem llegir:

«Tendresa concebuda en la pregona herència
d'una amor tan obscura, d'un clim tan estel·lar,
que infiltrava al cor dòcil la joia dels missatges.
Açò nasqué com un baf de selva ardorosa,
perquè la germanor és germen tributari
a l'àrea del mite que s'endenya en pregària.»

En el poema *Soliloqui del paria benigne* de Joan Valls podem llegir:

«Ignore a quina llum elevar el meu signe
d'endenyada energia. No sé a quin astre o símbol
parlar d'altres pureses o antics sons de campana,
perquè sóc fill feréstec d'un oblit perdurable.»

En el llibre *Roig i blau. La transició democràtica valenciana* d'Alfons Cucó llegim:

«En tot cas, el debat que tot això va promoure a l'interior de la societat valenciana va anar endenyant-se més i més a mesura que s'esllanguien tant la dictadura com la figura del dictador.»

El DIEC2 recull el verb *endenyar* que definix així: «Fer empitjorar (una ferida, una part del cos danyada)». També recull el verb *endanyar* que remet a *endenyar*.

El DNV de l'AVL recull el verb *endenyar* que definix així: «Infectar-se, apostemar-se o inflamar-se, una ferida, una lлага o una altra part danyada del cos». També recull el verb *endanyar* que remet a *endenyar*.

NOTA: El poema *Aquella bonhomia franciscana* forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 355 i 356) El poema *Soliloqui del paria benigne* forma part del poemari *L'íntim miratge*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 157 i 158)

engaldir

Menjar amb avidesa.

Podem dir, per exemple: «És que el gosset este s'ho engaldix tot en un obrir i tancar d'ulls. S'ho engul sencer, sense mastegar-ho. Mira, u que li'n done: tot cap a dins.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 22 d'octubre de 1968, trobem:

«Hi haurà pugilat de cotos
arbitrats i dirigits
per mestres en este joc
on es beu i s'engaldix.»

En la *Cançó de Serafí* del dissabte 19 d'abril de 1975, titulada *Del folklore fester*, darrer *serafí* dels 500 que va publicar Valls en *Ciudad*—el periòdic d'Alcoi—, podem llegir:

«Folklore d'olla de músic
que ja va disminuint,
perquè eixe plat de calent,
encara que és exquisit,
a molts resulta pesat,
intolerable, excessiu,
i més quan hi ha eixa costum
d'engaldir-lo per la nit,
nit llarga en la que es prepara
l'alba més bella d'abril.»

L'escriptor castellanenc Josep Pascual Tirado usa a bondó el verb *engaldir*. En la seua obra *De la meua garbera* trobem formes verbals d'*engaldir* en quinze ocasions. En

posaré només un parell d'exemples. En la narració curta *Dumenge de la rosa* podem llegir:

«Les copes van arremullant la coca i les pastes que engaldixen los fadrins [...]»

I en la narració *Del mestre sangrador i los teuladins golafres* trobem:

«—iMalastrucs, golafres, que us engalldiu totes les barbes i sangries de tot l'any! ¿Qui vos ha dit l'amagatal? ¡Guilopos, més que guilopos! ¿Com ne sou tants en lo món?»

En la rondalla *La mare dels peixos* d'Enric Valor llegim:

«La dona es menjà, sopant, el cap del monstre ben adobat en un suquet de pebrera i tomaca; la gossa es va engaldir cru el seu i el trobà com la bresca; l'egua se l'hagué d'empassar molt dificultosament i a petits bocins que li mesclaren amb la palla, les garrofes i les safanòries.»

En la rondalla *El pollastre de festes*, d'Enric Valor trobem:

«“Ai, filla, i quant de pot”, es digué; i la boca se li feia aigua de pensar en el fart de caramels que anava a engaldir-se, cosa que li empritava coratge per a sostenir-se allà dalt fent tentines i a punt de pegar un bac.»

En la rondalla *Història d'un mig pollastre*, també d'Enric Valor llegim:

«I quan es va cansar d'engaldir-ne, trencà el filat i va pegar a fugir.»

En el glossari que hi ha al final dels llibres trobem: «**engaldir**. Menjar engolint desmesuradament.»

En el DCVB, en l'entrada *engaldir*, diu: «Engolir, menjar desmesuradament (Cast., Val., Al.); cast. *tragar, engullir*. Me vaig engaldir huit quiqueretes de chocolate en bescuit, Guinot Capolls 66. Els tords que s'havia engalldit la molt llépola de Catalina, Bol. Dim. 144.»

Joaquim Martí Mestre arreplega aquest verb en el seu *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*.

Joan Coromines en el seu DECat (IV, 283a59) diu: «GaGirona en el seu *Vocab. del Maestrat*: “*galdir*: engolir, tragar; ho diuen del menjar ab ànsia o de menjar molt: *en*

dos tenallades se ho ha galdit!”, Maestrat, Plana, Alcalatén, València, i en la variant *engaldir* (compromís amb *engolir*) a Vinaròs, Tortosa, Rib. d’Ebre i Solsona; “...radiant lo cavaller! / ab los ulls se’l *galdixen* les donzelles...”, *Seidia* (24,281); d’ací *galdufi galdírot*, que recull Sanelo com a equivalents de *galafre* “glotón, f° 5, junt amb *engaldir* “engullir”. En això hi ha sens dubte encreuament de *gaudir* amb *engolir*, no sense però alguna contribució de *GOLAFRE* i *GLATIR*.» I en el mateix DECat, més avant (IV, 548b29), diu: «En lloc d’*engolir* s’ha usat *engaldir* en algunes varietats valencianes: ja registrat per Sanelo (“engullir” f° 149) i Lamarca (“engullir, embaular”); i avui en un escriptor de la Plana: “pos, al refresc vaig anar, sempre davant de tots: me vaig *engaldir* huit quiqueretes de chacolata en bescuit i mostatxons”, Guinot (*Escenes castel·lonenques*, 68): degueren confluïr-hi *glatir* / *englotir* (cf. men. *englatir*) i *gaudir*.»

En el llibre *El valencià de la Marina Baixa* de Jordi Colomina diu: «**engaldir** ‘fartar, menjar molt’ (Tàrbena, Altea). També en val. central: ja en 1764 l’arreplega CROS *engaldir* ‘engullir’; “*engaldir-se* pans morenos” (1846, *Pillo Benef*, 38); Escrig: *engaldir* ‘engullir, embaular, embuchar, embutir, por tragar o comer mucho’; “m’estaba el pienso *engaldint* (JBalader, *Hostes*, p. 148; un altre ex. p. 112). A Massalcoreig, Tortosa i Benassal *galdir* ‘gaudir, fer un ús profitós d’una cosa’. Aquest (*en*)*galdir* és sense dubtes una ultracorrecció de *gaudir* (cf. *galta*, *rail*, *delme* < *gauta*, *raiu*, *deume*).»

Segons va informar Joan-Carles Martí en un missatge enviat a la llista Migjorn el dissabte 9 d’agost del 2008, el verb *engaldir* és d’ús habitual en el parlar tradicional d’Elx.

Conec el verb *engaldir* del meu parlar d’Alcoi, el que vaig rebre per tradició oral quan era petit. És un verb que he sentit usar moltes vegades als meus pares, oncles, avis i altres membres de la meua família. Em resulta sorprenent que Jordi Colomina que, com jo, és alcoià, no mencione que el verb *engaldir* també s’usa a Alcoi.

El DIEC2 no recull el verb *engaldir*.

El DNV de l’AVL sí que recull el verb *engaldir*.

engimbori (angimbori, atzimbori)

En la primera edició del meu llibre *Valencià en perill d’extinció* (València, 1999) vaig incloure el mot *angimbori* que vaig definir com: «Objecte inútil, inservible, especialment quan té una grandària considerable i més aïna fa nosa.» I vaig afegir: «Aquest mot no té les connotacions d’objecte vell, deteriorat, fet una cafetera, que té la paraula *xanca*.» I vaig posar l’exemple il·lustratiu següent: «A vore quan t’endús l’angimbori eixe que em vares deixar en la terrassa, que quasi no puc ni eixir a regar les plantes.»

Em vaig decidir per la grafia *angimbori*, perquè aquesta és la forma més generalment usada a Alcoi, la meua ciutat natal, i per consegüent, la que em resulta més

familiar. Tanmateix he d'aclarir que a Alcoi també he oït la variant *anzimbori*, en la qual el so inicial de la segona síl·laba és fricatiu sibilant sonor en lloc de prepalatal africad sonor. Després de publicat el llibre em vaig assabentar que a Otos (la Vall d'Albaida) en diuen *argimbori*.

Miquel Boronat, en la fitxa *angimbori* de la seua pàgina *Eines de Llengua* escriu: «El company Francesc Gascó (04.10.2011) ens comenta l'alternança *algimbori* / *argimbori* a Beneixama: “les dues amb *o* oberta [algimbòri], [argimbòri]”»

El lingüista alcoià Jordi Colomina i Castanyer, en el seu llibre *Els valencians i la llengua normativa* (Alacant, 1995), va estudiar cinc paraules i una expressió genuïnament alcoianes que Joan Valls va usar en les seues obres festives (pàg. 194). El lèxic estudiat per Jordi Colomina és el següent: *bequinot*, *borum*, *engimbori*, *guisquet*, *mantàfula* i *anar a trentaqueté*. Com veiem, usa la grafia *engimbori*, que ens diu que és la forma que usava Valls, encara que ens diu que també emprava la variant formal *enximbori*. A més a més ens informa que ell ha oït a Alcoi, als seus pares, la variant *angimbòric*. Segons ens diu Jordi Colomina en el llibre citat, aquest mot és una alteració de *cimbori*. He d'afegir que un amic alcoià m'ha informat que ell ha sentit usar a son pare el mot *sambori* amb el significat de «trasto, cosa inservible».

En l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat donya Elisa pregunta a Roseta:

«Escolta, bonica: ¿Tu has anat a costura?».

I Roseta respon:

«Sí, senyora, alomón. Sé cosir, sé bordar, sé fer coques, crespells i orelletes, guisar lo indispensable, una mica de lletra i contar hasta cent en un engimbori de boletes que donya Pasquala, la meua mestra mos dia que era un “ábaco”».

I en la *Cançó de Serafí* del dimarts 28 de desembre de 1971, titulada 1972 –poemeta que va escriure a darreries de 1971 per a donar la benvinguda a l'any nou, 1972– i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 108), llegim:

«Hi haurà més gas i més llum
 en els avanços notoris
 i tindrà més enximboris
 la societat de consum.
 L'al·leluia de la pau
 tindrà el seu signe enganyós.
 Tant com pau i haurà cacau

i ballarà en el sarau
1972.»

Després, gràcies a la informació de Joan Carles Martí i Casanova, vaig saber que al Camp d'Elx, és a dir, a la comarca del Baix Vinalopó, encara es conserva viva la variant *atzimbori* amb el significat de «persona inútil, que no és capaç de fer res de profit» i Joan Mascarell i Gasol em va informar que va trobar, en una obra teatral tortosina de 1925, el mot *atzimbori* escrit exactament d'aquesta manera. Es tracta de l'obra de Joan Moreira titulada “No hi ha bon.olla en aigua sola”. Parla un pare preocupat perquè son fill es vol fer missioner i diu: «I això que només me parla de bateijá negritos i de buscá atzimboris com los sellos i.l papé de xacolate i que només pensa i resa a san Francisco Cavier i al beato Gil de Federic, me fa creure que Sisco voldria sé també misioniste d'estos».

Com que la grafia *-c-* en el català preclàssic tenia un so africacat alveolar sord, el mot *cimbori* es devia pronunciar [tsimbòri]. La variant *atzimbori*, actualment viva al Baix Vinalopó, conserva l'antiga consonant africada, encara que sonoritzada per la presència d'una pròtesi vocàlica inicial. Entenc que aquesta variant és la més fidel al seu origen etimològic i totes les altres variants són corrupcions fonètiques d'aquesta.

La variant *anzimbori* és el resultat de convertir-se el so africacat [dz] en [nz] per nasalització de l'element oclusiu. Aquest mateix fenomen de nasalització del so oclusiu és el que s'ha donat en valencià en *llotja* → *lлонja* i en *rellotge* → *rellonge*. La variant *angimbori*, àmpliament usada en valencià nord-meridional, s'ha originat per palatalització del so [dz] i, en canviar-se la nasal per una ròtica, s'ha format la variant *argimbori*, usada a Otos. La variant *angimbòric*, que Jordi Colomina assegura haver oït als seus pares, és el resultat d'afegir a *angimbori* una /-k/ adventícia, cosa gens estranya, ja que el valencià té tendència a reforçar el final dels mots acabats en i àtona afegint-los una plosiva epítetica, que en aquest cas és una *-c-* però que en altres és una *-t-*, com en *premi* → *prèmit*, *api* → *àpit*, etc.

Ni la paraula *atzimbori* ni cap de les seues variants formals les recull cap diccionari. En el DCVB he trobat:

ESTIMBORI. m. || 1. Sostre fals, dins una habitació, per a estovar-hi coses de poc ús (Bunyola, Orient); cast. *desván*, *buhardilla*. || 2. Embalum que fa nosa (Mall.); cast. *adefesio*, *estorbo*. Enhorabona que se llevin els estimboris y paretotes que tenian encorriolada aquesta meravella arquitectònica. Ignor. 7.

ETZIBORI o **ETZIGORI** m. || 1. Cosa inútil o malgirbada (Ripoll, Empordà, Garrotxa. Pobra de L.); cast. *trasto*. «Quin etzigi que tragines en aquest vestit!» «Per què et

poses aquest etzigori?» Respon que hi vagi el qui li ha manat i si no, a la casa que va li entreguen algun etsibori i riuen i costes seves, Scriptorium, agost 1925 || 2. Estirabot, atzagallada; idea o dita desbaratada (Iguallada); cast. *salida de pie de banco*. «Sempre surts amb el mateix etzibori!» || 3. Avalot festós; cast. *alboroto, juerga*. I tota una colla de presidaris al voltant aguantant-se el riure pera no destorbar el gran etzigori, Coromines Presons 91.

Joan Coromines, en el seu *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, recull el mot mallorquí *etzimbori* (III 778a5) del qual diu: “*Estimbori*; de *cimbori* contaminat per *estibar* (i potser també per *timba* i *tomba*)”. I en les pàgines 824 i 825 del volum III trobem els comentaris que fa el mestre a *etzigori* o *etzibori*, que considera probable que siga “derivat de *etzibar*, proveït d’un sufix o terminació com la de *casori*, *robatori*, *desori*, *bodori*, *gori-gori*, *debori*”. També ens informa que el *Diccionari Aguiló* “reporta *etzibori* d’Iguallada, amb *-b-* i amb la definició «romanso, cosa inútil»”. El lingüista ens aporta nombrosos testimonis de la forma *etzigori* usada per son pare en la seua obra literària (almenys en una ocasió grafiada *atzigori*), sovint amb el significat de ‘xivarri, gresca, soroll’. També ens diu que en un escrit folklòric ripollés de 1925 apareix el mot amb la grafia *etsibori* i considera que fa referència a “un vestit malgirbat o un trasto inútil”.

Considere que els vocables *atzimbori*, *angimbori*, *angimbòric*, *anzimbori*, *argimbori*, *algimbori*, *engimbori*, *enximbori*, *estimbori*, *etzibori*, *etsibori*, *etzigori* i *atzigori* són variants formals del mateix mot i considere que la variant *atzimbori* és la que hauria de ser la normativa, perquè és la que menys s’allunya del seu origen etimològic i perquè encara es conserva viva en la comarca del Baix Vinalopó. La paraula *atzimbori* haurien d’incloure-la el *Diccionari de l’Institut d’Estudis Catalans* i el *Diccionari normatiu valencià* de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua amb dos significats: 1. Objecte inútil, inservible, especialment quan té una grandària considerable i més aviat fa nosa. 2. Persona inútil, que no és capaç de fer res de profit.

Simultàniament també podria incloure’s en els diccionaris normatius la variant formal *etzigori* amb el significat que ens aporta Coromines de ‘xivarri, gresca, soroll’.

La família de vocables formada per *atzimbori* i totes les seues variant formals és interessantíssima des del punt de vista lingüístic, ja que en ella concorren encreuaments lèxics i evolucions fonètiques molt diverses. Malauradament, el fet que aquesta família de mots no s’haja usat pràcticament gens en la llengua literària ha fet que hagen estat marginats de la llengua culta i no hagen estat recollits mai pels diccionaris normatius. Considere que tenim l’obligació d’esmenar aquest oblit i salvar de l’extinció aquest vocable tan nostre que és una vertadera joia lèxica.

En la segona edició de *Valencià en perill d'extinció* (2005) i en *El valencià de sempre* (2015) he usat la grafia *atzimbori* i he ampliat considerablement el contingut de l'entrada incloent-hi part del que acabe d'explicar.

El DIEC2 no recull cap de les variants formals de la paraula *atzimbori*. Per tant, no recull les variants *engimbori* ni *enximbori* que va emprar Joan Valls.

El DNV de l'AVL ha incorporat *engimbori* però no *atzimbori* ni cap de les altres variants formals.

NOTA 1: Done les gràcies a Joan Carles Martí i Casanova, que em va fer saber que al Baix Vinalopó encara es conserva viva la forma *atzimbori* amb el significat de «persona inútil», a Joan Mascarell i Gasol que em va informar que havia trobat el mot *atzimbori* escrit en una obra teatral tortosina dels anys 20, a Joan Olivares Alfonso, que em va informar que la variant que s'usa a Otos, el seu poble natal, és *argimbori* i a Josep Saborit Vilar que, amb els seus coneixements amples i fermes de la fonètica, m'ha ajudat a aclarir que la forma original d'aquest mot tan interessant és *atzimbori*.

NOTA 2: En el llibre *Cent serafins* apareix equivocada la data de publicació del poema titulat 1972, diu 31-12-72 en lloc de 28-12-71.

enxorlar-se

Dit d'una persona: restar amb l'ànim suspès, abstreta, absorta, admirada, en la contemplació d'algú o d'alguna cosa o en els propis pensaments.

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Turisme aereoteràpic*, publicada el dimarts 30 de juny de 1970, Joan Valls va escriure:

«Fluixa veig la perspectiva
del turisme de muntanya
perquè en l'estiu sols abunda
el litoraliste en massa,
turisme que està enxorlat
per les arenes d'Espanya:
la de les places de bous
i la que crema en la platja.»

El veb *enxorlar-se* el conec d'Alcoi, on he tingut ocasió de sentir-lo moltes voltes. El seu participi, *enxorlat*, que també actua com a adjectiu, s'ha usat sempre molt, sobretot formant part de la construcció gramatical *estar enxorlat*, expressió que encara hi ha molta gent que la coneix i l'empra.

Aquest verb pertany a una família de mots que comencen per sol·l-, sorl-, xorl-, xorr-, xul·l-, xurl-, xurr-, que són, fonamentalment, variants geolingüístiques de noms

de diversos ocells de la família dels burínids que s'han format a base d'una imitació del seu crit, especialment del torlit o sebel·lí (espècie *Burhinus oedicnemus*).

Joan Coromines estudia àmpliament les diverses denominacions d'aquesta família d'ocells en el seu *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, en les entrades “SÓL·LERA” (VIII, 51b1) i “XURLA, XURRA, XORLIT, XORREC” (IX, 610b5). Joan Coromines assegura que la denominació *xorlit* que s'usa en diversos llocs de la nostra àrea idiomàtica per a denominar el torlit o sebel·lí no pot considerar-se com un castellanisme sinó que és una forma genuïna, antiga i ben arrelada en diversos parlars catalans. El nom *xorlit* és una onomatopeia molt clara del cant del torlit o sebel·lí que podríem transcriure com ‘xorrrlit-xorrrlit-xorrrlit’. Llegim en el DECat (610b33): «L'existència d'aquest nom d'ocell en la nostra llengua la tenim testificada ja pel dic. Labèrnia, i no podem pendre-ho [sic] com un calc del castellà, car de tota manera consta com a ben arrelat en terres valencianes: en primer lloc per Escrig, de manera que Lab. el devia aportar del seu Maestrat nadiu; i no sols ens el donà Escrig (sense la -o), “*çorlit*: chorlito” (amb grafia *lorlit*), perquè jo mateix el vaig sentir, en aquelles terres, en aquesta forma, en molts llocs, almenys més enllà del Xúquer; [...]».

Llegim en el DECat (IX, 611b12): «És sabut que molts d'aquest ocells fan a l'home l'efecte d'éssers estúpids i atabalats [...]» Eixe és el motiu pel qual dels noms dels ocells en qüestió deriven paraules relacionades amb l'estupidesa, l'estupor, el desconcert, l'embadocament, l'atabalament, l'estupefacció, etc., com és el cas del verb *enxorlar-se*. El mateix origen etimològic tenen els adjectius *atxul·lat*, *xurlat* i *esxurlat*, propis dels parlars de les Illes Balears, que signifiquen 'estupefacte, desconcertat, sorprès per un resultat que no s'esperava ni es desitjava'. En el DECat trobem:

(VIII, 52a32) «[...] el mall. i men. *atxul·lat* 'estupefacte, contrariat amb gran sorpresa, amb un *pam de nas* [...]»

(VIII, 52a47) «[...] li donen sis mil lliures, i el Rei quedà tot *atxul·lat* (Moll, *Homen. a E. Serra Ràfols*, p.47) [...]»

(VIII, 171a13) «[...] en el *BDLC* XIII, 115, llegim “*atxul·lat* vol dir *atabacat*, capturat, contrariat, cast. *chasqueado, corrido*”»

(VIII, 52b3) «[...] Quan el rei sentí això va quedar un poc *xurlat* i li tornà a dir: – Meem, bon homo, no vos entenc” rond. de l'Arx. Lluís Salvador, p.181.»

Equivalents del verb *enxorlar-se* usats pels valencians són: embadocar-se, emberjolar-se, embeular-se, embovar-se. La llengua estàndard sol emprar: embabaiar-se, embadalir-se, embadocar-se, embajanir-se.

El DIEC2 no recull el verb *enxorlar-se*.

El DNV de l'AVL tampoc recull el verb *enxorlar-se*.

escabussó

1)

Acte d'escabussar o d'escabussar-se.

Podem dir, per exemple: «Ara em pegue uns quants escabussos en la bassa i em quede la mar de fresquet.»

En la *Cançó de Seraffí*, titulada *Una font que és una pena*, publicada el dimarts 11 de juliol de 1972, Joan Valls va escriure:

«El dia de Sant Cristòfol
 –dia deu de l'actual–
 els xiquets veïns d'allí,
 complint un vell ritual,
 com escabussó simbòlic
 allí es banyàvem el cap.»

Aquest vocable, en aquesta accepció, l'usa també l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra. En la narració curta *La cosina Agnés* que forma part del llibre *Narracions alacantines de muntanya i voramar*, escriu: «Carlets els demanà als cosins que li feren cadireta agafant-se les mans per les monyequetes per a plantar-se ell i tirar-se un escabussó: quin goig!»

En le llibre de viatges *Estiu grec* del poeta Josep Piera podem llegir: «El matí, l'he acabat amb un escabussó tot transparències. Submergir-se en aquest mar de llum és una al·lucinació de blaus, de verds, de goig. Una admiració incessant per als sentits.»

En el llibre *El valencià de la Marina Baixa* de Jordi Colomina, en l'entrada *cauet* 'ocell de mar', diu: «J. Tormo també troba *cauet* a la Vila: "és un pardal de mar i es tira escabussos [...]".» Com veiem, J.Tormo –Josep Tormo Colomina–, que és alcoià, empra "escabussos".

2)

Nom de diverses espècies d'aus aquàtiques palmípedes de la família dels podicipèdids.

Podem dir, per exemple: «Enguany he vist molts escabussos en l'Albufera.»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *escabussó*, diu:

«m.

»|| 1. Acte d'escabussar o escabussar-se (val.); cast. *chapuzón*, *zambullida*. **Tirar-se d'escabussó** o **a escabussos**: llançar-se de cap dins l'aigua; fig., emprendre decididament una cosa més o menys difícil o arriscada. Los filisteus, fugint sense esme,

a la ventureta, tropessaren en la mar, on se tiraren a escabusons, Pascual Tirado (BSCC, v, 277). Mos tirem d'escabussó a contar, Pascual Tirado (BSCC, III, 46). **El primer escabussó:** fig., la primera envestida o escomesa (Cast.). Ana Maria n'estava satisfeta del seu marit, entusiasmada d'anar tan ben abillada, embriagada encara en el primer escabussó, Bol. Dim. 121.

» || 2. Nom de diferents espècies d'aus aquàtiques palmípedes de la família de les podicípides (Val.); cast. *somormujo*. En l'Albufera de València es troben principalment les espècies *Podiceps auritus* i *Podiceps minor* (*escabussonet*).

» Fon.: eskaβusó (Cast., Val., Al.)»

El DIEC2 no recull el mot *escabussó*.

El DNV de l'AVL sí que recull el mot *escabussó*.

esclavó

Anella d'una cadena.

En el poema *Les ales impossibles* del llibre *Hereu de solituds* trobem:

«Però ja sé que em frenen ales dures
en brut ofici d'esclavó i tenebra,
i encara que el temps porte aromes pures
m'encercla la presó d'un fang en febra.»

En el poemeta de *L'univers en miniatura*, publicat el dimarts 4 de juny de 1968, va escriure Valls:

«La cadena en els malucs
¿què voldria expressar, Senyor?
¿Humilitat, penitència,
castedat, moderació
o ganes d'encadenar
pretenents de sou pompós.
»No diuen res les xicones
sobre anelles i esclavons,
però l'arranc d'eixa moda
potser estiga inspirada
en què encara hi ha en el món
esclavituds inconscients
de terrorífic adop.»

En el poema *Sotmesos* que forma part del poemari *La rosa quotidiana* llegim:

«Portem sobre l'esquena una plomissa càrrega
 que ens ofega els pulmons. Els manaments obliguen
 a resistir la gràvida missió d'habitant
 arrengrerat i dòcil. Manifestem la fúria,
 l'amor i la tendresa. I resta el pòsit negre
 d'un verí inextingible. No cabem en la nòmina
 dels benaurats. Només podem plantar-li cara
 a aquell silenciós ramader de boneses
 que diuen que ens vigila sota un somrís custodi,
 reiterant-nos, en boca d'uns corifeus, que un dia
 la nostra trista cendra assumirà la carn
 i dansarem la immensa sardana d'al·leluia.
 Mentre, els ossos cruixen, l'esquena sosté el plom
 i és difícil fruit el blau de primavera
 i el foc de la creixença que ens mana, per humans,
 seguir multiplicant esclavons, forrellats,
 coltells i altres objectes de llos imprevisible.
 Després rodolaran els blocs de l'oripell.
 De bell nou pujarem fins al cim del suplici
 i, estoics, acceptarem la fosca i eviterna
 foscor inacabable d'un silenci.»

El poema *Sotmesos* és un dels més colpidors de Valls. En ell ens parla del defecte físic que va arrossegar tota la vida i que li la va condicionar d'una manera molt notable. Joan Valls va patir, de xiquet, una desviació de la columna vertebral com a conseqüència d'una esclerosi la qual li va produir una convexitat exagerada tant de l'esquena com del pit i, a més, era d'estatura bastant baixa. Valls, com és lògic, es sentia presoner del seu defecte físic i ferit per ell, per això, en aquest poema ens parla d'esclavons, forrellats i coltells: els esclavons i els forrellats que l'empresonen i l'immobilitzen i els coltells que el ferixen.

Com veiem, sempre que Joan Valls parla d'esclavons, parla de cadenes, d'esclavituds i de presons.

El poema *Les ales impossibles* el va incloure Lluís Alpera en l'*Antologia poètica comentada* de Joan Valls que va publicar l'any 1998. En la nota 149 al peu de la pàgina 116 escriu Lluís Alpera: «*Esclavó*: foguer». El significat de la paraula *esclavó* que escriu Alpera en aquesta nota a peu de pàgina no és el que té eixa paraula en aquest poema.

El DIEC2 té l'entrada *esclavó* que remet a *baula* i a *foguer*.

El DNV de l'AVL inclou la paraula *esclavó* en les tres accepcions següents:

1. *m.* Anella que, enllaçada amb unes altres, forma una cadena.
2. *m.* Peça de ferro, semblant a una anella de cadena, que servix per a traure foc d'un tros de sílex quan es colpeja.
3. *m. AGR.* Ferro o pedra del trill que servix per a tallar la palla.

esgoladora

Objecte de metall o de plàstic dur consistent en un pla inclinat pel qual els xiquets s'esgolen, és a dir, s'hi deixen anar cap avall lliscant. Aquest artefacte es col·loca en els parcs infantils dels jardins de les ciutats a fi que els xiquets juguen.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 6 de juny de 1972, titulada *Elogi a la Glorieta*, llegim:

«En el parc juguen els xics:
esgoladora lluenta,
baldadora equilibrada,
gronxadors de cadeneta [...]»

El DIEC2 no recull el mot *esgoladora*.

El DNV de l'AVL recull *esgoladora* que remet a *tobogan*.

estar bascó

Estar desficiós, inquiet, neguitós.

En l'acte primer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Leocàdia diu:

«La meua mamà patix,
el meu papà està bascó
i més ara, en els conflictes
que té en els treballadors.»

En el DIEC2, en l'entrada *bascós* diu:

1 *adj.* [LC] Que basqueja, que està impacient.

2 *adj.* [LC] [MD] Que fa venir basques.

Com veiem, falta l'accepció valenciana que no correspon exactament als significats que recull el DIEC2.

El DNV de l'AVL en l'entrada *bascós* diu:

1. *adj.* Que produïx basca. *Un dia bascos. Una calor bascosa.*
 2. *adj.* Desficiós, inquiet, ansiós. *Estava bascos per la teua tardança.*
- Com veiem, la segona accepció correspon exactament al concepte ací definit.

estar en punxes

1)

Estar molt impacient perquè succeïska alguna cosa que tenim moltes ganes que succeïska o per fer una cosa que tenim moltes ganes de fer.

2)

Estar impacient, ansiós, inquiet, neguitós, tot esperant saber el desenllaç d'alguna acció o el resultat d'alguna cosa, que temem que pugua no ser favorable als nostres desitjos. Anguniejar-se.

La preposició que utilitzem en aquesta locució és *en*, no *amb*. Exemples:

«Ahir vàrem estar en punxes tot el dia esperant saber el diagnòstic dels metges.»

«Estaré en punxes fins que em toques per telèfon i em digues que has arribat bé.»

En l'acte tercer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà, Ximeta està neguitosa, nerviosa i preocupada perquè Roseta –la seua filla– i Leocàdia –amiga de la seua filla– tarden en arribar a casa i pel carrer està tot molt reboticat: han començat ja els aldarulls de la revolució del Petroli anomenada popularment, “el Petròlio”. Ximeta exclama:

«¡Ai, Toni, que estic en punxes!»

Joaquim Martí Mestre arreplega aquesta expressió en el seu *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)* que definix com ‘estar ansiós, impacient’ i posa exemples d’El Mole, Escalante i Ovara.

Enric Valor i Vives usa diverses voltes aquesta locució en la seua prosa literària.

Equivalents d'aquesta expressió són: donar-se mal cor, estar amb l'ai al cor, estar amb el cor en un pessic, estar frisós, passar ànsia.

El DIEC2 no recull l'expressió *estar en punxes*.

El DNV de l'AVL sí que arreplega l'expressió *estar en punxes*. La trobem en la sisena accepció de l'entrada *punxa*.

estopenc

Aliment eixut, fibrós, aspre, secallós, corretjós, filamentós, sem, que té una consistència semblant a l'estopa i costa de mastegar.

Podem dir, per exemple: «La carn està estopenca a més no poder. No es pot menjar.»

En la *Cançó de Serafí* del dijous 14 d'octubre de 1971, titulada *Olives de saldo*, llegim:

«Estopenques, repugnants,
malolents, dures infames,
no compraré més olives
que són saldos de les fàbriques,
i el raïmet de pastor
potser puga consolar-me,
adobant-me-lo en ma casa
en aigua, sal i vinagre.»

En la novel·la *Pana negra* de Joan Olivares trobem:

«Feia estona que Marià provava d'obrir els ulls, però alguna cosa li ho impedia. També intentava engolir saliva, però en aquella massa estopenca que li omplia la boca no encertava a trobar-hi un mínim rastre d'humitat.»

Els adjectius *estopenc* i *corretjós* són sinònims, però presenten algunes diferències semàntiques. Diem que determinat aliment és estopenc quan té una consistència eixuta i fibrosa que ens recorda un pilot d'estopa o un fregall. Diem que és corretjós quan té una consistència dura i flexible com la d'una corretja. Aquest darrer mot s'aplica, fonamentalment, al pa.

El DIEC2 no arreplega aquesta accepció alcoiana de la paraula *estopenc*. En l'entrada *estopenc* del DIEC2 diu: «Tou, flonjo, com l'estopa. *Em rentaré els cabells perquè l'aigua i la sal del mar me'ls han deixat estopencs.*»

El DNV de l'AVL inclou la paraula *estopenc* amb la definició següent: «Que presenta una textura semblant a la de l'estopa, sec, aspre. *La carn estava una miqueta estopenca.*»

fardatxo

Rèptil sauri de l'espècie *Lacerta ocellata*, insectívor, molt àgil i totalment inofensiu.

Els valencians usem per a designar aquest animal els mots *fardatxo* i *sarvatxo*, segons llocs. Ambdues paraules són d'origen mossàrab. A Vinaròs diuen *regandaix*.

Els fardatxos són uns animals molt beneficiosos per a l'agricultura, perquè es mengen gran quantitat d'insectes.

En el poema *Paisatges de serra i vall* de Joan Valls podem llegir:

«Somni que embauma l'espígol
sota el pi patriarcal.

Cants d'ocell broden d'argent
 la blava serenitat,
 i com un símbol feréstec
 de Mariola, a l'instant,
 un fardatxo escapadís
 sota un timó s'ha amagat.
 Quina borratxera rèptil
 de somni aromatitzat!
 En la cua del fardatxo
 tot el solell s'ha nacrat.»

També Enric Valor usa a aquest mot en la seua obra. En la rondalla *Nabet* podem llegir:

«—Si no haguéssim abandonat allò... —es queixaven a els ulls d'un gat. Però que no ho era, d'atrevit, el xic! Fica la mà dins el forat i en trau un pitxeret d'or massís, la cosa fina, tot gravat amb figuretes en relleu (com podia haver tret un fardatxo penjant del dit!) Allò era preciós i, a més, pesava bona cosa, puix tenia dins un carrell de dobles: una fortuna tot plegat!»

El DIEC₂ té l'entrada *fardatxo* que remet a *llangardaix*. No arreplega, en canvi, la variant formal *sarvatxo*, molt usada pels valencians.

El DNV de l'AVL inclou la paraula *fardatxo* en les tres accepcions següents:

1. *m. ZOOLOGIA*. Rèptil saure (*Lacerta sp.*), de color verdós, amb el dors cobert d'escates xicotetes, arrodonides i juxtaposades, de potes curtes i cua llarga i cònica.
2. *m. ICTIOLOGIA*. Peix (*Callionymus festivus*) de color gris verdós amb taquetes en els costats i les aletes dorsals juntes, la primera alta i en forma de falç.
3. *m.* Persona vil o mesquina.

També té l'entrada *llangardaix* que remet a *fardatxo*. Com que *llangardaix* només correspon a la definició de la primera accepció de *fardatxo*, ha de remetre a *fardatxo* 1, no a *fardatxo*.

I també té l'entrada *sarvatxo* que remet a *fardatxo* 1.

NOTA: El poema *Paisatges de serra i vall* forma part del poemari *La cançó de Mariola*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 4-8)

farnera

1)

Caixa que arreplega la farina en el molí fariner.

Quan les moles molen el blat, la farina va a parar a la farnera d'on es trau manualment, es cern i, després, es posa en sacs. D'eixa manera s'ha molt el blat i s'ha refinat i envasat la farina tradicionalment.

2)

Caixa on s'alcen els diners i les coses de valor.

En la nostra societat agrícola tradicional, en la qual ha viscut el nostre poble des de temps immemorials fins ben entrat el segle xx, el pa ha sigut l'aliment bàsic, u dels béns més preats. Com que en la farnera hi ha la farina i d'aquesta es fa el pa, en alguns parlars –almenys en el parlar d'Alcoi– s'ha associat la paraula *farnera* a la idea de lloc on desar, conservar i amagar diners i coses de valor. La farnera tradicional era, simplement, una capsa de fusta més aïna petita que es tancava amb pany i clau.

En la *Cançó de Serafi* del dijous 6 de març de 1975, titulada *Eclipse d'una moneda*, en la qual ens diu que les monedes de plata amb valor de cent pessetes ja quasi no es veien en aquells dies, llegim:

«¿O és que ja valia més
 –per ser de plata solemne–
 i el seu valor oficial
 no podia ser perenne?
 Ignorem la maniobra,
 però sospitem de veres
 que sabent-la en dring de plata
 d'Almadén, anava fent-se
 amulet de la cobdícia,
 esplendor de les farneres
 i alguns, enamorats d'ella,
 les guardaran ben quietetes
 com es guarden els tresors
 de les antigues llegendes,
 o com guarden els corsaris
 els botins amb que van fent-se.»

L'expressió *tindre la mà en la farnera* significa tindre poder i capacitat de decisió i equival a expressions com ara *tallar el bacallà* o *remenar les cireres*. Qui té la mà en la farnera, és a dir, qui pot fer el que vulga amb els diners d'una família, d'una empresa, d'una institució, etc., és una persona que té poder i capacitat de decisió.

Ficar (o *posar*, o *clavar*) *la mà en la farnera* és aconseguir tindre accés als diners i, per tant, al poder.

Farnera és una síncope de *farinera* per elisió de la *i*.

El DIEC2 no recull el mot *farnera*.

El DNV de l'AVL recull *farnera* que remet a *farinal*.

Vegeu *posar la mà en la farnera*.

fer coll de figa

Morir-se, en llenguatge col·loquial.

En la *Cançó de Serafí* del dilluns 5 de març de 1973, titulada *Rèquiem per una "vamp"*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 134), llegim:

«[...] i va tornar al seu poble
a soles i llicencià,
perquè va fer coll de figa
aquell protector amant,
deixant la seua fortuna
a un convent de franciscans.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 11 de setembre de 1973, titulada *L'amenaça colèrica*, trobem:

«Torna l'alarma del còlera
alterant a tots la sang.
Segons notícies de premsa
és Nàpols el lloc fatal
on molts han fet coll de figa
per este morbo atacats.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 21 de maig de 1974, titulada *Fi de lliga*, llegim:

«A punt d'acabar la lliga
de l'etapa futbolera,
l'equip vol alçar bandera
per a no fer coll de figa.»

També hi ha la variant *fer coll de figa i morro tort* que trobem en la novel·la *la novel·la Crim de Germania* de Josep Lozano:

«També hi ha un bon nombre de ciutadans romans que voldrien (i veurien amb bons ulls) que volàs els coloms o, dit d'una altra manera, que fes coll de figa i morro tort.»

Equivalents d'aquesta expressió usats pels valencians són: anar-se'n a l'altre món (o al canyet, o al clot, o al secanet, o a la caixa), faltat, morir-se, pagar la pell, passar a millor vida, rebecar el coll.

La llengua estàndard sol emprar: anar al canyet (o al sot), anar-se'n a l'altre barri (o a l'altre món, o al calaix), fer l'ànec (o el bategot, o la clucaina, o el darrer badall, o la ganyota), morir-se, passar a millor vida, petar, quedar-s'hi.

El DIEC2 no recull l'expressió *fer coll de figa*.

El DNV de l'AVL recull l'expressió *fer coll de figa* que remet a *morir*.

fer pala

Fallar en alguna cosa, no aconseguir allò que ens havíem proposat, fracassar en l'intent d'assolir un objectiu determinat. Aquesta locució és molt emprada per caçadors i pescadors per a significar que s'ha errat el tret, que no s'ha obtingut la peça desitjada, que no s'ha aconseguit caçar o pescar res, etc.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 10 d'abril de 1973, titulada *Plàstica festera*, trobem:

«El poble opina al seu gust.
Ahí està el quid i la gràcia.
¿Ha encertat el pintor jove
o ha fet, sense voler, pala?»

Els valencians també emprem, amb el mateix significat, les locucions *fer perla*, *fer perxa*, *fer porra* i *fer salat*. A un amic de Massarrojos li he oït dir *fer porra sabatera*.

El DIEC2 no recull l'expressió *fer pala*.

El DNV de l'AVL recull l'expressió *fer pala* en l'entrada *pala*. La definix així: «Fallar, algú, no aconseguir allò que es proposava, com ara un caçador o un pescador no agafar cap presa, o un jugador no obtindre el premi buscat.»

fer-se el tio gipó

Fingir que no entén de l'assumpte que s'està tractant o que no comprén el que se li està dient. Simular ignorància. Fer el despistat, el distret, el desentés. Dissimular.

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Corretja o corretjons*, publicada el dimarts 17 de febrer de 1970, va escriure Valls:

«A l'oir les meues queixes
em va dir un bon senyor:
–No traurà res si protesta,
perquè diàriament tots
es queixen de lo mateix
i la S.U.A., sense adop,
inhibint-se indiferent
va fent-se el tio gipó.»

L'escriptor Enric Valor i Vives usa aquesta expressió en la seua prosa literària. Així, en la novel·la *L'ambició d'Aleix* podem llegir:

«I el pastor callava i feia l'oncle gipó, i si deia alguna cosa era per descompartir-los i facilitar la salvació de Pinet.»

La locució *fer el tio gipó* (o *fer-se el tio gipó*) la conec del parlar d'Alcoi on és (o era) d'ús habitual. En aquesta expressió, al contrari d'altres equivalents, també molt conegudes i usades a Alcoi, com ara *fer-se el llonguis*, *fer-se el soca* o *fer-se el tòfol*, he sentit el verb *fer* usat com a no pronominal. És veritat que alguns alcoians diuen *fer-se el tio gipó*, com ho va escriure Joan Valls en la *Cançó de Serafí* que he reproduït, però també pot sentir-se encara a Alcoi la variant *fer el tio gipó*.

Cal aclarir que sempre he sentit *fer* (o *fer-se*) *el tio gipó*, mai *fer l'oncle gipó*. Supose que Enric Valor coneixeria la locució igual que jo i si va escriure oncle en lloc de tio va ser únicament perquè la paraula *tio* no ha estat mai admesa en la llengua normativa fins que s'ha publicat el *Diccionari normatiu valencià* de l'AVL que sí que l'accepta.

Equivalents d'aquesta expressió usats pels valencians són: *fer orelles de temprador*, *fer-se el llonguis*, *fer-se el soca*, *fer-se el tòfol*, *fer-se el xulla*, no haver filat de hui.

La llengua estàndard sol emprar: *fer el pagès*, *fer el paper de met*, *fer l'angelet*, *fer l'orni*, *fer-se el llonguis*.

El DIEC2 no recull l'expressió *fer* (o *fer-se*) *el tio gipó*. Tampoc recull *fer l'oncle gipó*.

El DNV de l'AVL tampoc no recull l'expressió *fer* (o *fer-se*) *el tio gipó*. Tampoc no recull *fer l'oncle gipó*.

fer-se malalt

Contraure una malaltia, emmalaltir.

Exemples:

«Em vaig fer malalt de menjar-me el pastís aquell. Però ben malalt, ¿eh? Em pensava que no ho contava.»

«No, això no m'ho digues. Em faig malalt de saber eixes coses. M'estime més no saber-ho, de veritat.»

«Però ¿com vols ser metge si només de vore la sang et fas malalt?»

«La pobra gosseta s'ha fet malalteta i em pense que es morirà.»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Notòria deficiència*, publicada el dijous 20 de gener de 1972, va escriure Valls:

«De lo contrari el pacient
potser es duplicarà,
fent-se malalt el que compra
rabiosament contrariat
per les enormes distàncies
que dramatitzen el cas.»

L'escriptor i gramàtic Enric Valor i Vives usa aquesta expressió en la seua prosa literària. En la novel·la *L'ambició d'Aleix* trobem:

«—Ets al meu càrrec —va explicar ella—. Descansa, compleix. Què em diria ta mare si per la meua permissivitat et tornasses a fer malalt?»

En la novel·la *Sense la terra promesa*, d'Enric Valor, podem llegir:

«—Diu que tingué anys de sort —explicà Monlió—, però que després es féu malalt i s'hi gastà molt, i per fi sembla que en un robatori que li feren en la mina volaren tots els seus miserables estalvis. Desastres, que n'hi ha molts!»

En la novel·la *Temps de batuda*, també d'Enric Valor, trobem:

«—Es farà malalt —se'n preocupava la mare al saber-ho.»

En la rondalla *Els guants de la felicitat*, del mateix autor, podem llegir:

«—Ja el trobareu, senyor... això no té remei! ¡No us feu malalt, per l'amor de Déu!»

En la rondalla *El xiquet que va nàixer de peus*, també d'Enric Valor, diu:

«—Viure junts i en llibertat... si tu, Bernadet, vas a l'infern i em portes els tres cabells d'or del dimoni.»

»La reina, que li estava al costat, va saltar tota despectiva:

»—Una altra te'n contaré que et faré riure... I per a què els vols, els tres cabells d'or?

»—Diuen que qui els tinga —va argumentar el Rei— no es farà malalt mai.»

Enric Valor, en la rondalla *El ferrer de Bèlgida*, escriu:

«I Toni, com la seua muller, es feren molt vellets, i va arribar, pel seu curs natural, que el ferrer es féu malalt de deveres per a morir-se.»

I en la rondalla *El castell d'Entorn i no Entorn*, també de l'escriptor de Castalla, llegim:

«Allí es va fer malalta de contemplar tants de rastres de cuixots penjats i dotzenes de dotzenes de llonganisses i salsitxes i moixames i alls per centenars de forcs, i serres de pans de blat i de patates i verdures de tota classe i de les viandes més saboroses i menys imaginables.»

Enric Valor també empra l'expressió *fer-se malaltós*. En la rondalla *Abella* trobem:

«Però la tristor de Jaumet anava en augment. No menjava com cal, passava les nits en clar i es va fer tan malaltós, que un bon dia no es va poder alçar.»

La locució *fer-se malalt* per a expressar el concepte d'agafar una malaltia, és d'ús habitual a Alcoi. Trobe lamentable i em fa molta pena veure que quasi tots els nostres escriptors giren l'esquena a aquesta expressió tan bonica i tan genuïnament valenciana i escriuen sempre *caure malalt* o *posar-se malalt*, exactament igual com fa el castellà. Cal aclarir que els nostres clàssics usaven sempre el verb *emmalaltir*, cosa que continua fent-se a Mallorca. La locució *caure malalt* ja la trobem al segle xv en el *Liber Elegantiarum* de Joan Esteve. Però *fer-se malalt* és una expressió creada per l'enginy del poble valencià que les altres llengües no tenen. És nostra i ben nostra.

El DIEC2 no arreplega l'expressió *fer-se malalt*. Sí que recull *caure malalt* que defineix així: «posar-se malalt». L'expressió «posar-se malalt» és un castellanisme completament innecessari. Haurien de substituir-lo per «emmalaltir».

El DNV de l'AVL no arreplega l'expressió *fer-se malalt*. Tampoc recull *caure malalt*. Trobe molt lamentable que es margine una expressió tan nostra com *fer-se malalt*.

ferritja

Llenca fina i generalment enrotllada en espiral que s'obté quan es treballa el ferro, l'acer, el bronze, el llautó o altres metalls amb determinades ferramentes amb vora tallant o màquines eina de tall, com ara un torn o una fresadora.

Podem dir, per exemple: «Feu el favor de llevar tota la ferritja eixa que hi ha al costat de torn, que quasi no es pot ni passar.»

Joan Valls també va emprar la paraula *ferritja* en la seua poesia festiva. En la *Cançó de Serafí* del dimarts 4 de maig de 1973, titulada *Olors*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 135), llegim:

«[...] a cagaferro oxidat,
a sulfuro, a vedriol
i a ferritja de manyans.»

En el poema *Escena teologal*, de Joan Valls, podem llegir:

«Cal, doncs, descarregar la consciència.
De ferritja, de pinyol, de borumballa,
del que siga.
La qüestió és humilitzar-se,
capir l'anagrama que cega:
misteri de l'Alfa i l'Omega,
car l'orde del dia diu:
amb salms a l'harmòniu salveu
la idea massissa de Déu.»

En el poema XIX del recull titulat "Rondaire esmaperdut", que és la primera part del llibre *Anys i paranys* (pàg. 45), trobem:

iAi, ciutat d'engranatges,
de ferritges i draps,
de cultura a mig lleure
i alens embarrancats!

Els dos versos inicials d'aquest poema els va posar Josep Tormo Colomina com a epígraf del seu llibre *El llenguatge tèxtil alcoià*.

Conec la paraula *ferritja* del parlar d'Alcoi, amb el significat ací definit i no en cap altre.

A Alcoi, població que ha tingut una indústria metal·lúrgica molt important, allò que en fusta s'anomena *borumballa* en metall s'anomena *ferritja* i allò que en fusta s'anomena *serradura* en metall s'anomena *llimadura*.

La denominació d'aquest concepte està molt mal resolt en la llengua normativa. Els diccionaris bilingües que he consultat acostumen a donar com a equivalents de la paraula castellana *viruta*, quan és de ferro o de qualsevol altre metall, les paraules *llimadures* (en plural) o *llimalla*, denominacions completament inadequades perquè són mots derivats de *llima* i si llimem un metall amb una llima o amb una llimadora obtenim sempre petites partícules de metall i no cap llenca fina i enrotllada.

El mot *ferritja* en els diccionaris

- En el *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros (València, 1764) trobem la paraula grafiada *ferrija* i la definix així: «limadura: aquella como arena, ò polvo que la lima saca del oro, ù otro metal, quando se lima; y assi esta voz *ferrija*, se dirà en Castellano, limadura de hierro».
- El *Breve vocabulario valenciano-castellano* de Just Pastor Fuster (València, 1827) no arreplega el vocable.
- En la primera edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig (València, 1851) trobem l'entrada *ferrija* que diu: «Limalla ó limaduras».
- L'*Ensayo de un diccionario valenciano-castellano* de Lluís Lamarca (València, 1859) no arreplega el vocable.
- La *Miscelánea que comprende vocabulario valenciano-castellano* de Miguel Rosanes (València, 1864) no arreplega el vocable.
- En la tercera edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig, dirigida per Constantí Llombart (València, 1887), trobem l'entrada *ferrija* que diu: «Limalla, ó limadura de hierro».
- Josep Pla i Costa en el seu *Diccionario Valenciano* inclou el mot amb la grafia *ferricha* i diu que l'equivalent castellà del vocable és «Limadura».
- En el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea (València, 1891) trobem l'entrada *ferrija* que diu: «*f.* Limalla ó limadura de hierro».
- El *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (7a edició), en l'entrada *ferritja*, diu: «Llimalla de ferro».
- El *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Enciclopèdia (1998) en l'entrada *ferritja*, diu: «[1764; del ll. vg. *ferrigo, -iginis, íd.] *f* METAL·L Pols o llimalla de ferro produïda en serrar-lo, llimar-lo, etc.»
- El *Diccionari Valencià* editat conjuntament per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, la Generalitat Valenciana i Edicions Bromera (2a edició) diu: «*f.* METAL·L. Pols o llimalla de ferro produïda en serrar-lo, llimar-lo, etc.»

- El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1a edició) diu: «*f.* Pols o llimalla produïda en serrar, llimar, etc., el ferro».
- El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (2a edició) diu: «*f.* Pols, llimalla o encenalls de metall que es desprenen en serrar, llimar, tornejat, etc., una peça metàl·lica».
- El *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor en l'entrada *ferritja* diu: «*f.* Llimalla de ferro [*limaduras*]»
- Santiago Albertí, en el seu *Diccionari castellà-català / català-castellà*, diu: «*f.* Limaduras de hierro»
- En el *Diccionari català-castellà* de l'Enciclopèdia (2a edició, febrer 1995) diu: «*f.* (*llimalla de ferro*) limaduras *pl* [de hierro]
- En el *Diccionari Voramar valencià-castellà / castellà-valencià* en l'entrada *ferritja* diu: «*f.* (*llimalla*) limaduras *f pl* limalla / (*rovell*) herrumbre *m*».
- En el *Diccionari valencià-castellà* de RACV trobem el vocable grafiat *ferrija*. Diu: «*s.f.* limaduras, limalla».
- El *Diccionari Català-Valencià-Balear*, la primera accepció que dóna de la paraula *ferritja* és: «Polsim de ferro produït en serrar-lo, en llimar-lo, foradar-lo, etc. (or., occ., val., bal.) » I ens diu que equival al castellà *limaduras*.
- Joan Coromines arplega la paraula *ferritja* en el seu *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* (III, 984b52) i diu: «De *ferritja* 'rovell' o 'llimadures' no en teníem dades abans de 1764 i 1792 (*DAG*), però provenint del ll. vg. *FERRĪGO, -ĪGĪNIS, ha de ser molt més antic, car hi coincideix el cast. *herrín*; [...]».
- El TERMCAT dóna la definició següent de la paraula *ferritja*: «Porció de metall arrencada per una eina de tall».
- El DNV de l'AVL dóna la definició següent de la paraula *ferritja*: «Porció de metall arrancada per una ferramenta de tall».

Com podem observar, la definició que apareix en la segona edició del *DIEC* és més adequada que la que apareixia en la primera edició. La definició que dóna el TERMCAT, des del meu punt de vista, és perfecta. La definició del DNV és exactament igual de perfecta. S'han limitat a copiar el que diu el TERMCAT canviant “arrencada” per “arrancada” i “eina” per “ferramenta” a fi de valencianitzar el text.

M'alegre moltíssim que, per fi, el TERMCAT i el DNV hagen redactat una definició adequada de la paraula *ferritja*.

NOTA: El poema *Escena teològica* forma part del poemari *Posicions terrenals*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 351)

fornet

Construcció de forma aproximadament ortoèdrica, buida per dins, que es fa en els cementeris amb la finalitat de col·locar-hi un cadàver en posició horitzontal.

Podem dir, per exemple: «Jo no tinc xalet, però tinc quatre fornets en el cementeri.»

Joan Valls utilitza aquesta paraula en la seua poesia festiva. En el poemeta *Lloses sepulcrales*, publicat el dimarts 9 de novembre de 1965 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 50), llegim:

«També en molts fornets hi havia
tanta barreja d'objectes,
que allò donava els efectes
d'alguna bisuteria.
Per tot açò dic absort
Amb l'ànima compungida:
–iProu teatre hi ha en la vida
I encara en fem en la mort!»

Aquest mot, en aquesta accepció, és d'ús habitual a Alcoi.

El DIEC2 no recull la paraula *fornet*.

El DNV de l'AVL arraplega la paraula *fornet* que remet a *nínxol 1 i 2*.

gaiata

Bastó amb dues peces travesseres, una a la part superior, generalment encoixinada, sobre la qual es recolza l'aixella, i l'altra a la part central, que s'agafa amb la mà.

Podem dir, per exemple: «Jo la vaig conèixer després de l'accident i ja duia les gaiates.»

En l'acte primer de l'obra teatral *Els reis vingueren a peu* de Joan Valls Jordà el personatge anomenat Matilde diu:

«Un jubileu
manat per les forces vives
seria més indicat
i tot el poble, ordenat,
que organitze rogatives,
sinó anirem amb gaiates.»

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *gaiata*.

El DNV de l'AVL no recull aquesta accepció en l'entrada *gaiata*. Aquest concepte el defineix en la paraula *crossa*.

gavarrot

Fruit de la gavarrera (planta de l'espècie *Rosa canina*).

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 16 de juliol de 1968, va escriure Joan Valls:

«Una notícia han donat
 que et posa el cor en un crit
 informant que en ple Madrid
 cruelment s'han intoxicat
 durant un nupcial convit
 dues famílies contentes
 menjant clòtxines pudentes
 i gambes que s'han florit.
 La núvia sofrí els assots
 dels més dolents retorçons
 fent-li, amb moltes precaucions,
 un llavat de gavarrots.»

Els fruits, les fulles i l'arrel de la gavarrera són molt rics en tanins i, per tant, una decocció de qualsevol d'eixes parts de la planta és un remei adequat per a frenar la diarrea, siga per via oral o per via rectal.

A Alcoi, al líquid que s'introduïx en l'intestí gros, injectat a través de l'anús, com a remei per a determinades malalties, és a dir, l'ènema o lavativa, rep el nom de *llavat*.

Així, doncs, un *llavat de gavarrots* és un ènema d'una decocció de fruits de gavarrera.

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *gavarrot*.

El DNV de l'AVL no recull aquesta accepció de la paraula *gavarrot*.

gesmil

Flor del gesmiler, planta de la família de les oleàcies que rep el nom científic de *Jasminum officinale*. És blanca i molt aromàtica.

En *Esquadra de negres* –un dels tres pomes que formen *Tríptic de la festa alcoiana*–, de Joan Valls, llegim:

«Per això a l'encís islàmic,
 a l'esclat epitalàmic
 d'aquesta orgia gentil,
 s'obrin a l'aura llambrenca
 delers de rosa abrilenca
 i carícies de gesmil.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 11 de maig de 1971, titulada *Per fi, la primavera*, llegim:

«En Alcoi perfumes l'aire
d'alfabega, de timó,
d'espígol, gesmil, pebrella,
lliris, roses i fenoll,
gràcies a les belles serres
que encerclen, plenes d'amor,
l'aglomerada energia
dels teus fills treballadors.»

Aquest mot l'usa també el poeta alcoià Manel Rodríguez Castelló. En el poema *La vida entre la gespa* del poemari *De foc i danses* (1987) trobem:

«El vent d'hivern dessagnava les buguenvíl·lees
I marcia el gesmil o esbalandrava els llavis
Que encenen les roselles
Mentre algú esgrafiava el seu nom de fum
Sobre la murada polsosa de les hores
D'altres ho havien pagat amb la pròpia vida
Joseba es desficijava en aquell hospital militar
I Pompeu resistia als calabossos de “prevenció”.»

També l'usa l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra en la seua prosa literària. En la novel·la *Lina Morell, un cas apassionant* trobem:

«Del seu cos harmoniós, de la seua cabellera bruna i tova, emanava un discret perfum de gesmil, flairor que, a ell, el tingué bona estona embadalit.»

També l'escriptora alcoiana Isabel-Clara Simó emprà aquest vocable. En la seua novel·la *Júlia* llegim:

«I en els set parts havia portat una paperina de sucre, més blanc que un gesmil, que Déu, o la natura, sabia d'on l'obtenia.»

I en la mateixa novel·la, una mica més avant, trobem:

«Que la volia, va dir a la fi. Que feia mesos que ho portava a dins, que a la nit no dormia, i que veia els ulls de la Júlia, amb les parpelles abaixades, com si fera anar la màquina, i el davantal net com un gesmil, i que li venien suors i malsons. Que no vivia. I que era incapaç de buscar-li el camí de l'infern.»

Quan algú és exageradament delicat, es diu d'ell, en to irònic: «És com la delicada de Gandia, que li va caure un gesmil al cap i la va matar.»

No he pogut esbrinar qui va ser la “delicada” que va donar lloc a aquesta dita popular. N'he oït dues versions. Una parla d'una jove de salut molt fràgil que un dia els seus pares es varen trobar morta al jardí de sa casa. La jove estava rebecada en una cadira, al costat d'un gesmiler, del qual s'havia després una flor que havia anat a parar al seu cap. Però la causa de la mort no havia sigut el gesmil, sinó la tuberculosi pulmonar que patia. El gesmil li havia caigut al cap després de morta. L'altra versió, no tan romàntica com aquesta, ens parla d'una xicoteta que, en eixir de missa, li va caure un gesmil que es va desprendre del rosetó de la Col·legiata de Gandia i la va matar. La flor era de pedra i, lògicament, tenia un pes considerable. No he pogut trobar res que demostre que cap de les dues versions estiga basada en fets reals. Molt probablement no són més que elucubracions de la gent per intentar explicar una dita que utilitzem des de fa segles.

Els valencians emprem els mots *gesmil* i *gesmiler* per a denominar la flor i la planta respectivament i, en canvi, la llengua estàndard usa la paraula *gessamí* (o *llessamí*) en els dos casos.

Tenim la dita: «Per Nadal, planta el betlem i poda el gesmiler.»

La paraula *gesmil* és d'origen àrab.

El DIEC2 no recull les paraules *gesmil* ni *gesmiler*.

El DNV de l'AVL sí que recull les paraules *gesmil* i *gesmiler*.

NOTA: El poema *Esquadra de negres* forma part del poemari *Toia d'ofrena*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 171)

gobiós

Que tot ho vol per a ell. Que té un desig immoderat d'aconseguir coses. Que menja amb avidesa. Cobejós.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 18 de setembre de 1973, titulada *El yoga com a sedant*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 140), llegim:

«Però sé que ell el practica
amb tal sentit d'evasió,
que en l'afany per olvidar
les mundanals amargors,
i com té deutes a manta
perquè compra a tret gobiós,
en el yoga hindú es consola
olvidant els morrions.»

La forma generalment emprada pels valencians és *gomiós*. La variant formal *gobiós* és pròpia del parlar d'Alcoi i d'algunes poblacions pròximes.

El DIEC2 no recull ni *gobiós* ni *gomiós*.

El DNV de l'AVL no recull *gobiós*, però sí que recull *gomiós*.

gossera

Peresa.

La tercera accepció de la paraula *gossera* en el DCVB és: «Peresa, malfeineria (val.); cast. *holgazanería*.»

En el poemeta *Estranya malaltia* que trobem en el llibre *Cent serafins* (pàg. 46), llegim:

«I al fi el metge determina
que eixe mal i eixa cansera
no és cosa de medicina
sinó tan sols és...gossera.»

En “Sant Roc i el gos” dins *Bétera, un poble per a tots*, d'Amparo Doménech Palau, podem llegir:

«En català el terme gos, estar gos, tenir gossera, és un sinònim de mandra, i com que l'endemà de la festa major comporta peresa i poc delit per la feina, el gos era l'element perfecte per lliurar-se una miqueta a la vagància. Era un dia festiu, on eren utilitzades totes les restes dels dos dies anteriors, tant a nivell d'elements festius, com de culinàries, així la gent podia recuperar-se dels dos dies d'intensa activitat festiva.»

El DIEC2 recull aquesta accepció de la paraula *gossera* i remet a *peresa*.

El DNV de l'AVL recull aquesta accepció de la paraula *gossera* amb la definició següent; «Peresa, poques ganes de treballar. *Tinc una gossera que no m'hi veig.*»

NOTA: *Cada dia un mot* va enviar el mot *gossera* el dimarts 31 de gener del 2006. Va ser l'enviament núm. 1532. L'exemple literari de "Sant Roc i el gos" l'he copiat del web de *Rodamots*. Es pot trobar en l'enllaç següent: <http://rodamots.cat/gossera/>

greixonera

Plat alcoià a base de tomaques, creïlles i albergínies cuites al forn.

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Cartell de festes*, publicada el dimarts 6 d'abril de 1971, va escriure Joan Valls:

«Carregat de blanc i verd
i un poc de tinta vermella,
s'amostra el cartell de festes
que ha pintat Aracil Ruescas,
eixe pintor alcoià
que dibuixa amb prou destresa
i rebutja les andròmines
de l'abstracta greixonera.»

En el llibre *Punt de sal* trobem la recepta següent:

«Tallarem per la meitat tomaques, que hauran d'estar madures, però encara de pell estirada, i el mateix farem amb cebes, creïlles i albergínies. Una quantitat raonable pot ser la d'una peça per persona, però que cadascú menge el que li plaga, no? En realitat és un d'eixos plats més que suficient per a determinades persones, mentre que altres només hi veuran una adequada guarnició amb què acompanyar algun altre plat més consistent.

»En fi...

»Tindrem també preparats uns alls secs trossets, julivert, sal, oli i bajoca picada.

»Es disposen la meitat en una llanda resistent al forn, i s'empolvoren amb l'all, el julivert, la sal i la bajoca picada, i tot es rega amb un generós raig d'oli. Es cobreix la llanda amb paper de forn, o d'alumini, i es posa a torrar fins que quede tot molt tendre.»

El DIEC2 recull l'accepció següent de la paraula *greixonera*: «guisat o menjar cuit dins una cassola».

El DNV de l'AVL recull l'accepció següent de la paraula *greixonera*: «guisat en què predomina com a condiment el greix, i que sol coure's al forn».

NOTA 1: És evident que quan Joan Valls escriu «[...] i rebutja les andròmines de l'abstracta greixonera» vol ridiculitzar la pintura abstracta.

NOTA 2: Per a denominar el fruit de les plantes de la família de les solanàcies, espècies *Capsicum annuum* i *Capsicum frutescens*, els valencians usem les paraules *pimentó*, *pebrera* i, a Alcoi i altres poblacions del migjorn valencià, *bajoca*. Els versets següents ens ho recorden:

«Per força ha de ser bona
una cosa que té tres noms:
pimentó, pebrera
i bajoca allà en Alcoi.»

Per tant, la denominació *bajoca picada* que apareix en la recepta del llibre *Punt de sal* fa referència al *pebre vermell*, que a Alcoi s'anomena *bajoca picada* perquè s'obté picant bajoques seques fins aconseguir una pols fina.

gospí

Nom que reben diverses plantes de la família de les umbel·líferes, presents com a males herbes en els camps de cereals i que tenen els fruits coberts de punxes, la més coneguda de les quals és la que rep la denominació científica de *Caucalis platycarpus* L.

El nom de *gospí* s'aplica també al fruit punxós d'aquestes plantes que, si es reballa contra la roba, s'enganxa i costa de llevar.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 29 d'octubre de 1968, va escriure Joan Valls:

«Són ja moltes les derrotes
del Deportiú Alcoià,
el qual sembla que no està
pel magre de les pilotes.
Si li piquen els gopsins
d'una arrogant ambició,
el resultat és ploró
siga fora o siga dins.»

Tenim la dita alcoiana «quan el cuquet està dins, pica molt més que els gopsins», que ens diu molt clarament que, quan tenim una afició, una il·lusió, una inclinació, una passió, un afany, una fal·lera per alguna cosa, hi ha quelcom dins de nosaltres que ens punxa, ens esperona, ens espenta a fer coses relacionades amb eixa cosa.

Eixa dita la fa servir Joan Valls Jordà en la seua obra teatral en un acte *El crit de la festa* (*Sainets alcoians*, pàg. 316) quan dos personatges parlen de l'afició obsessiva que té un tercer personatge per la pintura. Un dels personatges, Martina, comença la dita

dient: «*quan el cuquet està dins...*», i l'altre, Tona, l'acaba dient: «*...pica molt més que els gospins*».

La paraula *gospí* és d'us habitual a Alcoi.

El fet de practicar una afició regularment s'anomena *matar el cuquet*.

Podem dir, per exemple: «Jo totes les nits vaig una horeta a la banda a tocar el clarinet per a matar el cuquet. Si no vaig, és com si no haguera sopat.»

Els valencians també emprem la variant formal *cospí*.

La llengua estàndard acostuma a denominar les plantes descrites amb la paraula *cadells*.

El DIEC2 no recull la paraula *gospí*.

El DNV de l'AVL no recull la paraula *gospí*.

guilopo

Persona espavilada, hàbil i llesta, que utilitza aquestes condicions en benefici propi, sense refusar emprar l'engany si cal.

Tenim els refranys «tots els guilopos tenen sort» i «home refraner, guilopo i malfae-ner». L'àvia paterna de la meua muller sempre deia aquest darrer, però en versió femenina, «dona refranera, guilopa i malfaenera», i d'eixa manera continuen dient-ho tots els membres de la seua família.

En el poemeta *La guilopa maduresa*, publicat el dijous 25 d'abril de 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 15), llegim:

«Però un goig primaverall
ens fa l'esperit guilopo
i oím en dir un "piropo":
—¡Jesús i quin carcamall!..»

L'escriptor castellanenc Josep Pascual Tirado usa aquest vocable en la seua obra literària. En la narració *Del mestre sangrador i los teuladins golafres*, dins *De la meua garbera*, trobem:

«—¡Malastrucs, golafres, que us engalldiu totes les barbes i sangries de tot l'any!
¿Qui vos ha dit l'amagatall? ¡Guilopos, més que guilopos! ¿Com ne sou tants en lo món?»

També Enric Valor usa a bondó aquest mot en la seua obra. En la rondalla *El rei Astoret* podem llegir:

«—Hala, beveu, mengeu, descansau! —li oferiren.

»—No cal, no cal —feia la guilopa—; de contenta que estic, no tinc fam, ni set, ni son.»

En la rondalla *Peret* trobem:

«—A on és el conillet? —preguntà tot seguit Jeroni—. Ha vingut i t’ha fet la raó?

»—Ja ho crec que me l’ha feta, l’animalet! —digué la guilopa—. Ja tinc l’arròs amanit. I m’ha eixit més bo!...»

I en la rondalla *Comencilda, Secundina i Acabilda* podem llegir:

«—Ai llop! —féu ella, tan guilopota com sempre—. Molt m’ha costat de tenir aquestes habilitats! Però ben bé les extreme, i ben de gust, per ajudar-te a viure; perquè ja saps com t’estime, compare.»

En el glossari que hi ha al final dels llibres trobem: «**guilopo**, a. Persona picardiosa, però que ho sap dissimular quan cal.»

El DIEC2 recull la paraula *guilopo* amb el significat definit ací.

El DNV de l’AVL recull la paraula *guilopo* amb el significat definit ací.

guisquet / visquet

1)

Persona que sempre està molestant els altres per broma, per riure’s de la reacció d’aquell a qui incomoda.

Podem dir, per exemple: «¡Mira que eres guisquet i que t’agrada caixcar a la gent!»

Actualment s’usen més les variants *guisquet* i *visquet*. Aquesta darrera també l’usa Joan Valls en la seua poesia festiva. En el sainet fester titulat *La visita del Blavet*, el personatge anomenat Pascual diu:

«¡No sigues visquet, Esteve!»

Ho diu perquè es pensa que Esteve, per broma, li ha apagat un misto que havia encés, encara que ha sigut així.

Visquet és la variant formal que sempre hem usat en la meua família.

Altres vocables equivalents usats pels valencians són: caixcador, caixquera, caixqueta, caixquetes, emprenyador, enguiscador, enguisna, enguisneta, esqueta, fisquet, punxa.

2)

Per extensió, tiquis-miquis, perepunyetes, persona molt exigent, molt detallista, molt perfeccionista, que de tan primmirada resulta molesta.

En el sainet fester titulat *El primer tro*, el personatge anomenat Emília diu:

«Jordi, no sigues “guisquet”;
total venen a tocar
i no se’ls pot exigir
que ho facen tan ben mudats.»

El DIEC₂ no recull les paraules *guisquet* ni *visquet*.

El DNV de l’AVL recull la paraula *guisquet* amb la definició següent: «Persona que punxa, que destorba» No recull la paraula *visquet*.

haver-hi roba estesa

Haver-hi xiquets presents que poden oir el que diem.

Aquesta expressió s’empra com un crit d’atenció a fi d’evitar que es diguen certes coses que es considera que no són adequades per a les orelles innocents que les poden escoltar.

En l’acte primer de l’obra teatral *Els reis vingueren a peu* de Joan Valls Jordà el personatge anomenat Blai diu:

«iDona, per l’amor de Déu! ¿No veu que hi ha roba estesa?
»iDissimule, xe!»

En la novel·la *Dies de verema* de Joan Olivares trobem:

«Si alguna volta m’havien descobert espiant-les, murmuraven amb dissimulació allò de “hi ha roba estesa”, que finalment sí que vaig esbrinar què volia dir.»

El DIEC₂ recull l’expressió *haver-hi roba estesa*.

El DNV de l’AVL recull l’expressió *haver-hi roba estesa*.

jovençol

Persona joveneta. Es diu d’un jove quan es vol fer ressaltar la seua joventut, la poca edat.

En el poemeta *La nova ona*, publicat el dimarts 16 de juliol de 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 16), llegim:

«Però falsa és la pragmàtica
perquè més d’un jovençol

ambiciona alçar el vol
renegant de la gramàtica.»

La paraula *jovençol* l'usa l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra en la seua obra literària. En la narració curta el *Ramat de Goriet* podem llegir: «I dos hòmens i dos jovençols, armats els jóvens amb destrals, sortiren corrents en la direcció dels crits.» En la narració curta el *Pasqua florida* trobem: «[...] s'encaminaren la colla de jovençols cap a l'era [...]». En la narració curta el *Roc el Pollastre* trobem: «Però el nostre esquerp jovençol agrai la finesa i se'n tornà a eixir cap al carrer.» I en la mateixa narració, una mica més avant, llegim: «[...] un dels quals tragué una faca andalusa de més d'un pam de fulla i li la clavà en el baix ventre al nostre valent jovençol.» Totes aquestes narracions es troben en el llibre *Històries casolanes. Narracions alcoianes*.

L'escriptor i gramàtic Enric Valor i Vives usa a bondó aquest mot en la seua obra literària. En la rondalla *El patge saguntí* podem llegir:

«—Com et diuen jovençol?

»—Saguntí, missenyora —que li respon Lluçina sense cap titubeig.

En la rondalla *Els guants de la felicitat* trobem:

«No sabem si pensava que Carles, havent anat ja pel castell del braç de la que Armengol creia Consol, arribaria aviat a tenir coneixença que es tractava d'una dona jove i bonica i no d'un jovençol agraciat...»

I en la rondalla *El rei Astoret* llegim:

«Sortosament, a la mitjanit, en somni tranquil, se li tornà a aparèixer la jovençola; ella, com sempre: somrient i alhora amb un deix malenconiós.»

En el glossari que hi ha al final dels llibres trobem: «*jovençol*: Xicot, jovencell.»

El DIEC2 no recull la paraula *jovençol*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *jovençol* que definix com a «persona jove».

llambrenc

Lleuger, àgil de moviments, actiu, dinàmic, viu.

Per exemple, podem dir: «Té quasi noranta anys, però encara està llambrenc.»

En *Esquadra de negres* –un dels tres pomes que formen *Tríptic de la festa alcoiana*– de Joan Valls llegim:

«Per això a l'encís islàmic,
a l'esclat epitalàmic
d'aquesta orgia gentil,
s'obrin a l'aura llambrenca
delers de rosa abrilenca
i carícies de gesmil.»

Aquest vocable el trobem en els versos següents de Joaquim Garcia Girona arreplegats per Lluís Gimeno Betí en el llibre *Mossèn Alcover i les comarques centrals del territori lingüístic (Correspondència epistolar amb mossèn Joaquim Garcia Girona)* (pàg. 219):

«Lo Retor, fill del lloc d'Ares,
casa als núvis com Deu mana:
és llambrenc, ninetes clares;
pren, de drets, que no demana,
vint sous, un rollo fonós
com una criba, un barral
de vi blanc, planenc, melós:
la oferta de ritual.
Pero además los casats
hi enyadixen una orceta
de mel, i dos ben triats
pollastres de cresta feta.»

En la novel·la *El mut de la campana* de Josep Lozano trobem:

«Fins que un matí vingué Agnès a casa acompanyada d'una altra del seu menester, una almassadorina seca, ossuda, llambrenca, però també de poderosa sinada, i de nom Quitèria, a dir a la mare si li semblava bé que aquella seua coneguda, que era de tota confiança, la rellevàs d'alletar el meu germà.»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *llambrenc, -enca*, diu: «Esvelt; de figura llarguera i àgil de moviments (Tortosa, Benassal, Morella)». Com veiem, el DCVB diu que la paraula és pròpia de Tortosa, Benassal i Morella. Puc assegurar que, a

més a més, la paraula és (o ha sigut) d'ús habitual en el parlar d'Alcoi. Jo la conec de tota la vida i l'he inclosa en els meus llibres *Valencià en perill d'extinció* i *El valencià de sempre*.

El DIEC2 no recull la paraula *llambrenc*, però sí la variant *llambresc*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *llambrenc* que definix com a «àgil, lleuger. *Per als anys que té encara va molt llambrenc*».

NOTA: El poema *Esquadra de negres* forma part del poemari *Toia d'ofrena*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 171)

llandar

Importunar algú a algú altre de manera insistent i reiterativa. Fer-se pesat.

Podem dir, per exemple: «¡No llandes més, fill meu, que ja està bé la cosa!»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Conserves de sorpresa*, publicada el dimarts 29 de juny de 1971, llegim:

«M'ha passat a mi en conserves.
I ara, quan òbric un pot,
pregue a Déu que la llandeta
no em llande amb més decepcions.»

Equivalents d'aquest verb usats pels valencians són: donar la llanda (o la tabarra), donar llanda (o quefer), omplir (o inflar) el barret de guixes.

La llengua estàndard sol emprar: clavar (o donar) la llauna, donar la tabarra, donar taba, fer la murga.

El DIEC2 no recull el verb *llandar* ni la locució *donar la llanda*.

El DNV de l'AVL recull el verb *llandar* amb la definició següent: «molestar, destorbar, emprenyar. *Es passa el dia llandant. Per favor, no llandes més!*» També recull l'expressió *donar (la) llanda* que ens diu que significa «molestar, destorbar».

NOTA: Les locucions *donar la llanda* i *donar la llauna* són un calc de la locució castellana *dar la lata* en la qual s'ha traduït incorrectament la paraula castellana *lata* per *llanda* o *llauna* en lloc de per *llata*, que seria la traducció correcta.

malcorar

Desanimar (a una persona o a un col·lectiu) amb la intenció d'aconseguir que deixi de fer alguna cosa que pensava fer. Dissuadir-lo de fer-la.

En l'obra teatral *Els reis vingueren a peu* de Joan Valls Jordà el personatge anomenat Batiste diu:

«Perdoneu-me. Esta maleïda nevada m'ha malcorat cruelment. ¡Déu sap quan ens posarem a treballar! Després dels gastos de Nadal ens hem quedat més nets que uns tramússols arremullats.»

El DIEC₂ recull el verb *malcorar* amb el significat definit.

El DNV de l'AVL recull el verb *malcorar* amb el significat definit.

mantàfula

I)

Acció de fer creure allò que no és. Engany.

Podem dir, per exemple: «Eestic fart de mantàfules. A vore si per fi reballen al carrer el deshonorat eixe i podem alenar tranquils.»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Serps d'estiu*, publicada el dijous 8 d'agost de 1972, llegim:

«Com la premsa es fa monòtona
i de nou té poc que dir,
apareix en lletra impresa
això que es diu serp d'estiu:
fantasies siderals,
troballes en l'infinit,
on apareixen els ovis
com si foren teuladins;
invents de molta mantàfula,
bruixeries de vampirs
i llegendes antiguíssimes
que en els pobles xicotius,
alcen bambolla en la gent
privant-la del bon dormir.»

En el sàinet fester titulat *La filla del cóp*, el personatge anomenat Paulina diu:

«¿I que jo
tinga que oir de ma filla
eixes mantàfules? ¡No!»

Els versos següents els diu el personatge anomenat Leocàdia en l'acte segon de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*:

«iSi sapiera lo que val
la vida senzilla i clara
dels qui menen, no diria
cegament tanta mantàfula.»

En la narració curta *La nit que Obama va guanyar les eleccions* dins *Hòmens i falaques* i *altres relats*, de Toni Cucarella, llegim:

«No confia en Zapatero ni en Solbes, el seu ministre d'Economia: negaren la crisi econòmica quan era metàstasi mundial, intentaren ocultar-la amb paraules revestides, amb metàfores, tanmateix sense la més mínima poètica, tot prosa de l'engany i la covardia: mantàfules!»

2)

Desnaturalització, adulteració, que es fa d'algun producte (aliment, beguda, medicament, etc.) afegint-li alguna substància estranya.

Podem dir, per exemple: «Este vi te'l pots beure tranquil perquè no té mantàfula de cap de classe.»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Adulteracions infames*, publicada el 4 de juliol de 1972, en la qual Valls parla d'adulteracions que s'havien descobert en la llet i en l'oli, llegim:

«Justes són les grosses multes
a les empreses culpables
que, podrides d'avarícia
i diabòliques tàctiques,
voldrien que Espanya fora
el país de les mantàfules.»

La paraula valenciana *mantàfula* és una adaptació popular del mot d'origen grec *metàfora*.

També s'usen *matàfula* i altres variants formals, però la més estesa de totes és *mantàfula*.

El DIEC2 no recull la paraula *mantàfula* ni la variant *matàfula*, però en canvi sí que arreplega la paraula *matràfola* que té el mateix origen etimològic que aquelles.

El DNV de l'AVL inclou l'entrada *mantàfula* amb la definició següent: «Engany, adulteració. *Estic fart de tanta mantàfula. Espere que el vi que ens servisquen no tinga cap*

mantàfula». No inclou la variant formal *matàfula*. Inclou la paraula *matràfola* que remet a *mantàfula*.

menfot i menfotisme

Aquell que té igual de tot, que no li importa ni el preocupa res, que manté una actitud d'indiferència respecte a determinades coses que es suposa que li haurien d'interessar, que no vol saber-se res d'exigències morals, polítiques o religioses i que no el preocupen en absolut els convencionalismes que ens imposa la societat, que no té formalitat, que tot s'ho tira a l'esquena, que se'n fot de tot.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 11 de juny de 1974, titulada *Un fatal vici urbà*, en la qual critica els vianants que passen els semàfors amb vermell, podem llegir:

«¿O és que d'açò volen fer
un deport desconegut
que es pot dir “pas del menfot”
burlant les normes comuns?»

El mot *menfot* és la grafia aglutinada de «me'n fot».

En *Escacs de mort*, d'Eduard Mira, podem llegir:

«La rauxa em va cremar per dedins. Hauria pogut escanyar l'esclau en aquell mateix moment. I, pel que fa a Joan, no el reconeixia; el meu mestre d'heràldica havia esdevingut un menfot.»

En *Els lluitadors* de Francesc Gisbert trobem:

«És una gran injustícia que els llibres d'història no se'n recorden, ni els francesos, massa xovinistes, ni els nostres, massa menfots.»

En el valencià de les comarques centrals, especialment a la ciutat de València, s'usa la variant formal *meninfort*. ¿Com s'ha format eixa variant? Fa l'efecte que siga l'aglutinació de «me n'hi'n fot», amb el pronom personal adverbial *en* repetit. És veritat que molts valencians diuen 'meninfort' en lloc de *menfot*, però això no és motiu per a admetre *meninfort*. També molts valencians diuen 'vecicleta' en lloc de *bicicleta*, 'cagarnera' en lloc de *cadenera* o 'cocleta' en lloc de *croqueta* i a ningú no li passa pel cap la barbaritat d'admetre en els diccionaris normatius eixes formes pel simple fet que són populars i les diu molta gent.

Actualment la joventut empra molt –encara que cada vegada més poc– la paraula *pasota* (amb *s* sorda i *o* tancada), nascuda a mitjan decenni del setanta i usada, fonamentalment, al voltant del llenguatge *cheli*, l'argot urbà madrileny de la darrerria del segle XX, barreja deplorable del parlar popular de Madrid amb vocables propis de les classes marginals i aportacions dels corrents contraculturals; llenguatge que jo, personalment, trobe empobrit i desagradable. L'argot *cheli* va nàixer en el si d'alguns grups marginals caracteritzats pel seu incorformisme i el seu menfotisme i hauria passat completament desaparegut si no fóra perquè alguns publicistes espavilats el varen convertir en marca comercial de la *Movida madrileña* i el varen elevar a la categoria de bandera. Alguns, com ara el cantant de *rock* Ramoncín (José Ramón Julio Martínez Márquez) i l'escriptor Francisco Umbral, en varen fer, fins i tot, diccionaris. Però el *cheli*, en el seu moment, no va tindre cap importància i ara en té menys encara perquè pràcticament ha desaparegut. És una llàstima que la nostra joventut renunciï a paraules autòctones valencianes i les substituïska per altres que ens són completament estranyes.

En castellà, per a anomenar la classe de persona que els valencians denominem *menfot*, s'han usat sempre expressions com ara ser un *viva la virgen* o ser un *aquí me las den todas*. La paraula *pasota* va nàixer en el decenni dels vuitanta del segle xx i hui està completament passada de moda. Encara que la paraula ha estat admesa en el DRAE, no s'empra gaire. Els adolescents castellanoparlants actuals ja no l'usen.

Cal aclarir que la paraula *menfotista*, emprada per Joan Fuster, és una creació de l'assagista de Sueca –possiblement inspirada en el francès *j'menfoutiste*– i no l'usa ni l'ha usada mai –fins a on jo sé– cap valencianoparlant, excepte el seu creador. El dimecres 24 d'octubre de 1954, va escriure en el seu diari:

«Tres n'hi ha, al meu veure: la de l'escèptic, la de l'indiferent i la del menfotista (no trobo, de moment, cap altre mot que sigui, alhora, més acadèmic i tan expressiu). En totes tres actituds, però per causes diferents, trobem la mateixa inhibició respecte a la veritat –respecte al valor de la veritat i respecte a la veritat dels valors.

»L'escèptic dubta: no nega la veritat; veu moltes veritats i, prudent, no gosa decidir-se per cap. L'indiferent va una mica més enllà: no arriba a plantejar-se el problema de la veritat, no cedeix a cap il·lusió –Moravia n'ha fet uns retrats admirables, en la seva novel·la. I el practicant del menfotisme –diguem-ne, provisionalment, del “tant se me'n dóna”– abasta, d'alguna manera, a intuir el pes i exigència del món dels valors, però s'hi gira d'esquena, arronsa els muscles i salta tranquil·lament l'obstacle que li oposa. L'escèptic serà un irònic; l'indiferent, un apàtic; l'altre, un poca-vergonya».

Si actualment alguns diccionaris arrepleguen la paraula *menfotista* és únicament i exclusivament perquè la va escriure Joan Fuster en el seu diari. Només per això.

No crec que cap escriptor –a banda del mateix Fuster– haja usat mai la paraula *menfotista*. I menys encara *menfotiste*.

El *menfotisme* és l'actitud pròpia del *menfot*.

Joan Valls també usa la paraula *menfotisme*. En la *Cançó de Serafí* del dimarts 13 de febrer de 1973, titulada *Trilogia escatològica*, trobem:

«Però com al personal
molt li agrada el rebombori,
un menfotisme ideal
traslada al món terrenal
cel, infern i purgatori.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 5 de juny de 1973, titulada *Deficaci antiartístic*, en la qual critica la pintura abstracta, llegim:

«iSi almenys hi haguera humorisme!
Però no, allí, sense vènia,
campeja l'esquizofrènia
en caòtic menfotisme.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 14 de gener de 1975, titulada *Dèficit d'urbanitat*, trobem:

«Ja pareix que va perdent-se
el bon estil ciutadà,
l'elegància de conducta,
la decència i el trellat.
Si així anem, dins de poc temps
Els forasters nos diran
que el menfotisme en Alcoi
és endèmic i fatal.»

Els fragments següents són de l'assaig *El descrèdit de la realitat*, de Joan Fuster:

«Ja he dit que, allà en el fons del fons, el pintor, del Renaixement ençà, mostra un cert menfotisme respecte dels assumptes dels seus llenços.»

«Diuen que la nostra època és genèricament propensa a les depravacions i al menfotisme: els bons costums es deterioren, se socialitza la indiferència moral, prospera l'obsenitat... Potser sí.»

Els mots *menfot* i *menfotisme* en els diccionaris

El *Diccionari general de la llengua catalana* i el *Diccionari català-valencià-balear* no arpleguen ni *menfot* ni *menfotisme*.

El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (tant la primera edició com la segona) i el *Gran diccionari de la llengua catalana* arpleguen únicament *menfotisme*.

El *Diccionari valencià*. (2a edició, Institut de Filologia Valenciana / Generalitat Valenciana. Edicions Bromera. València, 1996), recull *menfot* i *menfotisme*, però no arplega cap altra variant formal. Tampoc no recull ni *passota* ni *passotisme*. Considere que eixa és la manera adequada d'actuar.

El *Gran Diccionari 62 de la llengua catalana* (Edicions 62, Barcelona, 2000) arplega els mots *passota* i *passotisme* (grafiat amb s doble) i també *menfotisme* i *menfotista*, però no *menfot*. Les definicions que dona són les següents:

- *passota*. *fam.* 1. *adj* Relatiu al passotisme. 2. *m. i f.* Persona que practica el passotisme.
- *passotisme* *m. fam* Actitud d'indiferència per tot. Acusen injustament el jovent de passotisme (sin. *menfotisme*)
- *menfotisme* *m.* Actitud d'indiferència respecte a alguna cosa que hauria d'interessar o de preocupar.
- *menfotista* 1. *adj.* Realtiu al menfotisme. Una actitud menfotista. 2. *m. i f.* Persona que té una actitud menfotista, passota.

El diccionari del SALT3 no arplega *menfot* però sí *menfotisme* que remet a *meninfotisme*. Arplega *meninfot*, *meninfotisme* i *menisfotista*, però no *menfotista*. Curiosament *meninfotista* remet a *menfot*, que no hi apareix.

El DNV de l'AVL inclou *menfot*, *menfotista*, *menfotiste*, *meninfot*, *menisfotista* i *meninfotiste*, així com *menfotisme* i *meninfotisme*. A més, arplega *passota* i *passotisme*. En total, deu entrades, les mateixes que ja arplegava el DOPV. Que en el DOPV apareguen aquestes 10 paraules és lògic perquè, com el seu nom expressa molt clarament, és un diccionari *ortogràfic* i de *pronunciació*, és a dir, un diccionari que ens indica com hem d'escriure i de pronunciar tots els vocables que usem en valencià. Ara bé, a l'hora de decidir quines d'eixes paraules s'havien d'incorporar al DNV i, per tant, han de ser normatives, calia fer, imprescindiblement, una tria i jo, personalment, considere que una tria intel·ligent i encertada hauria sigut normativitzar únicament *menfot*, que és la forma popular valenciana més ben formada –molt més ben formada que *meninfot*–, i *menfotisme*. I prou. I, evidentment, no haver admés de cap manera els vocables

passota i *passotisme* que, encara que els grafiem amb *s* doble, són uns castellanismes completament inútils i sense gens de tradició entre nosaltres i, damunt i per si això fóra poc, completament passats de moda entre el jovent castellanoparlant. Lamentablement, en el DNV s'han inclòs aquestes 10 paraules com a normatives quan només se n'haurien d'haver acceptat dues.

Espere que la tercera edició del *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* inclourà *menfot* a més de continuar incloent-hi *menfotisme* i que no n'inclourà cap més.

NOTA: El fragment reproduït de Joan Fuster en el qual empra la paraula *menfotista* es pot trobar en *Obres completes, II, Diari 1952 - 1960*, Edicions 62, Barcelona, pàg. 146.

menjar més que una revolta de riu

Menjar molt, ser molt menjador.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 17 de juliol de 1973, titulada *Vacances en un poblet*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàgs. 138 i 139), llegim:

«El marit és molt actiu,
la muller, dona de pes,
i els quatre fills mengen més
que una revolta de riu.»

Aquesta expressió l'usa l'escriptora Encarna Sant-Celoni i Verger en la seua prosa literària. En la novel·la *Al cor, la quimereta* podem llegir:

«Encara que no es pot dir tampoc que jo no haja sigut afortunada amb el marit que a mi em va tocar, perquè, gràcies a Déu!, a part de l'úlcer a –que, de tant en tant, li fa la guitza–, no m'ha caigut quasi mai malalt; menjar, menja més que una revolta de riu, i de tot –unes platerades que no sé a on se les fica–; treballar, de sol a sol i de mala manera [...]»

Jordi Raül Verdú en *La velleta refranyera* escriu:

«–Mengeu més que una revolta de riu. Heu fet com el porquet de sant Antoni, us ho heu menjat tot.»

En el llibre *Rondalles populars valencianes: antologia, catàleg i estudi dins la tradició del folklore universal*, edició a cura de Rafael Beltran, llegim:

«No cal dir-ho: el gegant menjava més que una revolta de riu.»

El DIEC2 no recull l'expressió *menjar més que una revolta de riu*.

El DNV de l'AVL sí que recull l'expressió *menjar més que una revolta de riu*.

mentres

En el poema *En un racó bíblic*, de Joan Valls, llegim:

«En un racó en què la pedra
va irisant-se al sol ponent
amb somniadora màgia
de fulgors evanescents,
i una palmera m'evoca
bíblics records reverents,
mentres el blau m'embriaga
d'indolències silents
i el violí de la brisa
crispa el càntic de l'ocell,
em bressa un somni d'estampes
mon cor d'enyorança ple.»

En el poema *Oda a Alacant*, de Joan Valls, llegim:

«Dins son fanal de sol l'esguarda l'Harmonia,
ondina tremolosa que belluga al crepuscle
un idil·li d'estels i tornaveus de lluna,
mentres l'oneig fa randa de fosfòrics capricis
ressonant en la immensa cargola del silenci.»

En el poema *Elegia a un altre infant*, de Joan Valls, trobem:

«Déu, sí, Déu t'ha promés un trosset d'alta pau
però, mentres, les punxes de l'esbarzer t'empaiten
i no saps la lliçó del rònc sil·labari
perquè creus que aquells signes tan de fer sofrir més.»

En el poema *Do de la pau*, de Joan Valls, podem llegir:

«I, mentres, l'aladre és la norma primera
per a fer conquestes de gran cavaller.
Doncs sempre l'espiga és la noble cimera
que alena el seny digne de l'home que impera
pel cor i el saber.»

En el *Poema de la núvia hortolana*, de Joan Valls, llegim:

«I al prec devot del llaurador
s'unix el rés ple de fe bona,
mentres que pel poble amb santa amor
el toc de l'Àngelus ressona.»

Joan Valls també va emprar *mentres* en la seua poesia festiva. En la *Cançó de Serafí* del dimarts 25 de juliol de 1972, titulada *Visions d'estiu*, llegim:

«Blau de cel i llum de sol
en el bell paisatge espleta
mentres vola l'oreneta
i refila el rossinyol.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 19 de desembre de 1972, titulada *Nadalenca*, llegim:

«La ciutat en llums destaca,
la gent s'atrafega al viu
i va afluint la butxaca
mentres sona la matraca
amb aquell so primitiu.»

Joan Valls Jordà va escriure moltes voltes la forma *mentres* en la seua obra poètica, però també va emprar molt la forma *mentre*. No puc saber quants d'aquests “mentre” varen nàixer de Valls i quants varen ser responsabilitat dels correctors.

El *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (1a i 2a edicions) i el *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* d'Enciclopèdia Catalana no arrepleguen la variant formal *mentres*, únicament arrepleguen la forma *mentre*.

Si cerquem la paraula *mentre* en el DIEC2 trobarem:

1 conj. [LC] Durant el temps en què. *Mentre tu fas el dinar, jo estendré la roba.*

2 [LC] **mentre que** loc. conj. Indica contraposició entre dues accions. *Tu treballes mentre que ell viu de renda.*

Si cerquem la paraula *mentre* en el *Diccionari Valencià*, editat conjuntament per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, la Generalitat Valenciana i Edicions Bromera trobarem:

mentre conj. 1. Durant el temps en què. *Mentre fas el dinar, arregaré la casa.* 2. Suposant que, posat cas que, si. *Mentre això siga així, pots comptar amb nosaltres.*

El *DVal*, tot seguit, arregla la locució *mentre que*, que definix i exemplifica.

Després de l'entrada *mentre*, trobem l'entrada *mentres*, que remet a la primera, és a dir, el *DVal* considera *mentre* com a forma principal i la variant formal *mentres* com a forma secundària. En canvi el diccionari del SALT3 ho fa exactament al revés.

El *Diccionari ortogràfic i de pronunciació* de l'AVL arregla *mentre* i *mentres*, però cap de les dues paraules remet a l'altra. El DNV de l'AVL inclou *mentre* i *mentres*, la primera és la principal i la segona la secundària. En l'entrada *mentre* del DNV trobem:

«Durant el temps en què. *Mentre fas el dinar, arregaré la casa.*»

Cal aclarir que la forma *mentre*, evolució de la més antiga *dementre*, és la més fidel al seu origen etimològic, però també s'ha de dir que, hui en dia, tots els valencians usem únicament i exclusivament la variant formal *mentres*—variant molt antiga que ja s'usava en el segle xv—, motiu pel qual considere que aquesta forma, no només s'ha d'incorporar a la llengua culta, sinó que s'ha d'usar de manera preferent. Jo, personalment, fa temps que vaig decidir usar només aquesta forma en el meu valencià escrit, la mateixa que use i he usat sempre en el meu valencià parlat. La mateixa decisió ha pres el gramàtic Abelard Saragossà Alba, que usa sempre *mentres* en tots els seus escrits, i així, en la seua *Gramàtica valenciana raonada i popular. Els fonaments* (CEIC Alfons el Vell. Gandia, 2003) podem trobar 120 *mentres* i ni un sol *mentre*.

Les paraules compostes, com sabem, es formen per addició dels seus components. Sembla prou clar que *mentrestant* és, simplement, *mentres* + *tant*, de la mateixa manera que l'expressió castellana *mientras tanto* és *mientras* + *tanto*. De fet, en castellà, les paraules *mientras* i *tanto* s'escriuen separades. Però també s'ha considerat la possibilitat que *mentrestant* s'haja format a partir de *mentre* + *estant* (DECat V,590b25).

La variant formal *mentres* és, simplement, la paraula *mentre* amb l'afegit d'una esse al darrere, una esse epítètica anomenada pels lingüistes *suffix adverbial*. Tenim altres paraules com ara *abans*, *corrents*, *ensems* o *llavors*, que també porten afegit aquest sufix adverbial (DECat I,5b17 i III,774b55). No em sembla just que s'elevi a

l'altar de la correcció normativa determinats mots amb sufix adverbial *i*, en canvi, es condemne a l'infern de la inacceptabilitat la paraula *mentres* que, actualment, usem, sense excepció, tots els valencianoparlants. Espere i confie que els diccionaris que ara no inclouen el vocable *mentres*, en pròximes edicions, ho faran.

NOTA 1: *En un racó bíblic* és l'onzé poema d'*Els mormols sentimentals* que forma part del llibre *La cançó de Mariola*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 24)

NOTA 2: *Oda a Alacant* és el primer poema de *Blau d'eternitat* que forma part del llibre *Grumet a soles*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 119)

NOTA 3: El poema *Elegia a un altre infant* forma part del poemari *Paradís en blanc*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 285)

NOTA 4: *Do de la pau* és el segon poema de *Càntic dels tres dons* que forma part del llibre *Toia d'ofrena*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 194)

NOTA 5: El *Poema de la núvia hortolana* forma part del llibre *Toia d'ofrena*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 220)

menúncies

Entranyes dels animals que es poden menjar.

Podem dir, per exemple: «A mi, del dinar de Nadal, lo que més m'agrada és la pilota i la sopa de menúncies, però sense fetge, només amb el cor, la freixura i la morella. ¡Ah!, i l'ou dur, clar.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 12 de desembre de 1972, titulada *Una higiene en baixa forma*, llegim:

«Sobre el marbre està el cuixot,
el formatge i el sagí,
el capolat de pilota,
les menúncies de conill,
de gallina i de pollastre; [...]»

Aquest mot, en l'accepció definida, l'usa també Enric Valor en la seua prosa literària. Així, en la rondalla *El Gegant del Romaní* trobem:

«Adolfet, amb cantals i el raor de la berena, els el va partir: les potes de darrere i la renyonada, per al llop; el lleu i les menúncies, per al falcó; el costellam, per al gos, i el cap, per a la formiga.»

En la rondalla *El pollastre de festes*, també d'Enric Valor, podem llegir:

«—iCalla, calla. Dona, que ens han fet una olleta de fesols menuts... I demà, quan matarem el pollastre, ija veuràs, ja, quina sopa de menúncies! — feia ell tot ple de seny i esperança.»

En la mateixa rondalla, una miqueta més avant, diu:

«—iQuina sopa de menúncies que hi farem, Rosa!»

I en la mateixa rondalla, una mica més avant encara, llegim:

«Entraren; l'haca fou menada al corralet; el pollastre, ja un gall d'allò ferotge i resplendent, amb els seus tres estius a les costelles, fou tret una vegada més i ficat en un gabiot amb tots els miraments exigits per la perspectiva d'una olla desusada i d'una suculentia sopa de menúncies.»

La paraula *menúncies* és la pròpia d'Alcoi (població nadiua de Joan Valls), de Castella (població nadiua d'Enric Valor) i de tot el valencià nord-meridional. El DCVB, a l'entrada *menúncies*, diu:

«Menuts d'animal (Maestrat, Val., Eiv.); cast. *menudencias*. Les salarà sense treure les menúncies, Bol. dim. 138. Etim.: d'un creuament de *menúncies* i *menudències*.»

Així, doncs, el DCVB ens parla del Maestrat, de València i d'Eivissa, però no diu ni pruna d'Alcoi ni de tota la zona nord-meridional, a on no es diu d'altra manera.

A la zona del Baix Vinalopó, en canvi, per a aquest concepte s'usa la paraula *menudències*.

El DIEC2 no recull la paraula *menúncies*. El concepte definit correspon a una de les accepcions de la paraula *menuts*.

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *menúncies* en el concepte ací definit.

mercolí

Persona que porta els seus productes al mercat amb la finalitat de vendre'ls.

Podem dir, per exemple: «A mi m'agrada més anar al mercat el dissabte, que és quan acudixen tots els mercolins dels poblets.»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 15 de desembre de 1970, titulada *Paper moneda actual*, trobem:

«L'altre dia en el mercat,
al canviar-me un mercolí,
em donà una col·lecció,
una col·lecció de cinc,
que eren uns quadrets abstractes
on es mostraven al viu
tatxetes de sang de bou,
grassa groga de pernil,
gotes de tinta de polp
aurèoles de sagí
i tots ells feien olor
de moniato podrit.»

Aquest mot és d'ús habitual a Alcoi.

El DIEC2 no recull la paraula *mercolí*.

El DNV de l'AVL ha inclòs la paraula *mercolí* amb una definició quasi idèntica a la que he posat jo en els meus llibres: «Persona que porta els seus productes al mercat per a vendre'ls.»

més net que una espasa

1)

Molt net, tant en sentit real com en sentit figurat.

2)

Sense diners, en sentit figurat.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 19 de desembre de 1972, titulada *Nadalencia*, podem llegir:

«Fa càlculs el cap de casa
prevenint el gran consum.
La cartera li s'arrasa
i al fi, més net que una espasa,
ho veu tot gris com el fum.»

Aquest modisme comparatiu de superioritat s'usa també a la Safor.

El DIEC2 no recull l'expressió *més net que una espasa*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *més net que una espasa*.

més sord que un cantal

Es diu d'algú molt sord, que té una hipoacúsia molt forta.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 22 de novembre de 1966, titulada *Canvi de llengua*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 52), llegim:

«Té abranor, molt bé no dorm
i està més sord que un cantal,
encara que en Benidorm
tinga pins, cala i casal.»

Modismes comparatius de superioritat equivalents a aquest i també emprats pels valencians són: *més sord que una maça*, *més sord que una pedra*, *més sord que una perola*, *més sord que una rella*, *més sord que una tabala* i *més sord que una tàpia*. Més encara que aquests s'usen els corresponents modismes comparatius d'igualtat: *sord com una maça*, *sord com una pedra*, *sord com una perola*, *sord com una rella*, *sord com una tabala* i *sord com una tàpia*. També s'usa, lògicament, el modisme comparatiu d'igualtat *sord com un cantal*.

Dels catorze modismes comparatius relacionats més amunt, el DIEC2 només n'arreplega un, *sord com una tàpia*.

Dels catorze modismes comparatius relacionats més amunt, el DNV de l'AVL només n'arreplega dos, *més sord que una rella* i *sord com una maça*.

micapà

Tòpic de consistència blana, capaç de retindre una gran quantitat de calor humida, que es posa entre una tela i una gasa i s'aplica sobre la pell de la part afectada com a calmant, emol·lient, antiinflamatori i per a millorar la circulació sanguínia local.

La substància que tradicionalment hem emprat els valencians per a fer els micapans és la farina de llinós, a la qual es poden afegir plantes medicinals i, fins i tot, una miqueta de farina de mostassa, si volem que tinga propietats revulsives.

La manera de preparar un micapà és la següent. Es posa la farina de llinós en un perol i es barreja amb aigua fins a aconseguir una pasta fluida. Es posa el perol al foc i es remena de manera continuada amb una cullera de fusta fins que adquireisca una consistència suficientment espessa. S'estén sobre una tela una capa de la pasta obtinguda que tinga un dit de grossa aproximadament, se li posa al damunt una gasa i, si es considera oportú, s'empolvora amb farina de mostassa. S'aplica sobre la pell ben calent, però que no creme.

En l'obra teatral *La visita del Blavet* (*Sainets alcoians*, p. 105), escriu Valls:

«[...] puix que quan estic malalt
de grip o de diarrea,
sols tinc micapans de brea
i gàrgares d'auia i sal?»

També Enric Valor usa a aquest mot en la seua obra. En la rondalla *El llenyater de Fortaleny* llegim:

«—Ai, Sahida! —se li queixà tot astorat Ben Paulo—. Ai, Sahida, que jo no respire bé, que jo no he tingut mai açò, que jo estic molt roïnet, que jo vaig a morir-me! Sahida, tota plorosa, vinga a fer-li tassetes d'herbes i micapans calents al pit.»

I en la rondalla *Joan Antoni i els torpalls* trobem:

«—Què haig de fer, jove? —respongué polidament la velleta—. Que vam anar jo i el meu home l'any passat allà amunt, molt lluny, a la fira de Cocentaina, per baratar la somera per un ase, i jo hi vaig veure aquesta post tan bonica, de dur al forn el pa, i la vaig comprar de seguida; però a l'arribar ací, em vaig adonar que té un nuc en la fusta, que la fa molt lletja, i, com que no sabem llevar-li'l, li estic posant un micapà per veure si se li reblaneix el grop i se li'n va.

»—Tal com quan nosaltres tenim un gra, no és això? —féu Joan-Antoni, meravellat de la ximpleria de la vella.

»—Igualet, igualet. L'any passat me'n va eixir un a mi enmig del front, que semblava talment l'alteró de la post. I si hagués vist... Amb tres micapans només se me'n va anar. Però el cas és que estic posant-ne a la post un darrere l'altre, des de fa dos mesos, i no se li vol llevar.»

El DIEC2 no recull la paraula *micapà*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *micapà* que remet a *cataplasma*.

morrió

Allò que es deu a un altre.

Podem dir, per exemple: «Si tot va bé, este mes em trauré de damunt un bon morrió.»

A Alcoi un deute es denomina col·loquialment un morrió, probablement perquè un morrió, que és un boç, priva de llibertat de moviments l'animal que el du, de la mateixa manera que un deute priva de llibertat a qui el té.

En el poemeta *Vacances i morrions*, publicat el dimarts 27 de juliol de 1965 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 45), llegim:

«Finaran les vacances
com un gojós espectacle,
i en vindre serà un miracle
el fer front als morrions.»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 18 de setembre de 1973, titulada *El yoga com a sedant*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 140), trobem:

«Però sé que ell el practica
amb tal sentit d'evasió,
que en l'afany per olvidar
les mundanals amargors,
i com té deutes a manta
perquè compra a tret gobiós,
en el yoga hindú es consola
olvidant els morrions.»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 16 d'abril de 1974, titulada *El símbol conciliador*, llegim:

«[...] sense penúries malignes
i en franca cordialitat;
sense boires sornegueres,
sense morrions infausts,
puix que el símbol de la Festa
és una expressió de pau
que adopten amb germanor
igual moros que cristians.»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 6 d'agost de 1974, titulada *Epigrames estiuencs*, trobem:

«Gràcies a l'extraordinària
que en vacances ha cobrat,

Pep, com a mida primària,
ha tap algun forat.
li devia al fontaner,
li devia a l'ebaniste,
al manyà, a l'electriciste,
al llandero i al fuster.
I és que al comprar d'ocasions,
les coses pa'l nou piset,
li se va omplir el basquet
de dramàtics morrions.
Ara ja la son concília
i com un canonge dorm,
i estiueja la família
en casa, no en Benidorm.»

En l'acte tercer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares* el personatge anomenat Joanet diu:

«I a octubre, com ja estaré
ben lliure de morrions,
perquè el teler bé funciona
i tinc bona producció
per llançar, ens casarem.
¿No et fa, Roseta, il·lusió?»

En l'acte primer de l'obra teatral *Els reis vingueren a peu*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Batiste diu:

«Sí, Leonor, sí. Però treballant tres dies només, els morrions s'allargaran fins a Sant Jordi. Gita els xics, Leonor, i el soparet els el portes al llit d'ací a un moment.»

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *morrió*.

El DNV de l'AVL sí que recull aquest significat de la paraula *morrió*. La sisena accepció, que porta la marca de col·loquial, diu: «Deute».

mostós

Mancat de netedat, tacat, brut, però no de manera exagerada.

En el poema *La mare* que forma part del poemari *Quadern vermell*, de Joan Valls, podem llegir:

«Quan ma mare rentava al safareig
la roba mostosa de la mainada,
jo la mirava amb summa reverència,
pensant el seu destí de vincle anònim
i el lligam que ens donava.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 15 de desembre de 1970, titulada *Paper moneda actual*, trobem:

«iQué vell el paper moneda
que corre hui per ahí!
Els bitllets de cent pessetes
estan tan bruts i pansits,
tan mostosos i tan lletjos,
que fan fàstic vomitiu.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 11 de juliol de 1972, titulada *Una font que és una pena*, trobem:

«Una font que abans xorrava
cantant àries de cristal,
ara està trista, mostosa,
feta una calamitat.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 9 de gener de 1973, titulada *Elogi incomplet*, trobem:

«I ara, tornant a l'aspecte
de nostre poble formós:
¿no es podria adecentar
eixe urinari mostós
que té fatxa de ruïna
en el centre populós?»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *mostós*, diu:
«*adj.*

»1. Abundant de most; cast. *mostoso*. Lo autumpne mostós, Alegre Transf. 12. El suc, gras i mostós..., era guardat en grans alfàbies, Riber Miny. 86.

»2. Untat de suc o pasta enganxosa; cast. *viscoso, pegajoso*. Mon fill, pren una cistella (e era mostosa e terrosa) e ves a la font, Sermons St. Vicent (Ribelles Biblgr. 324).

Fon.: mustós (or., men.); mostós (occ., val., mall.)»

En el parlar actual d'Alcoi, *mostós* no significa en absolut 'untat de suc o pasta enganxosa', significa 'brut' o 'més aïna brut'.

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *mostós*.

El DNV de l'AVL sí que recull aquesta accepció de la paraula *mostós*.

no vore's cera en l'orella

No tindre diners, no tindre un cèntim.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 1 de setembre de 1970, titulada *Frase feta*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 88), llegim:

«Sembla ser un problema vell
el que, augmentant els salaris,
els consums alimentaris
pugen que és un desgavell.
I els que vivim d'un jornal
sense altra suma o gabella,
sabem que, per sort fatal,
no ens vorem cera en l'orella.

»Quan puja el sou l'alegria
és sempre la del badoc,
ja que ella dura més poc
que un coet de l'Olleria.
Per això clamem al cel
en crit que és un bel d'ovella
i proferim amb recel:
no ens vorem cera en l'orella.

»¿Quines rares desventures
inclou eixa economia
que fa pujar, dia a dia,
la carn, el peix, les verdures?

¿Quin enigma tenebrós
 minva el goig de la cistella?
 L'efecte sempre és boirós:
 no ens vorem cera en l'orella.
 »Si no es manté el grau degut
 i la tarifa s'esmola,
 el perol i la cassola
 baixaran de contingut.
 I eixe anhel d'ancianitat
 que és comprar-se una penella,
 del programa s'ha borrrat,
 i amb tanta calamitat
 no ens vorem cera en l'orella.»

Aquesta expressió, amb el significat definit, és molt popular a Alcoi. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Alcover-Moll, entre les locucions que relaciona al final de l'entrada *cera*, inclou les següents: – d) *No tenir cera en les orelles*: no poder alçar-se d'un mal estat, d'una depressió física, moral o econòmica (Val.). – e) *Treure-li a algú la cera de l'orella*: explotar-lo, treure'n tot el profit possible (Cast.).

Equivalents d'aquesta expressió usats pels valencians són: estar baló (o pelat), no tindre un cèntim (o un clau, o per a fer cantar un cego, o un xavo, o més que la creu del front).

La llengua estàndard sol emprar: anar a cavall de l'egua blanca, no tenir de què fer estelles (o de què fer mànigues, o més que el sol que pega a la cara, o més que la capa al muscle, o ni casa ni alberg, o ni gra ni palla, o ni una malla, o sinó la creu del front, o trast que parar, o un bocí de pa, o un cèntim, o un clau, o un pa a la post, o un pam de teulada, o una creu per a tapar-se un ull).

El DIEC2 no recull l'expressió *no veure's cera en l'orella*.

El DNV de l'AVL arreplega *no tindre cera en les orelles* (o *no veure's cera en l'orella*) «Patir una situació econòmica d'escassetat de manera permanent per falta d'hàbits d'estalvi o per gastar incontroladament. *Ja pot treballar, que no tindrà mai cera en les orelles.*»

olià / alolià

Paper amb versets festius que, a Alcoi, tiren al públic els festers, especialment els membres de la filada de Llauradors, en les entrades de Moros i Cristians.

«El xiquet va tirar els bitllets de mil pessetes al carrer com si foren olians i no varen poder recuperar-ne més que tres.»

Aquesta frase és una transcripció literal de la que em va dir ma mare a darreries de l'any 1963 explicant-me l'entremaliadura que havia fet el fill menut d'una coneguda. Açò va passar a Alcoi, exactament en el carrer de Sant Jordi.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 30 de març de 1971, va escriure Joan Valls:

«Mai en ta vida cobreres
don Gustavo Adolfo Bécquer,
la xifra que presidixes
en els “olians” que estrenes,
morint-te en el desengany
d'un món que no et va comprendre.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 8 de maig de 1973, va escriure Joan Valls:

«[...] i els bitllets seran només
uns “olians” en desgràcia
bufats pels vents de ponent,
de llebeig o tramuntana.»

La paraula alcoiana *olià* és una evolució del mot *al·leluià*. També hi ha la variant formal, menys evolucionada, *alolià* que també va emprar Joan Valls.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 18 de febrer de 1969, va escriure Valls:

«Un bitllet de mil pessetes
hui és un trist “alolià”
que se'n fuig en quatre dies
només en el quemenjar.»

Joan Valls va escriure “olians” i “alolià” entre cometes perquè, en aquests versos, els vocables tenen un significat figurat, ja que es referixen a bitllets de banc, no a al·leluians festers.

També Joan Valls va escriure alguns poemetes per als olians festers, com no podia ser d'altra manera. Heus ací el poema titulat *Maseret alcoià* per a un olià de la filada de Llauradors:

«Sóc maseret d'ocasió
en esta Festa tan bella
i empunye força i corbella

per lluir-me en la funció.
iAi, que més voldria jo,
llaurar i plantar favetes,
cultivar les bajoquetes
i entrecavar els bancals
mentres canten els pardals
i volen les orenetes!»

El DIEC2 no recull ni *olià* ni *alolià*. Tampoc arplega *al·leluià*.
El DNV de l'AVL recull *olià* que remet a *al·leluià*. No recull *alolià*

NOTA: El text del poemeta *Maseret alcoià* l'inclou Adrián Miró en el seu llibre *Joan Valls: vida y obra de un poeta*. Podem trobar-lo en la pàg. 186.

olm

Arbre caducifoli de la família de les ulmàcies, espècie *Ulmus minor*.
Joan Valls en el poema XVII del poemari *Breviari d'un eremita urbà* escriu:

«Vaig al meu domicili del carrer d'Argadins
que dóna a una placeta on hi ha, entre gespa i olms,
un bust de ferro vell dedicat a Azorín.»

En el poema *Com una gasela* del poemari *Tast d'eternitat* llegim:

«iQuins violins de brisa volten ritmes fugissers,
i com l'olm fa més esvelta l'ànima,
per assetjar-te amb rauxes feridores,
anomenant-te estel, dona, núvol, gasela!»

En la *Cançó de Serafi* del dimarts 30 de novembre de 1971, titulada *Amor lliure i destrucció*, escriu Valls:

«La llibertat més completa
els donava el to cordial
dins del verd d'una placeta
on creix l'olm, la palmereta
i el roser ornamental.»

La forma *olm*, amb la *l* etimològica conservada, que empra Joan Valls en aquests poemes es conserva en algunes poblacions valencianes meridionals, encara que en algunes altres, per un fenomen de rotacisme, l'alveolar lateral sonora es pronuncia com una *r* simple que s'articula amb un batec de la llengua en els alvèols, com en la paraula *cloroform*. La paraula *olm* es pronuncia amb *o* doble oberta.

El DIEC2 té l'entrada *olm* que remet a *om*.

El DNV de l'AVL no inclou la paraula *olm* però sí la variant formal *om*.

NOTA 1: El poema XVII del llibre *Breviari d'un eremita urbà* podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 518)

NOTA 2: El poema *Com una gasela* del poemari *Tast d'eternitat* podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàg. 231)

NOTA 3: Cal aclarir que el carrer on vivia Joan Valls a Alcoi es diu *carrer del Carme*. Carrer d'Argadins és una una denominació medieval del carrer del Carme que l'autor usa com una llicència poètica.

orendella

Ocell insectívor de costums migratoris que els ornitòlegs anomenen *Hirundo rustica*. El plomatge de les parts superiors és negre blavós i el de les parts inferiors d'un blanc brut al pit i a l'abdomen i vermell rovellat al front i a la gola, amb un collaret blau fosc. Té una cua pronunciadament forçada, per la qual és molt fàcil reconèixer-lo en vol. Viu associat a l'home, però sempre en zones rurals, prop de l'aigua.

Els valencians usem, per a denominar l'ocell descrit, les paraules *orandella*, *orendella*, *oronella* i *oroneta*, juntament amb altres variants formals més minoritàries com *orandilla*, *orenella*, etc. A vegades coexistixen dues formes en una mateixa població. Els mots *orandella* i *orendella* són d'origen mossàrab.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 6 de juny de 1972, titulada *Elogi a la Glorieta*, trobem:

«[...] i el blau del cel el retallen
tisoretetes d'orendella.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 13 de març de 1973, titulada *Del gris al blanc*, trobem:

«En eixes línies tan belles
que li donen senyoriu,
no tardaran en fer niu
les pròximes orendelles.»

Jo, en el parlar d'Alcoi, he sentit dir molt més *orandella* que *orendella*. En la meua família sempre s'ha dit *orandella* i així ho he arreplegat en els meus llibres *Valencià en perill d'extinció* i *El valencià de sempre*.

Hi ha una estrofa de la cançoneta alcoiana dedicada a la filada de les Tomasines, que diu:

«Nosaltres eixim a la festa
com si fórem oranelles;
i si pregunten qui som:
som les tomasines velles.»

Tenim refranys com: «Per Sant Macià l'oroneta ve i el tord se'n va» i «Ni un dit fa mà, ni una oronella fa estiu».

El DIEC2 no arreplega les formes *orendella* ni *orandella*. Sí que arreplega *oronella* que remet a *oreneta*.

El DNV de l'AVL arreplega la forma *orendella* que remet a *oroneta*. No arreplega *orandella*.

pandorga

I)

Instrument rústic musical que consistix en una pell tensada, col·locada sobre la boca d'un recipient, amb una canya fixada en el centre que, en ser fregada amunt i avall amb la mà humida o amb un drap banyat, produïx un so fort, ronc i monòton. Tradicionalment s'ha usat per a acompanyar les cançons de Nadal.

Els valencians, per a denominar aquest instrument, empren les paraules *pandorga* i *simbomba*.

Tenim la dita: «Qui calla atorga i toca la pandorga.»

En la *Cançó de Serafí* del dissabte 30 de desembre de 1972, titulada 1973 –poemeta que va escriure a darreries de 1972 per a donar la benvinguda a l'any nou, 1973–, i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg.131), llegim:

«Si l'any nou la pau atorga,
durà a tots un poc d'amor
i fregarem amb fervor
la canya de la pandorga.»

En la novel·la *Sense la terra promesa*, d'Enric Valor, podem llegir:

«Per fora, malgrat el fred, es sentien les cançons de les colles d'infants que havien gosat a eixir a arregar menges nadalenques per cases d'amics i coneguts i a visitar betlems i tocar-hi la pandorga.»

La nadala *La Pandorga*, pròpia de la comarca de l'Alcoià, diu així:

«La pandorga és un perol,
el reclam un tros de llanda,
la pell és de conill
i lo que furga un tros de canya.
La pandorga està borratxa
i qui la toca també,
i els fadrins que van en ella
no valen un dihuité.»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada DIVUITÈ o DEVUITÈ, trobem: «Moneda antiga valenciana que valia divuit diners de plata. Les tomates no són cares | quant a trompicons ni ha, | mes al començ... una tomata... un dihuitè fan pagar, Ros Rom. 94. La guitarra està borratxa | i qui la toca també, | i els fadrins que van en ella | no valen un dihuité, cançó valenciana (ap. Martí G., Tip. mod. II, 89). Si'ls dixes marcar li donaré un quinet.—Ni tampoc per un diuité!, Guinot Capolls 59.»

Com podem observar, els versets que Joaquim Martí i Gadea arreplega en el segon volum del seu llibre *Tipos, modismes y còses rares y curioses de la terra del Gè* (València, 1918, pàg. 89) són idèntics a la segona estrofa de la cançoneta de Nadal que he transcrit, nadala que encara és coneguda per terres alcoianes, amb l'única diferència que Martí i Gadea, en lloc de *pandorga*, escriu *guitarra*.

El Grup de Danses Carrascal d'Alcoi va publicar a darreries de l'any 1998 el CD titulat *L'asquilando (Cançons populars del Nadal alcoià)*. En el prospecte amb les lletres de les nades que acompanya el CD apareix la segona estrofa de *La Pandorga* escrita de la manera següent: «La pandorga està borratxa / els qui la toquen també. / Els fadrins que van en ella / no valen un divuitet.» Les diferències respecte a la versió original es deuen, sense cap mena de dubte, al fet que la lletra de la cançó ha estat arreplegada de la llengua viva, transmesa per tradició oral de pares a fills i, per tant, s'han produït alguns petits canvis al llarg del temps. El fet que la paraula *dihuité* aparega grafiada *divuitet* de manera incorrecta és perquè, al desaparèixer la moneda en qüestió de la memòria col·lectiva i oblidar la gent el significat del nom de la moneda, es va deformar la manera de pronunciar-lo i ara, qui ha transcrit la lletra

de la nadala de la llengua viva, ha grafiat el vocable com li ha paregut millor, sense saber quin era el significat d'allò que escrivia.

2)

Dona molt grossa i panxuda. Gotza.

Podem dir, per exemple: «Tan primeta que era de fadrina i ara s'ha fet una gorda pandorga, que no l'haguera coneguda.»

En aquesta accepció també es pot usar en masculí.

El DIEC2 no recull la paraula *pandorga*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *pandorga* que remet a *simbomba*.

NOTA: Un dihuité era una moneda de plata creada durant el regnat de Joan I el Caçador a darreries del segle XIV. Es va encunyar i utilitzar en el Regne de València de manera ininterrompuda durant més de tres segles, des de la seua creació fins a la promulgació del Decret de Nova Planta a començament del segle XVIII. Duia en l'anvers la cara del rei i en el revers les armes del Regne de València. Equivalia a dhuit diners d'argent.

panfigol

Espècie de coca redona i plana, feta de figues seques i ametles.

Per a elaborar el panfigol, en primer lloc llevarem els peçons a les figues seques i les enfarinarem, després ficarem una o dues ametles pelades dins de cada figa i, una vegada farcides, les ficarem en una premsa i les premerem tant com calga, fins a obtindre la consistència desitjada. És un menjar d'hivern.

A Alcoi i a la Vall d'Albaida es pronuncia 'pamfígol'.

En l'obra teatral *El crit de la festa*, de Joan Valls Jordà (*Sainets alcoians*, p. 303-304), el personatge anomenat Tona diu:

«Jo veig ací un ou fregit,
 ací una albargina veig,
 a este costat un panfigol,
 allí un morter al revés
 ací un parell d'ulls... de poll,
 i tot en conjunt pareix
 una horrible pesadilla
 de coses incoherents.
 ¿Quin güendo açò t'ha inspirat?»

En la novel·la *El mut de la campana*, de Josep Lozano, trobem:

«Dinàrem tres viandes: perdiu en escabetx, conill cuinat amb allets i pollastre a l'ast, a més d'ensalades d'encisam, ceba i ou dur, ben adobades amb oli verge, i vi de Torís. per acabar, com a darreries, pomes, taronges, panfígol i prunetes gebrades de sucre.»

El DIEC2 no recull la paraula *panfígol*. Sí que arreplega la variant formal *panfigo*, – que trobem en el DCVB – que remet a *pa de figues* que definix de la manera següent: «**pa de figues** [o **pa de figa**] Massa de figues seques molt atapeïdes i capolades, sovint barrejades amb ametlles i nous trencades.»

El DNV de l'AVL sí que arreplega la paraula *panfígol* amb tres accepcions. La primera és: «coqueta redona feta amb figues seques i ametles premsades». No arreplega la variant formal *panfigo*.

pedra pomis

Roca volcànica extraordinàriament vesicular formada a partir de fragments de lava àcida projectats a l'aire per un volcà els quals, en desprendre's els gasos, presenten moltes cavitats, cosa que la fa molt porosa. Té una densitat molt baixa. El nom científic d'aquesta pedra és *pumicita*.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 29 de juliol de 1969, titulada *L'aplegà a la lluna*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg.80), llegim:

«O com diu el meu veí
l'espavilat Paco Gomis:
“Creu-me a mi. És tot pedra pomis.
No hi ha res més, Serafí”.»

Pedra pomis –que és el nom popular alcoià de la pedra volcànica descrita– és, simplement, la valencianització de la denominació castellana *piedra pómez*. Com veiem, en qüestions de llengua, el poble actua amb molta lògica: si el cognom castellà Gómez en valencià és Gomis, ¿quin nom ha de tindre en valencià la pedra que en castellà s'anomena *pómez*? De fet, en català no hi ha cap paraula acabada en *-omis* (amb *o* oberta) excepte les que empra Joan Valls en la rima d'aquests versets festius.

El nom que s'usa generalment en la llengua normativa és *pedra tosca*, denominació completament inadequada per als alcoians perquè a Alcoi –i en altres molts llocs, també– s'anomena *pedra tosca* a una roca sedimentària detrítica composta en més d'un 85 per cent d'arena cohesionada amb un ciment natural. Aquesta pedra arenosa s'ha utilitzat molt en construcció. Antigament, de les pedreres de pedra tosca, s'extre-

ien grans blocs dels quals, després, s'obtenien els carreus amb què es varen construir molts edificis alcoians, alguns tan significatius com l'ajuntament.

A Alcoi també s'anomena *tosca* al depòsit de calç que es forma en l'interior de les canonades d'aigua potable.

El DIEC2 no recull la denominació *pedra pomis*.

El DNV de l'AVL no recull la denominació *pedra pomis*.

pelis

Fred intens, en llenguatge col·loquial.

El mot *pelis* deriva del verb *pelar*. Dir «¡quin pelis que fa!» és igual que dir «¡fa un fred que pela!»

La paraula *pelis* és d'ús habitual a Alcoi. Es pronuncia amb *e* oberta.

En l'acte primer de l'obra teatral *Els reis vingueren a peu*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Matilde diu:

«¡Quin pelis que fa, tio Blai! ¡Alcoi té l'aspecte d'un poble amortallat! Més de mig metro de neu hi ha en els carrers.»

El DIEC2 no recull la paraula *pelis*.

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *pelis*.

penella

Porció de terreny escabros no gaire gran i apartat de la població.

Una *penella*, a Alcoi, és un terreny més aïna menut i accidentat que està situat en una zona apartada de la població, en la serra. Les penelles s'han fet servir tradicionalment per a usos agrícoles, motiu pel qual sempre s'han abanalat i, donades les característiques dels terrenys, els bancals sempre han estat a diferents nivells, els uns més amunt i els altres més avall, amb caminets per a poder anar dels uns als altres. En les penelles sempre s'han plantat cultius de secà que els cal poca atenció i poca aigua com ara oliveres i garroferes. En moltes penelles hi han també pins i carrasques.

Una penella, per regla general, és d'un amo, però també pot ser de diversos amos. Dos germans, per exemple, poden heretar la penella dels pares i conservar-la compartida tota la vida.

En una penella s'hi poden fer construccions o no. Tradicionalment s'ha fet només una caseta molt menudeta per a guardar les eines agrícoles i poder-se arrecerar en cas de necessitat i, en alguns casos, un pou. També hi ha qui s'ha fet una caseta per a estiuajar, caseta que pot ser xicoteta o gran.

La paraula *penella* deriva del llatí *PENA* que significa ‘penya’. El nom és molt adequat, perquè el terreny d’una penella sempre és escabrós, accidentat, irregular, desnivellat. No és mai un terreny pla.

Joan Coromines en el seu DECat (VI, 422b16) diu: «+*Penella* m’explicaren a Alcoi que és una caseta campestre més petita que un *riurau* (1962). Com que no ens vaga d’entrar-hi a fons, i de tota manera no s’hi veu fàcil enllaç semàntic amb *pena* (= *PENYA*), anotem com una mera possibilitat que surti d’un mossàrab *kapänella* = cat. *cabanella* (de *CAPANNA*) amb falsa anàlisi com *ca* (< *casa*) *penella*.»

Com que hi ha qui s’ha comprat una penella amb l’única finalitat de fer-se una caseta per a passar l’estiu o per a acostar-s’hi alguns caps de setmana, dir “me’n vaig a la penella” (al terreny) a acabat entenent-se com “me’n vaig a la caseta”. És una qüestió d’identificació del contingut amb el continent. Anomenar *penella* a la caseta que ha sigut construïda en una penella és com anomenar paella, olla o cassola al guisat que s’elabora emprant una paella, una olla o una cassola.

Actualment, doncs, la paraula penella té entre els alcoians dos significats: el primitiu que l’identifica amb un terreny de les característiques descrites i el secundari que l’identifica amb una caseta. És evident que Joan Coromines només es va trobar a Alcoi informants que li van donar el segon significat i això no li va permetre veure amb claredat l’origen etimològic del vocable.

Joan Valls, que era un urbanita o, com ell mateix s’autodefinia, un eremita urbà, també va emprar la paraula *penella* amb el significat de caseta de camp.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 1 de setembre de 1970, titulada *Frase feta*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg.88), llegim:

«Si no es manté el grau degut
i la tarifa s’esmola,
el perol i la cassola
baixaran de contingut.
I eixe anhel d’ancianitat
que és comprar-se una penella,
del programa s’ha borrrat,
i amb tanta calamitat
no ens vorem cera en l’orella.»

I en la *Cançó de Serafí* del dimarts 31 d’agost de 1971, titulada *Cobles d’estiu*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg.104), trobem:

«Si de verdad tú me quieres,
me has de comprar un chalet”.
iNi una penella en goteres
perquè ja m’has deixat net!»

Recorde que, quan en el seu moment li vaig llegir aquests versets a la meua dona, va preguntar tota estranyada: “¿Una penella en goteres?”. No tots els alcoians tenen clar que una penella pugua ser una caseta. La qüestió és que n’hi han molts –pense que actualment la majoria– que tampoc no tenen gens clar que siga un terreny.

Joan Coromines en l’*Onomasticon Cataloniae* (VI, 194a47), en l’entrada PENA, diu: «*DERIV.* Dim. *Penella*. Munt. i molí te. Pobla de Lillet a la dr. del Llobregat (C. A. Torras *Berg.* 99, 101), *Ipsa Penela* 1096, Perles de Baix (Organyà. *BABL* VII, 543). *Penella* (Valldeïllou, Llitera, a. 1554: *Bi.Esc. Rbg.*, 118). Sengles *Penella* a Vilafamés, Lluçena i Beniparrell. Caseta de P. A Torrent, te. Val. (xxx, 139.16)»

Com veiem, Joan Coromines, en l’*Onomasticon*, ens diu que *penella* és un diminutiu de *pena*.

El DIEC2 no recull la paraula *penella*.

El DNV de l’AVL no recull la paraula *penella*.

NOTA : Els valencians, la preposició *amb* la pronunciem ‘en’. Evidentment, “una penella en goteres” és “una penella amb goteres”.

perdre en la figa lo que es guanya en la pansa

Perdre per un costat els guanys que s’aconseguixen per un altre.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 20 de juny de 1972, titulada *Signe d’indiferència*, llegim:

«¿D’on ix eixe poc trellat
que a la humanitat ja cansa.
Minva la sana esperança
i la fe en la pau amiga
si anem perdent en la figa
lo que hem guanyat en la pansa.»

També hi ha la variant *perdre en la pansa lo que es guanya en la figa*.

El DIEC2 no recull les expressions *perdre en la figa lo que es guanya en la pansa* ni *perdre en la pansa lo que es guanya en la figa*.

El DNV de l'AVL no recull les expressions *perdre en la figa lo que es guanya en la pansa* ni *perdre en la pansa lo que es guanya en la figa*.

pet de frare

Denominació popular alcoiana de la planta de la família de les compostes –espècie *Calendula officinalis*– que fa unes flors de color groc intens, tirant a carabassa. És planta de jardí, però té propietats medicinals.

En la *Cançó de Serafí* del dijous 14 d'octubre de 1971, titulada *Olives de saldo*, llegim:

«De tant tindre-les en l'aigua
i en adop d'herbes mesclaes,
feen gust d'àcid sulfúric
i olien a pet de frare
eixa flor groga que nega
les delícies a l'olfacte.»

Cal aclarir que la pronúncia popular alcoiana –i valenciana, en general– és *pet de flare*.

Joan Pellicer, en el tercer volum del seu *Costumari botànic*, arreplega la denominació *pet de flare* en Castelló de les Gerres (nom popular de la població de la Vall d'Albaida anomenada oficialment Castelló de Rugat).

El *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *pet*, arreplega l'expressió *pet de flare* i diu: «**Pet de flare**: planta de la família de les compostes, espècie *Calendula officinalis*, de flors grogues (Tortosa, Maestrat, Borriana); cast. *flor de muerto*.» Com veiem, el DCVB no diu res d'Alcoi ni de Castelló de Rugat.

L'expressió *pet de frare* no l'arreplega el DIEC2.

El DNV de l'AVL sí que arreplega *pet de frare*. La sisena accepció de l'entrada *pet* és *pet de frare* que definix de la manera següent: «Planta herbàcia anual o biennal (*Calendula officinalis*), de fulles lanceolades i capítols grans de color groc o taronja, molt utilitzada en jardineria.»

petiquerri (petiterri)

Errada de poca importància.

En l'obra teatral *El crit de la festa*, de Joan Valls Jordà (*Sainets alcoians*, p. 290-291), el personatge anomenat Tona diu:

«[...] un clarinet o un trombó
toca en conjunt i allí es mescla

lo individual en banda
 d'harmoniosa convivència:
 si a algú l'ix un petiquerri,
 sempre el conjunt li l'ofega,
 però un pintor és soliste
 i si ho fa mal, imare meua!,
 li busquen les cuscanelles
 i el frigen en tomaqueta.»

La paraula *petiquerri*, que forma part del parlar tradicional d'Alcoi, és una deformació de *petiterri*, variant formal que recorde haver sentit dir moltes voltes a mon pare, que tenia costum d'usar-la.

Podem dir, per exemple: «Vés molt en l'erta i no t'enganyes que, a voltes, els petiterris allancen a perdre una faena que ha costat moltes hores de fer.»

La paraula *petiterri* naix de l'aglutinació de 'petit erro', amb el canvi de la *o* per una *i* a fi de reforçar la idea de 'cosa menuda'. *Erro* (derivat d'*errar*) és un deverbial relativament recent, com ho són *desterro* (de *desterrar*), *enterro* (d'*enterrar*) o *esbarjo* (d'*esbargir*).

La terminació en *-erri* (amb *e* doble oberta) no és estranya a la nostra llengua. Tenim paraules com ara *caguerri*, *xerri* (que també és un cognom: *Xerri*), *ferri* (que també és un cognom: *Ferri*), *parterri* (deformada popularment a Alcoi en 'panterri'), *picaterri* (a Otos, incidència del joc de l'escampilla –joc que en altres llocs li donen el nom de pic i pala, pic picolí o boli-boli– que es produeix quan, intentant fer una jugada, el jugador pica en terra amb el mànec alhora que pica l'escampilla).

Reproduisc a continuació un fragment d'un article sobre el joc de l'escampilla escrit pel novel·lista otosí Joan Olivares Alfonso l'any 1996.

«*Picaterri*: quan, en l'intent de colpejar l'escampilla per l'aire, el jugador llançador toque amb el mànec en terra, incorrerà en la falta anomenada *picaterri*. Per a resoldre el *picaterri*, un jugador de l'equip receptor dirà *picaterri davant del picador que és darrere* o *picaterri darrere del picador que és davant* a gust seu. En el primer cas el jugador llançador s'haurà de col·locar dins del fendri, mirant cap a l'interior del camp i amb el cap ben alt; el mànec es col·locarà a la part de darrere del fendri i l'escampilla sobre el cap del jugador llançador. Tota aquesta operació la dirigirà un jugador de l'equip receptor que, quan crega que està tot ajustat, li pegarà un carxotet al front del jugador llançador amb la intenció de fer-li caure l'escampilla del cap per la part del tos i que colpege el mànec. Si ho aconseguix, haurà eliminat el jugador llançador, i, si no, aquest continuarà jugant a partir del *per-matar*. En el segon cas es procedirà de

la mateixa manera, però el mànec es posarà a la part de davant del fendri i el carxotet es farà al bescoll perquè l'escampilla caiga per la part de la cara i colpege el mànec.»

El DIEC2 no recull ni *petiquerri* ni *petiterri*.

El DNV de l'AVL no recull ni *petiquerri* ni *petiterri*.

picar sola

Anar-se'n corrents.

En la *Cançó de Serafí* del 24 d'abril de 1970, podem llegir:

«¡Caram! ¿Per què piques sola
rumb a les terres del sur?
–És que fuig de la tabola...
–Però allí la castanyola
serà un contrast, de segur.»

Els versos següents els diu el personatge anomenat Donya Elisa en l'acte primer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares* (pàg. 13):

«Danieleta: pica sola
i vés de pressa al Mercat,
que a voltes tens una fleuma
de caragol fatigat.
¡Prompte, que la cuina espera!»

Aquesta expressió l'usa també el novel·lista sedavienc Ferran Torrent. En la novel·la *¡No emprenyeu el comisari!* podem llegir:

«Decidí picar sola abans que algun afectat, Verge o pastor, se li aparegués. El ca li seguí les passes.»

El DIEC2 no recull l'expressió *picar sola*.

El DNV de l'AVL recull l'expressió *picar (de) sola* que definix així: «anar-se'n de pressa d'un lloc.»

pinyata

A Alcoi, una pinyata és una eixida festiva al camp.

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Romanç de Pasqua*, publicada en el mes de maig de 1972, podem llegir:

«Les famílies reunides
se n'anaven de pinyata
buscant llocs a on acampar
baix d'un pi o una carrasca.»

La paraula *pinjata* l'usa també l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra. Els fragments següents corresponen a la narració curta *Pasqua Florida* que forma part del llibre *Històries casolanes*:

«Era el segon dia de la Pasqua Florida i sos amics li prometeren la vespra que anirien de bon matí a traure'l del llit i endur-se'l de pinyata; però ell pensava de negar-se. La tristor del record que la seua promesa l'havia rebutjat amb la més gran injustícia, li feia eixir ardoroses llàgrimes que la tovallola encara eixugava en ses galtes fresques. No podia ser. ¿Amb quin humor havia ell d'eixir al camp?»

I en el mateix llibre, una mica més avant:

«En el riuet de Moia encontraren un grupat de patrulles carregats tots amb los típics arreus de la pinyata: cistelles, sarnatxos, taladins, bóta i guitarra. El sol, que eixia en aquells moments pels llunyans cims de l'Aitana, enviant sos raigs com focs de glòria d'un savi pirotècnic, banyava de gloriosa porpra les cares rosades i alegres dels pinyaters.»

En l'entrada *pinjata* del DCVB, la tercera accepció diu: «Bauxa, eixida festosa al camp per a berenar-hi (Alcoi). “Demà farem una pinyata”.»

La segona accepció del mot *pinjata* del *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor és: «Eixida festosa al camp per a berenar-hi.»

En la tercera accepció de l'entrada *pinjata* del *DVal* i en la segona del diccionari del SALT3 trobem l'expressió *anar de pinjata* que definixen així: «Fer una eixida a la serra on es menja, es juga, etc.»

El DIEC2 no recull la paraula *pinjata* en l'accepció 'eixida festiva al camp'.

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *pinjata* amb aquest significat. La segona accepció de l'entrada *pinjata* és: «Eixida al camp, on es menja o es juga. *Anar de pinjata*.»

pinjater

Persona que va de pinyata.

L'entrada *pinjater* del DCVB diu: «Participant d'una pinyata o eixida al camp (Alcoi). Alguna tarda sorollosa de Pasqua quan l'estol de pinyaters és confós i impremeditat, J. Valls Jordà (“Pont Blau”, n° 17).»

Com veiem, el DCVB il·lustra la paraula *pinyater* amb uns versos de Joan Valls Jordà que ens diu que es varen publicar en el número 17 de la revista *Pont Blau*.

La paraula *pinyater* la trobem també en la narració *Pasqua Florida*, de Jordi Valor i Serra.

«El sol, que eixia en aquells moments pels llunyans cims de l'Aitana, enviant sos raigs com focs de glòria d'un savi pirotècnic, banyava de gloriosa porpra les cares rosades i alegres dels pinyaters.»

El DIEC2 no recull la paraula *pinyater*.

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *pinyater*.

pixó

Qui pixa molt sovint.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 5 de desembre de 1972, titulada *Dies grisos*, va escriure Joan Valls:

«Un collar de dies grisos
fa de la ciutat bonica
un conjunt aglomerat
d'intensa tristor humida.
El cel, de panxa de burro;
la boira, baixa i plomissa,
boira pixona que diu
la gent de parla castissa,
fent metàfora urinària
d'eixa plugeta tan fina
que als ancians els acovarda
i als reumàtics martiritza.»

El DIEC2 no recull la paraula *pixó*.

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *pixó*.

ploró

Que plora sovint. Que tendix al plor.

Podem dir, per exemple: «El teu fill és un ploró, sempre està plorant.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 29 d'octubre de 1968, llegim:

«Són ja moltes les derrotes
del Deportiú Alcoià,
el qual sembla que no està
pel magre de les pilotes.
Si li piquen els gopsins
d'una arrogant ambició,
el resultat és ploró
siga fora o siga dins.»

En la *Cançó de Serafí* del dijous 28 d'octubre de 1971, trobem:

«Malencònic i ploró
el mes d'octubre sol ser,
però en este poble obrer,
per a fugir de lo negre,
ressona el pasdoble alegre
i vibra el cor del fester.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 9 de novembre de 1971, va escriure Valls:

«Volem saber el misteri
puix si falta el carrilló
es tornarà Alcoi ploró
com si fora un cementeri.»

També l'escriptora alcoiana Isabel-Clara Simó empra aquest vocable. En la seua novel·la *Júlia* llegim:

«—Digues-li que calle! A mi les dones plorones em fam ois.
»—A mi també me'n fan, els qui es creuen lleons i acaben de ratolí...

En el poema *La pluja*, de Marc Granell, llegim:

«Quan plou
plou per a tots.
Per al gat i per al gos.
Per a la pedra i la flor.
Per al feliç i el ploró.»

En el llibre *Aventura valenciana*, de Vicent Pitarch, trobem:

«Si ens queixem per les deficiències d'uns serveis que només podrien escaure a latituds tercermundistes, ens exposem a ser titllats de plorons de mena per part d'una colla de sociòlegs, els de la corda del senyor Armando de Miguel, que sempre ens vénen amb allò que els valencians no fem més que plorar de vici.»

En la novel·la *Conta'm la veritat sobre l'amor*, de l'escriptor castellanenc Santiago Forné Andreu, podem llegir:

«—I tant que cal. No vull semblar culpable d'una cosa que és clarament el desfogament... desfogament d'una... d'una...

»—¿Plorona?

»—Sí, diguem-li plorona... Saps, a voltes la gent té problemes i no aconsegueix trobar el lloc d'on provenen. Aleshores s'agafen a qualsevol cosa per creure que el seu malestar té una causa definida i concreta quan, en la majoria dels casos...»

En valencià també s'usa, per al mateix concepte, el mot *ploricó*.

El DIEC2 no recull la paraula *ploró*.

El DNV de l'AVL de l'AVL sí que recull la paraula *ploró*.

NOTA 1: La grafia “carrilló” (amb dues erres) utilitzada per Valls és la que reflectix la pronúncia real a Alcoi d'aquest mot. La grafia normativa –*carilló*– és fidel a la grafia francesa originària.

La *Cançó de Seraffí* titulada *¿Què li passa al carrilló?*, publicada el mes de maig de 1972, comença amb els versos següents:

«El carrilló ja no sona,
ja no sona el carrilló.
No deu tindre cosa bona
quan emmudix de rondó.»

NOTA 2: El poema *La pluja* forma part del poemari *Oda als peus i altres poemes* de Marc Granell.

porxi

Espai comprés entre la teulada i el sostre més alt d'una casa, que actua com a aïllant per a protegir-la tant de la calor del sol com del fred i que s'usa per a emmagatzemar objectes inservibles i també alguns comestibles com ara cereals, llegums, queradilles, pebreres seques, fruita, etc. En algunes poblacions, com ara Alcoi, aquest espai, en les cases de veïns, està dividit en diversos quartets, anomenats *porxis*, de manera que cada pis té, en la part superior de la casa, el seu porxi.

En l'acte primer de l'obra teatral *Els reis vingueren a peu*, del poeta alcoià Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Blai diu:

«Cremarem trastos del porxi
o jo compraré uns quants ceps
de Quico, el Culleroto,
que em fia i és amic meu.»

I en la mateixa obra, una miqueta més avant, el mateix personatge diu:

«Quan tornen els vostres pares
el que hi ha al porxi cremarem
i si voleu farem roses
que jo les sé fer molt bé.»

La pronúncia [ˈpɔrtʃi], és a dir, amb *o* oberta i acabada en *i*, és àmpliament usada en el valencià nord-meridional i la trobem en poblacions com ara Alcoi, Xàtiva, Moixent, Montaverner, Llutxent o Pego, però també a Torrent, a l'Horta de València. En el Maestrat i l'Alcalatén es pronuncia *perxe*, amb la primera *e* ben oberta, però també hi ha la pronúncia *perxi* (també amb *e* oberta), sobretot entre les generacions de més edat. La forma *porxe*, amb *o* oberta, és la usada per la immensa majoria dels valencians. La forma *porxo* és la preferida per la llengua estàndard, però no és pròpia dels parlars valencians, sinó d'altres zones de la nostra àrea idiomàtica.

El plural de *perxe*, *perxi*, *porxe*, *porxi* i *porxo* és *perxes*, *perxis*, *porxes*, *porxis* i *porxos*, acabats en *-s*, però en alguns llocs el plural de *porxe* el fan *pòrxens*, acabat en *-ns*, per similitud amb el plural d'altres substantius masculins bisíl·labs i paroxítons acabats en *e*, que duen la *n* per raons etimològiques, com ara: *ase* / *àsens*, *cove* / *còvens*, *freixe* / *fréixens*, *home* / *hòmens*, *jove* / *jòvens*, *marge* / *màrgens*, *orfe* / *òrfens*, *orgue* / *òrguens*, *rave* / *ràvens*, *tave* / *tàvens*, *terme* / *tèrmens*, etc. Que jo sàpia, les variants acabades en *-i* i en *-o* fan sempre el plural acabat en *-s*, mai en *-ns*, però en la novel·la *Heretaràs la terra*, el seu autor, Toni Cucarella, grafia *porxins*, no *porxis*, segurament perquè la forma acabada en *-ns* li és familiar. Jo, per desgràcia, no he tingut la sort de sentir mai aquest plural.

El DIEC2 no recull la paraula *porxi*.

El DNV de l'AVL recull la paraula *porxi* que remet a *porxe*. La cinquena accepció de l'entrada *porxe* és: «Espai comprés entre la teulada i el trespol més alt d'una casa, destinat a protegir-la del fred i de la calor del sol, i que se sol utilitzar per a guardar coses de poc ús».

posar els ossos de punta

Posar-se de valent a la faena o a l'estudi. Posar atenció, esforç, dedicació i entusiasme en allò que s'està fent.

Podem dir, per exemple: «iAu, ja s'han acabat les festes; demà tot lo món a posar els ossos de punta!»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 29 d'abril de 1969, podem llegir:

«I com el treball espera
després de l'orgia alegre
posem els ossos de punta,
com diu ma sogra rient-se.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 31 de desembre de 1974, titulada 1975 –poemeta que va escriure el darrer dia de 1974 per a donar la benvinguda a l'any nou, 1975–, llegim:

«Ja vindrà la marabunta,
ja ploraran els poetes,
ja anirem tots de caguetes
posant els ossos de punta.
Mentrestant tingam salut
i que el cor, sense inquietud,
sone com un esquellinc,
a vore si en l'apertura
bon auguri a tots procura
1975.»

El DIEC2 no recull l'expressió *posar el ossos de punta*.

El DNV de l'AVL sí que recull l'expressió *posar el ossos de punta* que definix de la manera següent: «alçar-se i disposar-se a fer faena»

posar la mà en la farnera

Aconseguir poder, capacitat de decisió, influència.

Podem dir, per exemple: «Sí, sí, jo ho veig molt clar. Ell vol que el facen director de l'empresa per a posar la mà en la farnera i vore si acaba fent-se l'amo.»

En la *Cançó de Serafí* del dissabte 29 de desembre de 1973, titulada 1974 –poemeta que va escriure a darreries de 1973 per a donar la benvinguda a l'any nou, 1974–, llegim:

«Com la por és general,
perquè el mal sempre s'espera
posa la mà en la farnera
el poderiu oriental.
D'allí ve el fatídic fum
que ha emboirat tot el teatre,
i si no s'obri el consum
serà un grotesc pim-pam-pum
1974.»

També tenim les variants: *ficar la mà en la farnera*, *clavar la mà en la farnera* i *tindre la mà en la farnera*.

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, en l'entrada *farnera*, diu:

«f.

»1. ant. Dona que feia o venia farina. (Vegis la documentació en l'article *farner*, || 1).

»2. Caixa o recipient que hi ha en el molí fariner, i dins el qual es recull la farina que surt de les moles (St. Feliu de P.); cast. *harinera*. Comprí quatre rípies per a sol a les farneres..., Item comprí quatre posts per a costats a les farneres, doc. a. 1412 (Arx. Gral. R. Val.). Per fer una caxa o farnera per al moli de na palaua, doc. a. 1456 (mat. arx.).

»3. fig. Negoci productiu; entrada abundosa de diners (Empordà). «En aquella casa sí que hi ha una bona farnera» (Palafrugell).

» Loc.

»—**Tenir la mà en la farnera**: tenir molta influència o valiment davant algú (Cast., Val.). Tindre la mà en la farnera diuen que és tindre valiment; yo ho he provat en molts molins y no és més que embrutarse les mans, Rond. de R. Val. 7.

»Fon.: *færnéræ* (or.); *farnéra* (val.).

»Etim.: contracció de *farinera*.»

El DIEC2 no recull l'expressió *posar la mà en la farnera* ni les variants amb els verbs *ficar*, *clavar* o *tindre*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *posar la mà en la farnera* ni les variants amb els verbs *ficar* ni *clavar*, però sí que arplega la variant amb el verb *tindre*. Trobem en el DNV: «*tindre la mà en la farnera* (o *en la farinera*) *loc. verb*. Tindre molta influència o la protecció d'algú.»

Vegeu *farnera*.

prendre el bany

Introduir algú el cos –tot o només una part– dins l'aigua –del mar, d'un riu, d'un estany, d'una piscina, etc.– amb finalitats higièniques o terapèutiques, per a refres-

car-se o, simplement, per diversió. Es referix, normalment, a una persona, però també pot referir-se a un animal i, metafòricament, a qualsevol cosa.

«A mi m'agrada molt prendre el bany en la mar però en les piscines no em fa gens de gràcia, però ni miqueta ni gens.»

En el poema *Nocturn a la badia* del llibre *Grumet a soles*, de Joan Valls Jordà, podem llegir:

«D'argent de lluna a graons
va creixent a la badia
una subtil melodia
de sirenes i tritons.
L'escuma fa els seus fistons
per la roca en esgarrany.
El satèl·lit pren el bany
en sa nua meravella
i al cor fa una dolça anella
l'eco més fi i més estrany.»

Joan Valls també va emprar *prendre el bany* en la seua poesia festiva. En la *Cançó de Serafí* del dimarts 17 d'abril de 1973, titulada *Evasió en Setmana Santa*, llegim:

«I prepara la maleta
per anar-se'n a gojar
de les delícies del mar
prenent el bay en porreta.»

Antigament els banys eren terapèutics i excepcionals. La gent anava a prendre els banys a la mar o a un balneari. En aquella època, els banys eren medicinals i, per tant, es preni en unes condicions determinades i durant un quantitat determinada de dies. Era molt corrent, per exemple, fer una novena de banys de mar que consistia a anar cada matí, durant nou dies, a prendre un bany de mar de deu minuts de durada. El banyista anava cada dia a prendre el bany, és a dir, a prendre el bany que tocava eixe dia. Per això usem l'article definit en la construcció *prendre el bany*, malgrat que els banys es poden comptar i numerar. La construcció esperable hauria de ser amb l'article indefinit com fa el castellà quan diu *darse un baño*. En canvi, en construcci-

ons com ara prendre l'aire o prendre el sol sí que és lògic que s'use l'article definit perquè no podem comptar i numerar la quantitat d'aire o de sol que prenem. Aquell costum antic pràcticament ha desaparegut. Ara els banys, en la mar, en les piscines o en qualsevol altre lloc, es prenen lliurement i sense cap condicionament, però els valencians continuem dient *prendre el bany*, no *banyar-nos*. Això és així, fonamentalment, perquè, per a la majoria dels valencians, el verb *banyar* conserva el significat antic d'adherir-se l'aigua a un lloc determinat i així, si plou, diem que el carrer s'ha banyat, no que s'ha mullat. Recordem la dita:

«Carrer banyat, calaix eixut,
dependent content i amo fotut.»

El verb *mullar* el reservem per al concepte de 'ficar una cosa dins d'un líquid i tornar-la a traure'. S'usa, fonamentalment, quan parlem de coses de quemenjar com, per exemple, quan parlem de mullar bescuitets de llangüeta en el xocolata desfet o fartons en l'orxata. Antigament també es mullaven les plomes en els tinters, ara ja no.

El DIEC2 no recull l'expressió *prendre el bany*.

El DNV de l'AVL sí que recull l'expressió *prendre el bany*.

NOTA: El poema *Nocturn a la badia* forma part de *Cançons de l'assossec* dins del llibre de poemes *Grumet a soles*. Podem trobar-lo en *Obra Poètica* de Joan Valls Jordà (Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, 1981, pàgs. 115 i 116)

raïmet de pastor

Planta de la família de les crassulàcies que rep el nom científic de *Sedum sediforme*. Viu en els sòls eixuts i assolellats i també sobre roquissars, murs i teulades. Té unes fulles molt carnosos que, adobades en salmorra i vinagre, es mengen com a aperitiu i en ensalades.

En la *Cançó de Serafí* del dijous 14 d'octubre de 1971, titulada *Olives de saldo*, llegim:

«Estopenques, repugnants,
malolents, dures infames,
no compraré més olives
que són saldos de les fàbriques,
i el raïmet de pastor
potser pugua consolar-me,
adobant-me-lo en ma casa
en aigua, sal i vinagre.»

Tenim la dita popular: «Quines coses més bones que cria el Senyor. Damunt les teulades, raïmet de pastor.»

Els valencians també usem per a denominar aquesta planta el nom de *crespinell*, que ha donat lloc a diverses variants formals, com *caspinell* (a Benissa, Calp, Teulada, Xàbia i Benissili), *escarpinell* (a la Vall de Gallinera) o *gapinell* (a Benialí). A Cocentaina s'anomena *raïmet de bruixa*, i a Parcent i Murla, *raïmet de gat*.

El nom usat generalment per la llengua estàndard és *crespinell gros*.

El DIEC2 recull *raïmet* que remet a *crespinell gros*. La definició que dona de *crespinell gros* és: «crespinell de fulles ovoides densament imbricades, i flors grogues en petites cimes terminals compactes, tot ell de sabor picant (*Sedum acre*).» No recull *raïmet de pastor*.

El DNV de l'AVL recull *raïm* (o *raïmet*) *de pastor* amb la definició «planta herbàcia (*Sedum sediforme*), de tija erecta coronada per flors groguenques i fulles carnosos de color verd grisenc.» També té l'entrada *raïmet* amb la definició següent: «planta (*Sedum acre*) de flors grogues i pètals en forma d'estrela molt vistosa.»

ratot

Nom donat a diversos mamífers de l'orde dels quiròpters. Rata penada, ratapinyada.

En la *Cançó de Serafí* del 29 de juny de 1973, titulada *El terror com a espectacle*, podem llegir:

«Es fan ja moltes pel·lícules
on tot són crits i punyals,
morts que apareixen, espectres
de caràtula infernal,
suplicis en cambres fosques,
vampirs que xuplen la sang,
cellers plens de teranyines,
ratots que van revolant
i inspiren als personatges
tota classe de crueltats.»

La denominació *rata penada* és la més àmpliament utilitzada pels valencians per a designar aquesta classe d'animals, però a Alcoi, Cocentaina i Peníscola s'empra la denominació *ratot*; a Massalavés i l'Alcúdia en diuen *rató*; a Tàrbena, *rateta voladora*; a Aiello de Malferit, Alcúdia de Crespins, Canals, Crevillent, l'Olleria, Llanera de Ranes, Moixent i Vallada s'usa el mot *moceguello* (i la variant formal *muceguello*); a Castalla

en diuen *mocigaló*; a Ontinyent, *almorcígol* (sovint pronunciat ‘almorzígol’); a Banyeres de Mariola, *mocègol*; i a Bocairent i Alfafara, *muicego* (així com les variants *muixego*, *moixego* i *moixégo*), Tots els darrers mots deriven de l’expressió llatina MURE CAECU, que significa ‘ratolí cec’, i que ha donat lloc a quasi una vintena de variants formals que s’usen en diverses poblacions del migjorn valencià.

Tenim el modisme comparatiu d’igualtat alcoià *cego com un ratot* que s’aplica a qui no s’hi veu gens o s’hi veu molt poquet.

El DIEC2 no recull el vocable *ratot*.

El DNV de l’AVL inclou la paraula *ratot* en les tres accepcions següents:

1. *m. ZOOL.* Rata gran.
2. *m. ZOOL.* Rata mascle.
3. *m. ZOOL.* Rata penada

¡recontraminos!

Interjecció usada per a expressar contrarietat, desesperació, sorpresa, admiració, estranyesa, enuig, meravella, impaciència, disgust, etc.

En l’acte primer de l’obra teatral *Els reis vingueren a peu*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Blai diu:

«¡Sí que t’ha entrat fort el moblet eixe, recontraminos!»

El *Diccionari històric del valencià col·loquial* (segles XVII, XVIII i XIX), de Joaquim Martí Mestre, té l’entrada **recontramino!** / **recontraminos!** / **recontramins!** on podem llegir: «Mot NR. Expressa un sentiment de sorpresa i d’admiració, i de disgust. → capdemins!, captemins!, capdeminos!, capteminos!»

Recorde aquesta exclamació del parlar d’Alcoi de la meua infantesa (anys 40 del segle XX). Ara, ja fa temps que no la sent dir a ningú. També recorde l’exclamació equivalent **irecontramistos!** Aquesta resistix millor el pas del temps.

El DIEC2 no recull l’exclamació *recontraminos*.

El DNV de l’AVL no recull l’exclamació *recontraminos*.

relaix

Relació o narració de fets reals o imaginaris.

En l’acte primer de l’obra teatral *Els reis vingueren a peu*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Blai diu:

«Relaixos que sempre agraden als xics.»

En la narració curta *La masera del Romà*, de l'escriptor alcoià Jordi Valor i Serra, trobem:

«El primer any de casats tingueren un fill; el segon, una filleta, el tercer, un altre xicot i així fins a set o huit. El meu avi Rafel fou el quart dels rebrots d'aquesta nissaga i jo sé totes estes coses i moltes més pels relaixos tan entusiastes com afectuosos d'ell per sa mare.»

Martí Domínguez Barberà, natural d'Algemesí (la Ribera Alta), en la seua novel·la *Els horts* escriu:

«Joan Feliu no deia res quan ella esgotà el relaix; li apuntava, però, en el rostre un somrís prim i esmolat, barreja d'ironia i divertició, amb unes gotes de tendresa. També Begonya callava, mal que contenint el desig de preguntar-li el pensament que s'amagava darrere d'aquell mig-riure enigmàtic. Ell trencà per fi el silenci.»

Els fragments següents pertanyen a la novel·la *Quina lenta agonia la dels ametlers perduts*, de Toni Cucarella:

«Dúlia referia sovint aquest relaix, i en acabant ella mateixa se'l reia descompasada, exagerant la rialla.»

«A Gaspar i els seus parroquians els agradava sentir-li contar acudits, relaixos i successos extraordinaris, com els de la cova de les Donzelles, que segons la dèria de Simó el govern republicà de Negrín havia ordenat que la dinamitaren perquè allí desapareixien molts jóvens incauts.»

En el *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor (València, 1985) trobem, per primera vegada, aquesta accepció del vocable. Diu: «Relat. [*relato*] // Murmuració, contalla insubstancial [*chisme*]

El DIEC2 no recull la paraula *relaix*.

El DNV de l'AVL no recull aquesta accepció de la paraula *relaix*.

revolta

I)

Tros d'un camí, d'una carretera, d'una línia fèrria, etc., que té forma corba. Giragonsa, revolt, sinuositat, torta.

Podem dir, per exemple: «Vés en l'erta, que eixa carretera té moltes revoltes.»

2)

Corba molt pronunciada d'un corrent fluvial. Meandre

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 17 de juliol de 1973, titulada *Vacances en un poblet*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàgs. 138 i 139), llegim:

«El marit és molt actiu,
la muller, dona de pes,
i els quatre fills mengem més
que una revolta de riu.»

El DIEC2 no recull aquestes accepcions de la paraula *revolta*.

El DNV de l'AVL sí que recull aquestes accepcions de la paraula *revolta*.

ros

1)

Humitat de l'atmosfera que es condensa en forma de gotetes d'aigua sobre els objectes a causa del fred de la nit.

El vocable valencià *ros*, que es pronuncia amb *o* oberta, deriva de la paraula llatina *ros* que té exactament el mateix significat. Aquest mot, àmpliament usat pels nostres clàssics, encara és viu al migjorn valencià, però només de manera residual, ja que per aquelles terres les denominacions més habituals són *reixiu* i *reixiuada*. La paraula usada per la majoria dels valencians per al concepte definit és *rosada*.

En la narració curta *La nit que Obama va guanyar les eleccions* dins *Hòmens i falagueres i altres relats*, de Toni Cucarella, llegim:

«Hi ha un banc on algú ha fet capoll: un capoll de cartó, per evitar el ros gelat de la nit sobre el cos espatlat. Un home sense sostre, o un home amb sostre de cartó.»

2)

Festa del solstici d'estiu.

El *Ros de Sant Joan* o simplement el *Ros* és la festa que es fa la nit del 23 al 24 de juny i en la qual es commemora el dia més llarg de l'any. És una festa pagana ancestral que se celebra des de la prehistòria però que, en la cultura cristiana, s'ha fet coincidir amb la festivitat de Sant Joan Baptista. Es denomina així perquè es creu que qui s'exposa al ros de la nit de Sant Joan obté determinats beneficis màgics, especialment el de conservar la joventut. Un costum que encara es manté viu al muntanyam d'Alcoi és el de fer eixa nit *oli de perico*. El perico, pericó o herba de Sant Joan és l'*Hype-*

ricum perforatum, planta de reconegudes propietats vulneràries. Segons la tradició, el perico s'ha de collir la nit de Sant Joan a les dotze de la nit, posar-lo en maceració amb oli d'oliva en un recipient adequat i deixar-lo tota la nit exposat al ros. Després es deixa durant quaranta dies en un lloc fosc i, en acabant, es cola i es transvasa a un flascó. L'oli de perico s'usa per a guarir tot tipus de ferides, arraps, ulceracions, abscessos, etc.

A Alcoi hi ha costum de celebrar la festa del *Ros* el dia 23 de juny a la vesprada, festa en la qual es disfressen els xiquets i ballen els nanos i jagants. És una festa que no ha deixat de celebrar-se mai, ni tan sols durant les èpoques en què ha estat prohibit disfressar-se per carnaval.

Joan Valls va retratar aquest costum alcoià en el poema titulat *Ros*, que va publicar en *Ciudad*—el periòdic d'Alcoi— en la *Cançó de Serafí* del 28 de juny de 1974. Diu així:

«En el ros de Sant Joan
algunes colles s'han vist
de xiquets que, disfrassats,
han volgut alçar el crit
pels carrers de la ciutat,
on la costum sol seguir
en la tradició que encara
no s'ha aplegat a extingir.
El disfràs és innocent
en l'ànima dels petits.
Una ingènua fantasia
que en eixes ments fa bollir
la il·lusió de ser uns altres
i poder-se divertir.
Filosofia que, histriònica,
en els grans també condix,
ja que Pierrot, Colombina,
Harpagó i algun Botxí,
en vigència sempiterna
sempre s'amostren al viu
dins del trage ciutadà
que l'apariència encobrix.
Ros permanent és el món
ple d'egoisme i verí:

els xiquets només per fora,
però els grans sempre per dins.»

En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, la primera accepció de l'entrada *ros*, diu:

«*m.*

»|| 1. Rou (val.); cast. *rocío*. Lo solell leva lo ros de la terra per sa gran calor, Llull Cont. 158, 15. Les plantes requiren segons lur necessitat la calor de sol e'l ros de la nit, Llull Arbre Sc. i, 330. Aprés gran camí, | plau a l'home cansat repòs, | ez aprés gran seca-da ros, Metge Fort. 62. Del ayre done'ns influències, ros, pluja, Sermons SVF, ii, 110. Sobre ta squena | e tot lo cos | cayga lo ros, Spill 12297. a) fig. Que los ulls uos sentísseu mullats de ros enamorat, Alegre Transf. 56. Virginal ros hi molt refragant rosa, Trobes V. Maria [105].

»|| 2. Suc de les flors, que les abelles xuclen i en fan la mel; cast. *jugo*. Lo such o ros de què's fa la mel: Melligo, Torra Dicc.

Cult. pop.—*Prendre el ros de Sant Joan*: estar exposat a la rosada de la nit de Sant Joan, 24 de juny, per obtenir certs beneficis màgics i especialment el de conservar la joventut (val.). Los dits ventalls... volríem saber si 'ls havets fets bateiar a flum Jordà o embalsamats per conservar lur juventut o si'ls havets trets enguany al ros de sent Johan, car tan bells són, que desig havem que servint a nós contínuament, per anti-guitat no perissen, doc. a. 1406 (Anuari IEC, v, 598).

»Fon.: *ròs* (Llanera de Xàtiva). La mateixa pronúncia amb *o* oberta sembla que era freqüent en el català antic, com ho prova el text que hem citat de Bernat Metge (que fa rimar *ros* amb *repòs*) i el del Spill (on rimen *ros* i *cos*); però la quantitat llarga de la vocal llatina semblava demanar una pronúncia *rós*, i aquesta sembla trobar-se en la rima de *ros* amb *vellós* en Spill 11265.

»Etim.: del llatí *rōs*, mat. sign. ||1.»

La primera accepció de la paraula *ros* del DIEC2 remet a *rosada*. L'entrada *rosa-da* diu: «Gotes petites d'aigua que es formen per condensació directa del vapor d'ai-gua sobre els objectes refredats durant la nit. *Caure rosada*. *La rosada de la nit*.» Com veiem, no recull l'accepció alcoiana «festa del solstici d'estiu».

El DIEC2 no recull la paraula *ros* en l'accepció «festa del solstici d'estiu».

El DNV de l'AVL sí que recull la paraula *ros* en l'accepció «festa del solstici d'estiu».

somiacques

Persona fantasiosa, propensa a il·lusionar-se fàcilment per coses difícils, estranyes o impossibles. Il·lús, somiador.

Podem dir, per exemple: «És que tu eres un somiacoques, fill meu, sempre estàs en els núvols, somiant fantasies. Com no poses els peus en terra, et pegaran més carxots en esta vida que grans d'arròs entren en una barcella.»

Aquesta paraula l'usa Joan Valls Jordà en la seua poesia festiva. Així, en l'obra teatral en un acte titulada *El crit de la festa* (Sainets alcoians, p. 322), el personatge anomenat Tona diu:

«Eixe és un somiacoques.
i Té a voltes més poc trellat!»

El DIEC2 no recull la paraula *somiacoques*.
El DNV de l'AVL no recull la paraula *somiacoques*.

talló

Capa compacta de neu, gel, fang, aigua, palla, brossa, etc., que cobrix una zona determinada.

Podem dir, per exemple: «En la nevada del 26, el talló de neu que es va fer va ser tan gran, que va tancar la porta del carrer i vàrem haver d'eixir de casa pel balcó del primer pis.»

En l'acte primer de l'obra teatral *Els reis vingueren a peu*, de Joan Valls Jordà, trobem:

«En les serres els mantells
de neu van fer gran talló,
i recordant l'ocasió
d'aquella nevada tan boja,
pot llegir-se en la Font Roja:
“La nieve hasta aquí llegó.”»

En la rondalla *Les animetes*, d'Enric Valor, llegim:

«Música de corda, dolcíssima, sol esplendorós, i tot el poble de Biar coronat pel seu desafiant i magnífic castell i adornat per un talló de neu de més d'un pam de gruixa; puix, només anar-se'n el propi que havia vingut pels regals, l'oratge els havia obsequiats amb una quieta nevada.»

El DIEC2 recull aquesta accepció de la paraula *talló*.
El DNV de l'AVL recull aquesta accepció de la paraula *talló*.

tara

Quantitat d'un aliment sòlid que es pren com a aperitiu i com a acompanyament d'una beguda, normalment alcohòlica. Sovint es tracta d'un producte elaborat en la cuina, com per exemple bocinets de truita de queradilla, encara que també poden ser olives, ametles fregides, cacauets torrats, trossets de formatge, de cuixot o d'embotit, etc.

Aquesta paraula és d'us habitual a Alcoi, on pràcticament no s'empra el sinònim *tapa*. S'usa, sobretot, en diminutiu: *tareta*.

Ja que he mencionat les taretes d'Alcoi, en relació a continuació unes quantes: abissinis, abissinis de llonganissa, aladrocs en vinagre, bolets de xop, calamars a la romana, caragolets, carxofes rostides amb all i joliver, carxofes arrebossades i fregides, cervellets, coradeta, croquetes d'aladroc, croquetes de bacallar, esclata-sangs, espardenyas d'aladroc, espardenyas de bacallaret, espardenyas de sardina, faves bollides amb herba sana, fetge rostit, floricol arrebossada i fregida, formatget blanquet fregit, gambes a la planxa, garibaldinos, lleterola, mareta, olives farcides, pericana, pilotetes, renyons a la planxa, sang amb ceba, sangueta, senyalets, sépia a la planxa, sepiónets, tombabarcos, ventre en tassa. ¡Bon profit!

En el poemeta de *L'univers en miniatura* del dimarts 14 de maig de 1968, va escriure Joan Valls:

«En molts bars del nostre poble
 tenen la insana costum
 de posar els plats de tares
 al nivell dels esternuts.»

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 17 de juliol de 1973, titulada *Vacances en un poblet*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 139), llegim:

«[...] i va buidant el barral
 acompanyat de tares.»

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *tara*.

El DNV de l'AVL no recull aquesta accepció de la paraula *tara*.

tatxa

Senyal sobre alguna cosa per la presència d'una substància estranya.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 15 de desembre de 1970, titulada *Paper moneda actual*, trobem:

«L'altre dia en el mercat,
al canviar-me un mercolí,
em donà una col·lecció,
una col·lecció de cinc,
que eren uns quadrets abstractes
on es mostraven al viu
tatxetes de sang de bou,
grassa groga de pernil,
gotes de tinta de polp
aurèoles de sagí
i tots ells feien olor
de moniato podrit.»

Aquesta variant formal de *taca* és d'ús habitual a Alcoi i altres poblacions valencianes nord-meridionals.

El DIEC2 no recull aquesta accepció de la paraula *tatxa*.

El DNV de l'AVL sí que recull aquesta accepció de la paraula *tatxa*.

terreta d'escurar

Roca detrítica de gra molt fi, comprès entre 1/16 i 1/256 mil·límetres, que s'usa (o s'usava), com a abrasiu, per a netejar objectes greixosos com ara perols, paelles, etc.

La denominació *terreta d'escurar*, que és la que emprem els valencians, és d'una evidència aclaparadora: és una *terreta* i s'usa, fonamentalment, per a escurar, és a dir, per a netejar els atifells de cuina.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 29 de juliol de 1969, titulada *L'aplegà a la lluna*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 80), llegim:

«¿Quin mineral singular
allí en silenci s'apila?
¿No serà tot simple argila
o terreta d'escurar.»

En els anys 40 i 50 del segle xx encara era fàcil sentir pels carrers de València el pregó del terror: ¡El terreeer... terreta d'escurar!

He sentit en diverses ocasions que, quan algú ha dit allò de «Alacant, la millor terreta del món», un altre li ha replicat: «Sí, p'a escurar». Ja sabem que menysprear i ridiculitzar els veïns és un defecte humà universal.

En el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea (València, 1891) trobem l'entrada *nyim-nyam, nyim-nyam, terreta d'escurar* que diu: «*fr.* Motéjase á la persona muy pausada é irresoluta en su modo de hablar».

El DIEC2 no recull l'expressió *terreta d'escurar*. Sí que arreplega la paraula *terreta* que remet a *terra d'escudelles* que té exactament el mateix significat que *terreta d'escurar*.

El DNV de l'AVL té l'entrada *terreta* i la primera accepció és «terra d'escurar».

tindre pansell (tindre panzell)

Tindre sang freda, tranquil·litat, capacitat d'autodomini, davant de situacions adverses o molt desagradables; ser capaç de suportar amb paciència i tranquil·litat, sense immutar-se, injúries i afronts.

Considere que la grafia *pansell* que va emprar Valls és inadequada. La grafia adient per a aquest vocable és *panzell*, ja que la sibilant és pronuncia sempre fricativa sonora, mai sorda. Cal que escriguem *panzell*, de la mateixa manera que escrivim *pinzell*.

L'expressió *tindre panzell* té un cert sentit pejoratiu. Dir a algú que *té panzell* és, no només reconèixer-li les qualitats relacionades més amunt, sinó també reprotxar-líles. Dir-li «i quin panzell que tens!» és com dir-li «quina barra que tens d'estar tan tranquil; hauries d'estar desesperat».

Tindre panzell té el mateix significat que *tindre fetge* i *tindre melsa*.

Podem dir, per exemple: «El teu fill morint-se i tu sopant. ¡l quin panzell que tens, amic meu!»

En la *Cançó de Serafí* del 24 d'abril de 1970, podem llegir:

«Crec per això un desgavell
el de, per estar a soles,
fugir del nostre castell
i tindre encara el pansell
d'un plor entre castanyoles.»

En la *Cançó de Serafí* del dijous 12 de juliol del 1973, trobem:

«Si algú diu que Alcoi no té
alta ebullició social,
que es menege i que acudixca
als actes que jo he citat.
Si no es torna boig, vos jure
que té un pansell de tità.»

En aquests versos, Joan Valls va utilitzar la paraula *panzell*–grafiada ‘pansell’– amb el significat de ‘barra’.

El mots *pancell*, *pansell*, *panzell*, *panxell* i *ventrell* en els diccionaris

- El *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros (València, 1764) no arreplega cap dels vocables.
- El *Breve vocabulario valenciano-castellano* de Just Pastor Fuster (València, 1827) no arreplega cap dels vocables.
- La primera edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig (València, 1851) no arreplega *pancell*, *pansell*, *panzell* ni *panxell*. En l’entrada *ventrell*–grafiada *ventrèll*– diu: «Ventre, por estómago».
- L’*Ensayo de un diccionario valenciano-castellano* de Lluís Lamarca (València, 1859) no arreplega cap dels vocables.
- La *Miscelánea que comprende vocabulario valenciano-castellano* de Miguel Rosanes (València, 1864) no arreplega cap dels vocables.
- La tercera edició del *Diccionario valenciano-castellano* de Josep Escrig, dirigida per Constantí Llombart (València, 1887) no arreplega *pancell*, *pansell*, *panzell* ni *panxell*. En l’entrada *ventrell* diu: «m. Ventre. Estómago. LO MISMO QUE VENTRE Y ESTOMACH».
- El *Diccionario Valenciano* de Josep Pla i Costa no arreplega cap dels vocables.
- En el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea (València, 1891) trobem les entrades *pancell* i *pançell* que remetent a *ventrell* i l’entrada *pancells* que diu: «pl. Estómagos». L’entrada *ventrell* diu: «m. Ventre, estómago». No apareixen *pansell*, *panzell* ni *panxell*.
- El *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (7a edició) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l’entrada *panxell*, diu: «m. Tou de la cama». En l’entrada *ventrell* diu: «m. Estómac, païdor».
- El *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* de l’Enciclopèdia (1998) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l’entrada *panxell*, diu: «[de *panxa*] m ANAT ANIM Tou de la cama, format pels músculs soli i bessons». En l’entrada *ventrell* diu: «[s. XIV; de *ventre*] m ANAT ANIM **1** *Estómac*». L’entrada *ventrell* inclou la locució *ventrell de la cama* que definix com «Pansell, tou de la cama».
- El *Diccionari Valencià* de l’Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i la Generalitat Valenciana, publicat per Edicions Bromera (2a edició) no arreplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l’entrada *panxell*, diu: «m. ANAT ANIM Tou de la cama, format pels músculs soli i bessons». En l’entrada *ventrell* diu: «m. ANAT ANIM **1 a**. *Estómac*». L’entrada *ventrell* inclou la locució *ventrell de la cama* que definix així: «Pansell, tou de la cama».

- El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1a edició) no arplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* Tou de la cama». L'entrada *ventrell* remet a *estómac*. Aquesta darrera entrada inclou la locució *ventrell de la cama* que definix com: «Paxcell, tou de la cama».
- El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (2a edició) no arplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell*, diu: «*m.* [LC] [ZOA] [MD] Tou de la cama». L'entrada *ventrell* remet a *estómac*. Aquesta darrera entrada inclou la locució *ventrell de la cama* que remet a *panxell*.
- En el *Diccionari general* de Francesc Ferrer Pastor trobem les entrades *pancell*, *panxell* i *ventrell*. En l'entrada *pancell* diu: «*m.* Ventrell, estómac [*estómagó*]». En l'entrada *panxell* diu: «*m.* Tou de la cama [*pantorrilla*]». En l'entrada *ventrell* diu: «*m.* Estómac [*estómagó*]». No arplega *pansell* ni *panzell*.
- El *Diccionari castellà-català / català-castellà* de Santiago Albertí no arplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell* diu: «*m.* Pantorrilla, pantorra». En l'entrada *ventrell* diu: «*m.* Estómagó».
- El *Diccionari català-castellà* de l'Enciclopèdia (2a edició, febrer 1995) no arplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell* diu: «*m anat* (tou de la cama) pantorrilla *f.*» En l'entrada *ventrell* diu: «*m anat* estómagó». L'entrada *ventrell* inclou **ventrell de la cama** (*panxell*) pantorrilla».
- En el *Diccionari Voramar valencià-castellà / castellà-valencià* no arplega *pancell*, *pansell* ni *panzell*. En l'entrada *panxell* diu: «*m ANAT* pantorrilla *f.*». En l'entrada *ventrell* diu: «*m ANAT* estómagó». L'entrada *ventrell* inclou - **de la cama** (*panxell*) pantorrilla».
- El *Vocabulari escolar de la llengua* d'Enric Valor no recull *pancell*, *pansell*, *panzell* ni *ventrell*. En l'entrada *panxell* diu: «*m. anat.* pantorrilla».
- El *Diccionari valencià-castellà* de la RACV només arplega *ventrell* que remet a *estómac*.
- En el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, trobem les entrades *pancell*, *pansell*, *panxell* i *ventrell*. No arplega *panzell*. En l'entrada *pancell* diu: «*m.* Ventrell, segons Martí G. Dicc.» En l'entrada *pansell* diu: «*m.* Ventre de la cama (Urgell, ap. Corachan Dicc. Med.)». En l'entrada *panxell* diu: «*m.* Ventre de la cama (Cardós, Senet, Borén, Trempe); cast. *pantorrilla*.» En l'entrada *ventrell* diu:
 - «VENTRELL *m.*
 - »|| 1. Estómac. Prengan los caps e'ls cols e'ls ventrels e'ls peus et la ploma de tota voleteria, doc. segle XIII (Col. Bof. vi, 7). Quant se levava |aconsolava |lo seu ventrell |ab un gobell |de malvesia, Spill 4113. Que més que l'esturç té fort lo ventrell, Proc. Olives 302. Un cop ple el ventrell, Víct. Cat., Ombr. 51. **Boca del ventrell**: l'epigastri.

» 2. Síntomes de malaltia de l'estómac o d'indigestió, especialment llengua saburosa i mal gust de boca (mall.). "Aquest nin té ventrell" (o "té molt de ventrell").

» 2. **Ventrell de la cama**: ventre de la cama (Camp de Tarr., Priorat); cast. *pantorrilla*.

» Loc.—a) **Obeir el ventrell**: retenir el menjar, no expulsar-lo.—b) **Fer ventrell**: fer gana.—c) **Fer bon ventrell**: agradar, donar gust, esser plaent. **Fer mal ventrell**: donar disgust, no esser agradable. "Això em fa mal ventrell": això no m'agrada, em desplaü (Empordà).—d) **Tenir un ventrell que tot ho paeix**: esser molt sofer, no manifestar indignació davant les ofenses o perjudicis.—e) **Tenir el ventrell gros contra algú**: estar irritat. Tenint per aquella rahó lo ventrell gros contra Curial, Curial, iii, 86.—f) **No alçar el ventrell d'algú**: no fer-li impressió, no preocupar-lo (mall.). "Això no m'alça es ventrell": d'això no en faig cas.—g) **Aixecar es ventrell**: fer gana, esser apetitós (Eiv). "Aquestes sopes no m'han aixecat es ventrei".—h) **Tenir ventrell**: tenir paciència o molta tranquil·litat davant les injúries, els treballs. "Per a aguantar això se necessita molt de ventrell".—i) **Donar set potades en el ventrell**, a algú: esser-li molt antipàtic, produir-li fàstic (Mall.).—j) **Girar el ventrell**, a algú: fer oi, fàstic (Mall.).—l) **No saber tenir res en el ventrell**: no saber guardar un secret.»

- Joan Coromines arplega la paraula *pancell* en el seu *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* (VI, 236b1r) i diu: «Altrament una formació anàloga a la de *panxell*, en val. apareix amb *c^e*, una mica paradoxalment, i allà aplicat al ventrell, 'estómac o païdor': "si tens bon pancell, y te'l menges sense regomello, és molt difícil que te fassa mal", MGadea (*T. del Xè*, I, 321, 382). Paradoxal, perquè justament en terra valenciana, on tan abunda el mossarabisme, podríem esperar, això sí, que hi hagués ç allà on tenim ç en català estricte, i aquí és a la inversa, ço que ens reporta a un consonantisme com el del cast. *panza*; però la formació en *-ell* ens adverteix inflexiblement que aquí tenim una formació ben nostra i no pas acastellanada: potser n'hem de concloure, que aquí hi ha verament un terme valencià heretat des de temps pre-jaumins, i que per una reacció exagerada contra el mossarabisme, una mena d'ultra-catalanització, canvià un *pançell* originari, en *pancell*.»

Joan Coromines arplega també en el seu DECat el mot *panxell*. En (VI, 236a43) diu «[...] que a Andorra (*DAG.*) passa a ser el nom del ventrell o ventre de la cama [...]» i en (IX, 127b7) diu «Ja és antiga l'acc. especial per al panxell o part posterior botida de la cama: *-trel*l en diu Busa-N. (*ventrell de cama*: sura) i el *DAG.* ho troba en un doc. mall. de 1435, altres així mateix o simplement *ventre d. l. c.*

(“--- lo os de la cama ---; lo *ventre* de la cama: sura; la rodella del genol ---”, OPou (*ThPu.*, 121); per més que siguin tants que, contra el que convé, en diguin dellà l’Albera *lo molet* afrancesadament o *pantorrilla* deçà.»

I també arreplega Joan Coromines en el DECat la paraula *ventrell* (IX, 127b24) de la qual diu: «*Ventrell*: encara que hi ha qui ho diu dels budells, és més pròpiament l’estómac (o tot plegat) i el de l’aviram, etc. [...]»

Coromines no arreplega les variants formals *pansell* ni *panzell*.

- En el llibre *La llengua als mitjans de comunicació*, en la pàg. 142, trobem: «Tenir bon pansell “tenir molta tranquil·litat”».
- En *Valencià en perill d’extinció*—tant en la 1a edició com en la 2a— i en *El valencià de sempre* vaig incloure la paraula *panzell* (com a mot que forma part de l’expressió que ens ocupa). Vaig emprar la grafia *panzell* perquè és la que reflecteix la pronúncia d’eixa paraula tal com l’he sentida sempre a Alcoi, amb so sibilant fricatiu sonor.
- En el llibre *El valencià de la Marina Baixa* de Jordi Colomina i Castanyer, trobem l’entrada *panzell* (pàg. 258) que diu:

«*Tindre panzell* ‘patxorra, lentitud, anar a la seua’ (Alf, Alt; Llorens, 97). A Polop i a Benidorm hi ha la variant +*pangell*: “Quin *pangellet!*” ‘quina patxorra’. Segons el DCVB, *panxell* ‘ventre de la cama’ (Pallars). *DMGad* enregistra *pancell* ‘ventrell’, que segurament s’ha de llegir amb *s* sonora, car també escriu *dotce*. *DCor* (s.v. *panxa*) hi veu “verament un terme valencià heretat des de temps pre-jaumins, i que per una reacció exagerada contra el mossarabisme, una mena d’ultra-catalanització, canvià un *panxell* originari, en *pancell*”. Em sembla que la variant de Polop *pangell* confirma la idea del mestre. (La vacil·lació *tj/tx* és normal en els mossarabismes: cf. *clòtxina/ clòtgina*.)»
- El DNV de l’AVL no inclou *pancell* però sí *pansell*, *panzell*, *panxell* i *ventrell*. L’entrada *pansell* remet a *panxell*. En *panxell* diu «tou de la cama». L’entrada *panzell* té dues accepcions, la primera remet a *estómac* i en la segona diu «melsa, lentitud». L’entrada *ventrell* remet a *estómac*.

Comentaris

Com hem vist, la paraula *pancell* tan sols la recullen el *Diccionario general valenciano-castellano* de Joaquim Martí i Gadea, el *Diccionario General* de Francesc Ferrer Pastor, el *Diccionari Català-Valencià-Balear* i el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* de Joan Coromines. La variant formal *pansell* només la trobem en el DCVB, en el llibre *La llengua als mitjans de comunicació* i en el DNV de l’AVL. La grafia *panzell* només la trobem en el llibre *El valencià de la Marina Baixa*, de Jordi Colomina, en els meus llibres *Valencià en perill d’extinció* i *El valencià de sempre* i en el DNV de l’AVL.

Les locucions *tenir un ventrell que tot ho paeix* i *tenir ventrell* que recull el DCVB equivalen exactament a la locució *tindre panzell* ací definida.

Joan Valls també va emprar l'expressió *tindre pansell* (*tindre panzell*) en la *Cançó de Serafí* del dimarts 22 de novembre de 1966, titulada *Canvi de llengua*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 53). Hi va escriure Joan Valls:

«La sort, tornant-se desaire,
a Pep ha omplit de rovell
iAi, quan era canonaire
tenia més bon pansell!»

En aquest poema, Joan Valls ens parla d'un antic canonaire que s'ha fet ric i tindre diners li complica la vida i li l'amarga. En el darrer vers del poema, quan Valls escriu «tenia més bon pansell» vol dir que l'antic canonaire, quan era pobre, 'tenia més bon caràcter i vivia més tranquil'. Aquest poema el va incloure Lluís Alpera en l'*Antologia poètica comentada* de Joan Valls que va publicar l'any 1998. En la nota 163 al peu de la pàgina 131 escriu Lluís Alpera: «*pansell*: ventre de la cama». El significat que dona de la paraula *pansell* Lluís Alpera en la nota a peu de pàgina no és el que té eixa paraula en el vers de Joan Valls.

tindre quimera

Tindre mania, preocupació, inquietud, per alguna cosa que puga passar.

Els versos següents els diu el personatge anomenat Ximeta en l'acte tercer de l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà:

«Toni: no sigues tossut.
¿No veus que estic tremolant?
¿Vols que siga indiferent
a lo que els puga passar?
Tinc quimera que els successos
seran per a tots amargs
i hi hauran algunes víctimes
¿No sents com creix l'algarà?»

En la rondalla *La mestra i el manyà*, d'Enric Valor, llegim:

«A més, ella i Elvireta no s'avenen massa bé... I jo tinc molta quimera per la meua fillastra, puix si li esdevingués alguna cosa roïna, què diria de mi tot el poble?»

Hi ha també la variant *tindre mala quimera*.

Del substantiu *quimera* deriva l'adjectiu *quimerós*. Dir que algú està *quimerós* és el mateix que dir que té *quimera* d'alguna cosa.

El DIEC2 no recull les expressions *tindre quimera* ni *tindre mala quimera*.

El DNV de l'AVL recull l'expressió *tindre quimera* que definix així: «tindre la idea, el presentiment, la sospita que un fet s'ha produït o es produirà d'una manera determinada. *Tinc quimera que això ho deu haver fet Adrià.*» No recull l'expressió *tindre mala quimera*.

tirar el burro per la finestra

Fer algú, a causa d'unes circumstàncies excepcionals, una despesa extraordinària que està molt per damunt de les despeses que fa habitualment i que, en moltes ocasions, és excessiva per a les seues possibilitats. En tot cas, sempre és una despesa exagerada.

Aquesta expressió té el seu origen en la societat agrícola a on els animals de càrrega eren un bé molt apreciat.

També hi ha la variant *tirar la casa per la finestra*.

Exemples:

«Són uns flatosos i uns destrellatats. Tan estretets que van de diners i, en la boda de la filla, han tirat el burro per la finestra. Jo crec que s'han endeutat a base de bé.»

«Enguany el capità cristià ha tirat el burro per la finestra. ¡Quin vestit més preciós!»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *De festa en festa*, del dimarts 11 de gener de 1972, podem llegir:

«La ciutat treballa, sí,
però els dies en vermell
el burro per la finestra
tira de forma vehement
sense importar-li el dispendi,
sense escatimar diners
perquè és de raça festerà.»

L'escriptor cullerà Manuel Joan i Arinyó emprà aquesta expressió en la seua novel·la *Les nits perfumades* en un sentit irònic:

«A casa criaven gallines ponedores, pollastres i conills, però sopaven bullit de primer plat i moniato al forn de segon. Alguns dies tiraven el burro per la finestra i compraven tres o quatre llonganissetes.»

Enric Valor empra la variant *tirar l'ase per la finestra*. En la rondalla *El pollastre de festes* podem llegir:

«D'avui en avant, que vinguen filles i gendres i néts, que ací els obsequiarem, si cal, tirant l'ase per la finestra. De totes les maneres, és el millor que es pot fer.»

El DIEC2 no recull les expressions *tirar el burro per la finestra* ni *tirar l'ase per la finestra*. Sí que recull les paraules *burro* i *ase* i l'expressió *tirar la casa per la finestra*.

El DNV de l'AVL recull l'expressió *tirar el burro per la finestra* que definix així: «gastar molt, especialment en una celebració.»

tornar a cap primer

Tornar al principi, al començament.

En la *Cançó de Serafí*, titulada *La pilota adversa*, del dimarts 25 de juny de 1974, podem llegir:

«Torna el club a cap primer.
La nova lluita farà
esmenar als futbolistes
la tàctica equivocà.»

Hi ha també la variant *tornar al cap primer*. En l'article *El correuer*, de Bernat Capó, publicat en el seu llibre *Costumari valencià*, trobem:

«Els correuers, en casos determinats, passaren a convertir-se en carters i fins i tot en administradors, perquè alguns d'ells pogueren passar les proves de suficiència. D'altres, quan la regularització, hagueren de deixar el càrrec, i tornar al cap primer, és a dir a l'ofici que els donava de menjar i que mai no havien abandonat perquè això de la carteria era cosa provisional que sols aprofitava per a anar posant pegats com els segells a les cartes.»

El DIEC2 no recull l'expressió *tornar a cap primer*. Tampoc arreplega la variant *tornar al cap primer*.

El DNV de l'AVL recull *tornar a* (o *al*) *cap primer* «tornar a fer una cosa, generalment per haver resultat malament el primer intent».

torra coca, Virtudetes

Exclamació d'incredulitat que s'usa com a negació emfàtica i menyspreadora per a posar de manifest que no ens creiem allò que ens diuen. Un ús bastant habitual d'aquesta exclamació és per a demostrar la nostra incredulitat quan ens diuen que algú arribarà a una hora concreta o quan ens asseguren que una cosa tardarà a fer-se o a estar acabada un temps determinat, si considerem que allò que ens diuen no pot ser veritat.

Podem dir, per exemple:

«—Li he portat el rellotge al nebot de Mariu i m'ha dit que demà el tindrè apanyat.
»—¿Demà?, itorra coca, Virtudetes! Eixe és un palpó de repica'm el colze, ¿no el coneixes? Ni demà i d'ací una setmana.»

En la *Cançó de Serafí*, titulada *Per a cantar vora el foc*, publicada el dimarts 19 de gener de 1971, i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 93), llegim:

«“En Alcoy el castellano
algún dia se impondrá”.
Torra coca, Virtudetes,
i espera't ben assentà.»

També és molt alcoiana la variant *itorra coca, pastoret!* que conec de tota la vida i he sentit i dit moltes voltes.

Aquestes locucions eren d'ús habitual a Alcoi fins fa molt poc temps. Actualment encara hi ha qui les coneix i les usa. Per desgràcia he trobat molts alcoians jòvens —i no tan jòvens— que m'han assegurat que no han sentit mai de la vida les exclamacions especificades.

El DIEC2 no recull l'expressió *torra coca, Virtudetes*. Tampoc no arreplega l'expressió *torra coca, pastoret*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *torra coca, Virtudetes*. Tampoc no arreplega l'expressió *torra coca, pastoret*.

tramússol

Planta de la família de les fabàcies que rep el nom científic de *Lupinus albus*. El mateix mot s'empra per a denominar la llavor de la citada lleguminosa, llavor que té

forma aplanada i color groguenc i que, una vegada arremullada, bullida, desamargada i adobada, resulta molt agradable de menjar.

‘Tramússol’ és un singular analògic format damunt ‘tramússols’, forma ultracorrecta de *tramussos*, plural de *tramús* –que és el nom emprat en valencià general per a denominar la lleguminosa en qüestió– formada per influència de plurals com ara bonítols (o bonyítols), cúgols, gínjols, péntols, pàmpols, etc.

En el poemeta de *L'univers en miniatura* del dimarts 14 de maig de 1968, va escriure Joan Valls:

«I no menjarem més gambes,
ni “ensaladilla”, ni lluç,
canviant les millors tares
pels tramússols sans i purs,
perquè sempre estan dins l'aigua
i no fan mal a ningú,
més netejant la madeixa
dels budells desprevinguts.»

En l'obra teatral *Els reis vingueren a peu*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Batiste diu:

«Perdoneu-me. Esta maleïda nevada m'ha malcorat cruelment. ¡Déu sap quan ens posarem a treballar! Després dels gastos de Nadal ens hem quedat més nets que uns tramússols arremullats.»

Hi ha la locució *aigua de tramússols* –equivalent a *aigua de calaquala*– que s'aplica a algun projecte, il·lusió, esperança, etc., que no arriba a acomplir-se, a realitzar-se, que acaba en no res, decebent les expectatives que s'hi tenien. Podem dir, per exemple: «No et fies d'ell. Sempre promet la lluna, que si açò que si allò, però al final tot es torna aigua de tramússols.»

També hi ha l'expressió *estar batejat amb aigua de tramússols* que s'usa per a referir-se als que són uns pobres desgraciats, que tot els pon, que no els ix res bé. Aquesta expressió l'usa Joan Valls en l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*. En l'acte primer, Roseta, la protagonista, diu:

«Els de sempre: els qui remenen els diners i mengen a dos queixos. En canvi, els que han estat batejats en aigua de tramússols o siga els desheretats, eixos el respeten

i l'admiren. ¡Quin goig fa vore-lo a cavall! Mon pare ja li ha canviat dos voltes les ferradures.»

El DIEC2 no recull la paraula *tramússol*.

El DNV de l'AVL tampoc no recull la paraula *tramússol*.

traure el rot

Gloriejar-se de les pròpies qualitats o dels propis mèrits. Donar-se importància, donar-se olla. Presumir d'allò que no es té.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 8 de febrer de 1972, titulada *Venus al volant*, va escriure Valls:

«Com la xica vol lluir
i traure el rot i l'esplet
s'ha examinat i s'ha tret
el carnet de conduir.»

Equivalents d'aquesta expressió molt usats a Alcoi són: donar-se olla, tirar-se befes i traure el flato.

El DIEC2 no recull l'expressió *traure el rot*. Tampoc no arreplega *donar-se olla*, *tirar-se befes* ni *traure el flato*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *traure el rot*. Tampoc no arreplega *donar-se olla*, *tirar-se befes* ni *traure el flato*.

tresullat

Que té els ulls desviats respecte a la posició normal. Estràbic.

En la *Cançó de Serafí* del dimarts 26 de setembre de 1972, titulada *La bona presència*, que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 121), llegim:

«Així es veu arraconat,
privat i sense cap dret
el coixo, el manco, el baixet,
l'esllanguit i el tresullat.»

A Alcoi, per al concepte definit, s'usa la paraula *tresullat*, a la Plana de Castelló s'empra *garxo* –paraula que trobem en l'obra de Josep Pascual Tirado– i al Baix Vinalopó, segons m'informa Joan-Carles Martí i Casanova, es diu *visgüenyo* (la *v* es

pronuncia labiodental i la s sonora). Però la paraula usada per la immensa majoria de valencians per a expressar el concepte definit és *visc* (o *visco*), pronunciat amb *v* labiodental en la zona no betacista. En el DCVB, el l'entrada *visc*, trobem: «Que mira a la torta (val., eiv.); cast. *bizco*, *bisojo*. Algun fan tort | visch e guercher, Spill 9195. Aquell home del tarrat | e hun poch visch, Coll. Dames 887. (V. BISC).» I afegim que deriva del castellà *bizco*.

El DIEC2 no recull la paraula *tresullat*.

El DNV de l'AVL té l'entrada *tresullat* amb dues accepcions, la primera remet a *ullerós* i la segona remet a *estràbic*.

turbant de formatget

Casquet que porten els festers de les filades mores en la festa de Moros i Cristians d'Alcoi que imita un turbant àrab.

En l'obra teatral *La guapeta d'Alcassares*, de Joan Valls Jordà, el personatge anomenat Toni, al començ de l'acte segon, diu:

«Desfilarem per Alcoi,
per les places i carrers,
lluïnt faixa, pantaló
i turbant de formatget.»

El DIEC2 no recull l'expressió *turbant de formatget*.

El DNV de l'AVL no recull l'expressió *turbant de formatget*.

uns ulls com a tomaques

1)

Uns ulls molt inflats per haver rebut un colp, perquè els ha picat un insecte o per qualsevol altre motiu.

2)

Uns ulls molt rojos a causa de l'extravasació de la sang produïda per un colp.

3)

Uns ulls molt rojos a causa de no haver dormit o d'haver fet un consum exagerat de begudes alcohòliques.

4)

Uns ulls congestionats pel plor.

En el poemeta *Llàgrimes de melodrama*, publicat el dimarts 23 de juliol de 1963 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 17), llegim:

«En galliner i en butaques
plens de senyores Maries,
fluïen llàgrimes pies
en uns ulls com a tomaques.»

També s'usa la variant «uns ulls com dos tomaques.» Aquesta darrera variant l'usa l'autor teatral Josep Bernat i Baldoví en les seues obres.

El DIEC2 no recull els modismes comparatius d'igualtat *uns ulls com a tomaques* ni *uns ulls com dos tomaques*.

El DNV de l'AVL no recull els modismes comparatius d'igualtat *uns ulls com a tomaques* ni *uns ulls com dos tomaques*.

vérbol

Dermatitis que origina l'aparició de taques rogenques a la pell, especialment a la cara.

Amb la paraula *vérbol* es denominen, des d'antic, diverses malalties cutànies, com és el liquen simple, l'impetigen, diversos tipus d'èczema, etc. Actualment, les citades malalties, gràcies als avanços de la medicina i a la generalització de la higiene, no són tan corrents com en el passat i, per un altre costat, són ben conegudes i cadascuna té el seu nom, igual o semblant al que se'ls dona en altres llengües.

Amb el mot *vérbol* es denomina, també des d'antic, la taca pròpiament dita, Aquest és l'únic significat que conserva actualment.

En el poemeta *Febreta primavera*, publicat el dimarts 4 d'abril de 1972 i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàg. 114), llegim:

«Com a força universal
la primavera prepara
la seua eclosió floral,
el seu esplet vegetal
i alguns vérbols en la cara.»

A Alcoi, aquest vocable es pronuncia sempre amb *v* labiodental i *e* tancada. La pronuncia que correspon a la grafia emprada per la llengua normativa, *bèrbol*, amb *b* bilabial i *e* oberta, ens és totalment aliena.

El DIEC2 no recull *vérbol* però sí que arreplega *bèrbol*.

El DNV de l'AVL recull *vérbol* (o *vèrbol*). També recull *bérbol* (o *bèrbol*).

xitxi

Carn i productes carnis en general.

És, fonamentalment, llenguatge infantil.

En el poema *Tot és festa*, publicat el dimarts 20 d'abril de 1971, trobem:

«La vespra, tota la colla
festera està en moviment
i en la filà i al foc lent
va coent-se la gran olla,
eixe plat alimentós
que té, com sabroses arres,
fesols, ventre, botifarres,
cansalà i xixi magrós.»

En el poema festiu *Baf d'olla*, publicat el dimarts 24 d'octubre de 1972, i que també podem trobar en el llibre *Cent serafins* (pàgs. 123 i 124), llegim:

«I l'olla d'Alcoi dormint,
tan apetitosa que és;
més suculenta i sabrosa
—perquè de xixi en té més—
que la famosa “fabada”
que fa gust de fum i té
només un tros de xorís
i un poc de magre primet.»

Hi ha una marxa mora del compositor Benedicto Ripoll titulada “Xitxi i pa, vergonya no n'hi ha”.

Els valencians, aquesta paraula la pronunciem [tʃi'tʃi], és a dir, tant la primera prepalatal com la segona les pronunciem com africades sordes, no fricatives sordes. La grafia adequada, per tant, és *xitxi*. La grafia *xixi* que va emprar Valls no reflectix la pronúncia real del vocable.

El DIEC2 no recull la paraula *xitxi*.

El DNV de l'AVL no té l'entrada *xitxi* però sí que té *xitxa*² amb la definició següent: «*f.* [*infant.*] Carn, tallada de carn o aliment fet a base de carn.»

BIBLIOGRAFIA

- AADD (1987) *Homenatge a Joan Valls (Obra poètica 1947-1987)*. Centre Municipal de Cultura d'Alcoi. Alcoi.
- AADD (1990) *Imatge de Joan Valls*. Ajuntament d'Alcoi. Alcoi
- AADD (1998) *Diccionari català-castellà*. (2a edició, 2a reimpressió). Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- AADD; *Gran Diccionari de la Llengua Catalana*. (1998) Enciclopèdia Catalana. Barcelona. [= GDLC]
- AADD (1999) *Diccionari castellà-català*. (3a edició, 1a reimpressió). Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- ABAD SEGURA, Rafael (1999) *Alcoy, sus calles y su historia*. Edició de l'autor. Alcoi.
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2016) *Diccionari Normatiu Valencià*. Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València. [= DNV].
- (2006) *Diccionari Ortogràfic i de Pronunciació del Valencià*. Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. València. [= DOPV].
- ALAPONT RAMON, Pasqual (2003) *Tota d'un glop*. Edicions Bromera. Alzira.
- ALBERTÍ, Santiago (1993) *Diccionari castellà-català / català-castellà*. (19a edició). Albertí. Barcelona.
- ALCOVER, Antoni Maria & MOLL, Francesc de Borja (amb la col·laboració de Manuel Sanchis Guarnier i Anna Moll Marquès) (1988) *Diccionari Català-Valencià-Balear* (10 volums) Editorial Moll. Palma de Mallorca. [= DCVB]
- ALMELA I VIVES, Francesc (1928) *L'espill a trossos*. Editorial L'Estel. València.
- ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent (1953) *Ciutat a cau d'orella*. Editorial Torre. València.
- (1958) *Donzell amarg*. Editorial Ossa Menor. Barcelona.
- (1986) *Raïm diürn*. Editorial Proa. Barcelona.
- (1996) *Mural del País Valencia*. Edicions 3 i 4. València.
- ARNICHES BARREDA, Carlos (1917) *Doloretos: boceto lírico-dramático de costumbres alicantinas en un acto dividido en tres cuadros*. Prensa Popular: La Novela corta. Madrid.

- BELTRAN LLAVADOR, Rafael, editor (2007) *Rondalles populars valencianes: antologia, catàleg i estudi dins la tradició del folkllore universal*. Universitat de València, València.
- CAPÓ I GARCIA, Bernat (1992) *Costumari valencià. Coses de poble*. Edicions del Bullent. Picanya.
- (1994) *Costumari valencià 2. Coses de poble*. Edicions del Bullent. Picanya.
- CARDENAL, Gustavo & LLORENS, Ximo (2007) *Punt de sal. Receptes de cuina alcoiana*. Els viatges de paper, S.L. Alcoi.
- CASARES SÁNCHEZ, Julio (1977) *Diccionario ideológico de la lengua española*. (2a edició) Gustavo Gili. Barcelona.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1991) *El Valencià de la Marina Baixa*. Generalitat Valenciana. València.
- (1995) *Els valencians i la llengua normativa*. Generalitat Valenciana / Institut d'estudis Juan Gil Albert. Alacant.
- COROMINES, Joan (1980-1991) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, (10 volums). Curial. Barcelona. [= DCat].
- (1989-1997) *Onomasticon Cataloniae*, (8 volums). Curial. Barcelona.
- CUCARELLA, Toni (2011) *Hòmens i falaqueres i altres relats*. Edicions 3 i 4. València.
- CUCÓ GINER, Alfons (2002) *Roig i blau. La transició democràtica valenciana*. Tàndem Edicions. València.
- DOMÉNECH PALAU, Amparo (1998) “Sant Roc i el gos” dins *Bétera, un poble per a tots*. Ajuntament de Bétera. Bétera.
- ESCRIG Y MARTÍNEZ, José (1851) *Diccionario valenciano-castellano*. Sociedad económica de amigos del país de Valencia. València.
- (1887) *Diccionario valenciano-castellano*. (3a edició dirigida per Constantí Llobart) Llibreria de Pascual Aguilar, editor, València. 1887 (Ed. facsímil: Librerías “París-Valencia”. València, 1987)
- ESPINAL, M. Teresa (2004) *Diccionari de Sinònims de Frases Fetes*. Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat de València / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona / València.
- FABRA, Pompeu (1977) *Diccionari General de la Llengua Catalana*. (7a edició) EDHASA. Barcelona.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (ed.) (1990) *La llengua als mitjans de comunicació*. (Actes de les *Jornades sobre la Llengua Oral als Mitjans de Comunicació Valencians* organitzades per l'Institut de Filologia Valenciana l'any 1987). Institut de Filologia Valenciana. València.
- FERRER PASTOR, Francesc (1977) *Vocabulari castellà-valencià / valencià-castellà*. L'Estel. València.

- (1980) *Diccionari de la rima*. València.
- (1985) *Diccionari general*. València.
- FUSTER I ORTELLS, Joan (1955) *El Descrèdit de la realitat*. Editorial Moll. Palma de Mallorca.
- (1969) *Obres completes, II. Diari 1952 – 1960*. Edicions 62. Barcelona.
- (1972) *Babels i babilònies*. Editorial Moll. Palma de Mallorca.
- FORNÉ ANDREU, Santiago (2010) *Conta'm la veritat sobre l'amor*. Editorial Tria. València.
- GARCIA-OLIVER GARCIA, Ferran (2013) *La melodia del desig*. Edicions Bromera. Alzira.
- GIMENO BETÍ, Lluís (1998) *De Lexicografia Valenciana. Estudi del "Vocabulari del Maestrat" de Joaquim Garcia Girona*. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. València / Barcelona.
- (2004) *Mossèn Alcover i les comarques centrals del territori lingüístic (Correspondència epistolar amb mossèn Joaquim Garcia Girona)*. Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- GISBERT I MUÑOZ, Francesc (2002) *El fantasma de la torre*. Edicions del Bullent. Picanya.
- (2005) *Els lluitadors*. Edicions Bromera. Alzira.
- (2009) *A la contra*. Editorial Tabarca. Paterna.
- GOMAR I LLORET, Rafael (1996) *En blanc i negre*. Editorial Tabarca. Paterna.
- GRANELL I RODRÍGUEZ, Marc (2008) *Oda als peus i altres poemes*. Edicions Bromera. Alzira.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995) *Diccionari de la llengua catalana*. (1a edició) Edicions 3 i 4 / Editorial Moll / Enciclopèdia Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona / Palma de Mallorca / València. [= DIEC1].
- (2007) *Diccionari de la llengua catalana*. (2a edició) Enciclopèdia Catalana / Edicions 62. Barcelona, [= DIEC2].
- INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA / GENERALITAT VALENCIANA (1996) *Diccionari valencià* (2a edició) Edicions Bromera. Alzira. [= DVal].
- JOAN I ARINYÓ, Manuel (1989) *Les nits perfumades*. Edicions 62. Barcelona.
- LABÈRNIA I ESTELLER, Pere (1864-1865) *Diccionari de la llengua catalana: ab la correspondència castellana y llatina: considerablement augmentat y corretgit per una societat de literats, cultivadors de la llengua catalana* (2a edició) Espasa Germans. Barcelona.
- LAMARCA, Lluís (1859) *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*. Ed. facsímil: Librerías "París-Valencia". València, 1980.
- LOZANO LERMA, Josep (1980) *Crim de germania*. Eliseu Climent editor. València.
- (2003) *El mut de la campana*. Edicions Bromera. Alzira.
- (2010) *Ofidi*. Edicions Bromera. Alzira.
- MARTÍ I GADEA, Joaquim (1891) *Diccionario general valenciano-castellano*. (Ed. facsímil: Librerías "París-Valencia", 2 volums, València, 1992)

- MARTÍ MESTRE, Joaquim (2006) *Diccionari històric del Valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*. Universitat de València. València.
- MARTINES I PÉREZ, Josep (2000) *El valencià del segle XIX: estudi lingüístic del "Diccionario valenciano" de Josep Pla i Costa*. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Alacant / Barcelona.
- MASCARELL I GOSP, Josep (1961) *Amics de Muntanya* (Excursionisme i plantes medicinals). Editorial Sicània. València
- MIRA CASTERÀ, Joan Francesc (1981) *El desig dels dies*. Edicions 3 i 4. València.
- MIRA i GONZÀLEZ, Eduard (2010) *Escacs de mort*. Edicions Bromera. Alzira.
- MIRÓ GARCÍA, Adrián (1973) *Escritores de Alcoy*. Edició de l'autor (Imprenta La Victoria). Alcoi.
- (1988) *Alcoyanos de perfil*. Edició de l'autor (Gráficas Ciudad). Alcoi.
- (1989) *Joan Valls, vida y obra de un poeta*. Caja de Ahorros del Mediterráneo. Alcoi.
- (2009) *Gente de Alcoy*. Gráficas Ciudad. Alcoi.
- MOLINER, María (1996) *Diccionario de uso del español*. Gredos. Madrid.
- OLIVARES ALFONSO, Joan (1997) *Dies de verema*. Edicions Bromera. Alzira.
- (2006) *Pana negra*. Edicions Bromera. Alzira.
- PALOMERO I ALMELA, Josep (1996) *El tatuatge dels apàtrides*. Edicions Bromera. Alzira.
- PASCUAL TIRADO, Josep (1996) *De la meua garbera. Contalles de Castelló de la Plana*. Edicions Alfons el Magnànim. València.
- PASTOR FUSTER, Justo (1827) *Breve vocabulario valenciano-castellano sacado de varios autores*. Ed. facsímil: Librerías "París-Valencia". València, 1991.
- PELLICER I BATALLER, Joan (2000/2004) *Costumari botànic*. Edicions del Bullent (3 volums). València.
- PEY ESTRANY, Santiago (1993) *Diccionari de sinònims i antònims* (3a edició). Teide. Barcelona.
- PIERA I RUBIO, Josep (1985) *Estiu grec*. Destino. Barcelona.
- PITARCH ALMELA, Vicent (1993) *Aventura valenciana*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2001) *Diccionario de la lengua española*. (22a edició, 2 volums) Espasa-Calpe. Madrid. [= DRAE]
- REAL ACADEMIA DE CULTURA VALENCIANA (1992) *Diccionari valencià-castellà / castellà-valencià*. (2 volums). Del Senia al Segura. València.
- REIG, Eugeni S. (1999) *Valencià en perill d'extinció* (1a edició) Edició de l'autor. València. [= VPEI]
- (2002); «Valencià en perill d'extinció: les raons d'un llibre» dins *Estudis del valencià d'ara. Actes de IV Congrés de Filologia Valenciana del 20 al 22 de maig de 2000 en homenatge al doctor Joan Veny*. Editorial Denes. València.

- (2007) «L'aportació lèxica de Jordi Valor» dins *Jordi Valor i Serra, el mestre que estimava les paraules: aportació lingüística, literària i llegendària*. (Edició a cura de Joan M. Perujo Melgar) Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana. Alacant.
- (2005) *Valencià en perill d'extinció* (2a edició) Edició de l'autor. València. [= VPE2]
- (2008) *Les nostres paraules*. Acadèmia Valenciana de la Llengua. València.
- (2013) «El lèxic tradicional d'Alcoi en l'obra de Joan Valls Jordà: una aproximació» dins *Jornades de la Secció Filològica a València i a Alcoi*. Institut d'Estudis Catalans / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Ajuntament d'Alcoi. Barcelona / València / Alcoi.
- (2015) *El valencià de sempre*. Edicions Bromera, Alzira. [= EVDS]
- RODRÍGUEZ CASTELLÓ, Manel (1987) *De foc i danses*. Ajuntament de València. València.
- ROS, Carles (1764) *Diccionario Valenciano-Castellano*. (Ed. facsímil: Librerías "París-Valencia", València, 1979)
- ROSANES, Miguel (1864) *Miscelánea que comprende vocabulario valenciano-castellano*. Ed. facsímil: Librerías "París-Valencia". València, 1991.
- SALVADOR I GIMENO, Carles (1929) *Vermell en to major*. Impremta Fills de J. Armengot. Castelló de la Plana.
- SANXIS I FORRIOLS, Joan Ll. (2011) *Saviesa popular*. L'Eixam edicions. Tavernes Blanques.
- SARAGOSSÀ ALBA, Abelard (2005) *Gramàtica valenciana raonada i popular. Els fonaments*. 2a edició revisada i augmentada. Tabarca Llibres. València.
- SECO, Manuel, ANDRÉS, Olimpia & RAMOS, Gabino (1999) *Diccionario del Español Actual*. Aguilar. Madrid.
- SIMÓ I MONLLOR, Isabel-Clara (1996) *Alcoi-Nova York*. Edicions 62. Barcelona.
- (2003) *Júlia*. Edicions Bromera. Alzira.
- SOLER I GODES, Enric (1962) *Els valencians pintats per ells mateix*. Noguera. València.
- SUBIRATS BAYEGO, Maria-Àngels (1993) *La Cançó de bressol: un fenomen etnomusicològic*. Publicacions Universitat de Barcelona. Barcelona.
- TORMO COLOMINA, Josep (1995) *El llenguatge tèxtil alcoià. La influència de la indústria tèxtil en la parla, la toponímia i la cançó popular alcoiana*. Ajuntament d'Alcoi / Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert. Alcoi.
- TORRENT LLORCA, Ferran (1997) *iNo emprenyeu el comissari!* Columna. Barcelona.
- VAL I FORNA, Miquel, MELIÀ I PASQUAL, Josepa & FÈLIX I ROIG, Emili (1998) *Diccionari Voramar valencià-castellà / castellà-valencià*. Voramar / Santillana. València.
- VALLS JORDÀ, Joan (1947) *La cançó de Mariola*. Edició de l'autor. Alcoi.
- (1953) *L'home pot ésser àngel*. Editorial Torre. València.
- (1955) *Presoner de l'ombra*. Editorial Torre. València.

- (1958) *Grumet a soles*. Instituto Alcoyano de Cultura Andrés Sempere. Alcoi.
- (1959) *L'íntim miratge*. Editorial Torre. València.
- (1960) *Toia d'ofrena*. Instituto Alcoyano de Cultura Andrés Sempere. Alcoi.
- (1960) *Tast d'eternitat*. Editorial Sicània. València.
- (1964) *Paradís en blanc*. Instituto Alcoyano de Cultura Andrés Sempere. Alcoi.
- (1965) *Les roses marginals*. Edició de l'autor (Imprenta Hispania Alcoyana). Alcoi.
- (1965) *Versos a Sara*. Edicions Alfons el Magnànim. València.
- (1966) *Geòrgica amb figures*. Edició de l'autor (Imprenta Hispania Alcoyana). Alcoi.
- (1969) *Posicions terrenals*. Edició de l'autor. Alcoi.
- (1970) *Antologia de poemes premiats*. Caixa d'Estalvis d'Alacant. Alcoi.
- (1972) *Hereu de solituds*. Caixa d'Estalvis Provincial d'Alacant. Alacant.
- (1972) *Sainets alcoians*. Instituto Alcoyano de Cultura Andrés Sempere. Alcoi.
- (1975) *Cent serafins*. Obra cultural del Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Alcoy. Alcoi.
- (1975) *Breviari d'un eremita urbà*. Ajuntament de Gandia. Gandia.
- (1978) *Les hores vives*. Edició de l'autor. Alcoi.
- (1981) *Obra poètica*. Instituto de Estudios Alicantinos. Alacant.
- (1983) *A cavall de la vida*. Víctor Orenge editor. València.
- (1984) *La guapeta d'Alcassares*. Imprenta Hispania Alcoyana. Alcoi.
- (1984) *Anys i paranys*. Edicions 3 i 4. València.
- (1984) *Sonets de la fita obscura*. Ajuntament de Gandia / Diputació Provincial de València. Gandia.
- (1986) *Quadern vermell* (Pròleg d'Antoni Revert). Diputació Provincial de València. València.
- (1987) *Glosario navideño*. Edició de l'autor. Alcoi.
- (1990) *La rosa quotidiana* (a cura de Lluís Alpera). Edicions Bromera. Alzira.
- (1990) *La Cançó de Mariola* (edició i pròleg de Manel Rodríguez-Castelló). Editorial Denes. València.
- (1990) *Vint poemes* (antologia bilingüe). Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert. Alacant.
- (1990) *Joan Valls a Sant Jordi* (Selecció, estudis i notes d'Adrián Miró). Associació de Sant Jordi. Alcoi.
- (1991) *Antologia poètica*. Edicions Alfons el Magnànim. València.
- (1995) *Antologia poètica* (Selecció i introducció a càrrec de Ferran Carbó). Consell Valencià de Cultura (Col·lecció *Els quatre vents*). València.
- (1998) *Antologia poètica comentada* (Edició, introducció i notes de Lluís Alpera). Editorial Aguacleara. Alacant.

- (2013) *Els reis vingueren a peu* (Edició a cura de Josep Lluís Santonja i Joaquim Victoriano). Ajuntament d'Alcoi. Alcoi.
- VALOR I SERRA, Jordi (1950) *Històries Casolanes. Narracions alcoianes*. Lletres Valencianes. Alcoi / València.
- (1959) *Narracions alacantines de Muntanya i Voramar*. Sicània. València.
- (1964) *Lina Morell, un cas apassionant*. Sicània. València.
- (1975) *De la Muntanya i de Vora Mar. Estampes d'Alcoi i de la Marina*. L'Estel. València.
- VALOR I VIVES, Enric (1980) *Sense la terra promesa*. (2 volums) Editorial Prometeo. València.
- (1989) *Vocabulari escolar de la llengua*. Carena editors. València.
- (1984) *El llenyater de Fortaleny* dins *Rondalles valencianes* (1r volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1991) *El patge saguntí* dins *Rondalles valencianes* (1r volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1991) *La mare dels peixos* dins *Rondalles valencianes* (1r volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1993) *Els quants de la felicitat* dins *Rondalles valencianes* (2n volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1991) *El Gegant del Romaní* dins *Rondalles valencianes* (3r volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1991) *El xiquet que va nàixer de peus* dins *Rondalles valencianes* (3r volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1991) *El rei Astoret* dins *Rondalles valencianes* (4t volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1991) *La mestra i el manyà* dins *Rondalles valencianes* (4t volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1993) *L'albarder de Cocentina* dins *Rondalles valencianes* (5é volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1993) *Esclafamuntanyes* dins *Rondalles valencianes* (5é volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1986) *L'amor de les tres taronges* dins *Rondalles valencianes* (6é volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1986) *Joan Antoni i els torpalls* dins *Rondalles valencianes* (6é volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1987) *Peret* dins *Rondalles valencianes* (7é volum). Edicions del Bullent. Picanya.
- (1987) *El pollastre de festes* dins *Rondalles valencianes* (7é volum). Edicions del Bullent. Picanya.

- (1988) *Don Joan de la Panarra* dins *Rondalles valencianes* (8é volum). Edicions del Bullent. Picanya.
 - (1988) *Nabet* dins *Rondalles valencianes* (8é volum.) Edicions del Bullent. Picanya.
 - (1991) *Temps de batuda*. Tàndem Edicions. València.
 - (2000) *L'ambició d'Aleix* (3a edició redactada de nou per l'autor el 8 de gener de 1994). Tàndem Edicions. València.
- VERDÚ I PONS, Jordi Raül (2010) *La velleta refranyera*. Edicions del Bullent. Picanya.

Ajuntament d'Alcoi
Regidoria de Política Lingüística

Amb la col·laboració de:

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA D'EDUCACIÓ, INVESTIGACIÓ, CULTURA I ESPORT